

QMU JANINDAG'I AYMAQLIQ ORAY

2023

OQIW METODIKALIQ KOMPLEKS

QARAQALPAQ ÁDEBIYATIN OQITIVDIN ILIMY METODIKALIQ TIYKARLARI

Yusupov Qonisbay | f.f.n., docent

**ÓZBEKSTAN RESRUBLIKASÍ JOQARÍ BILIMLENDIRIW, PA'N
HA'M INNOVASIYALAR MINISTRILIGI**

**QARAQALPAQ MÁMLEKETLIK UNIVERSITETI JANÍDAĞÍ
PEDAGOG KADRLARDÍ QAYTA TAYARLAW HÁM OLARDÍN
QÁNIGELIGIN JETILISTIRIW AYMAQLÍQ ORAYÍ**

**«QARAQALPAQ ÁDEBIYATÍN OQÍTÍWDÍN ILIMIY METODIKALÍQ
TIYKARLARÍ» MODULI BOYÍNSHA**

OQÍW METODIKALÍQ KOMPLEKS

Qánigeligin jetilistiriw kursı baǵdarı: Qaraqalpaq tili tálım baǵdarı ushın

Tınlawshılar kontingenti: Joqarı oqıw ornı oqıtıwshıları

Nókis - 2023

Moduldın ishı oqıw baǵdarlaması Ózbekstan Respublikası Joqarı hám orta arnawlı bilimlendiriw ministirliginiń 2020 jıl “7”-dekabrdagi 648-sanlı buyırǵı menen tastıyqlanǵan úlgili oqıw reje hám baǵdarlama tiykarında islep shıǵılǵan.

Dúziwshi: Q.Yusupov – filologiya ilimleriniń kandidatı, docent

Pikir bildiriwshi: A.Dosımbetova - filologiya ilimleriniń kandidatı,
docent

Oqıw-metodikalıq kompleks Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti
Keńesinde usınıs etilgen (2022 jıl “30”-dekabrdegi 5 -sanlı protokol).

MAZMUNÍ

I.	JUMÍS BAĞDARLAMA.....	5
II.	MODULDÍ OQÍTÍWDA PAYDALANÍLATUĖÍN INTERAKTIV OQÍTÍW METODLARÍ	13
III.	TEORIYALÍQ SABAQ MATERIALLARÍ.....	17
IV.	ÁMELIY SABAQ MATERIALLARÍ.....	52
V.	KEYSLER	121
VI.	GLOSSARIY	124
VII.	PAYDALANÍLGAN ÁDEBIYATLAR.....	129
VIII.	PIKIRLER.....	131

I. JUMÍS BAĞDARLAMA

Kirisiw

Mámleketimiz gárezsizlik jullarında ámelge asırılğan keń kólemli reformalar milliy mámleketlik hám suverenitetti bekkemlew, qáwipsizlik hám huqıqıy aǵartıwshılıqtı, jámiyette nızam ústinligi, insan huqıq hám erkinliklerine, milletler ara tatıwlıq hám diniy kewil keńlik ortalıǵın támiynlew ushın áhmiyetli tiykar bolıp, xalqımızdın munásip turmıs keshiriwi, dúnya talapları dárejesinde bilim alıw hám kásip iyelewdi, puxaralarımızdın dóretiwshilik dárejesin ámelge asırıw ushın zárúr shart-sharayatlar jarattı.

Jańa sharayatlardan kelip shıǵıp, «Bilimlendiriw haqqında»ǵı hám «Kadrlar tayarlawdın milliy dástúri haqqındaǵı» «Ózbekstan Respublikası nızamlarına, 2017-2021-jullarǵa mólshenlengen «Háreketler strategiyası», Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń «Pedagog kadrlardı tayarlaw, xalıq bilimlendiriw xızmetkerlerin qayta tayarlaw hám olardıń qánigeligin asırıw sistemasın jánede jetilistiriw haqqındaǵı is-ilajları» Qararına muwapıq, bilimlendiriw basqıshlarında úziliksizlik hám izbe-izlikti támiynlew, tálimniń zamanagóy metodologiyasın jaratıw, mámleket tálim standartların kompetenciyalıq jantasıw tiykarında jedellestiriw, oqıw-metodikalıq komplekslerdiń jańa áwladların islep shıǵıw hám ámeliyatqa engiziw hámde pedagog xızmetkerlerdi qayta tayarlaw hám olardıń qánigeligin asırıw sistemasın jánede jetilistiriwdi talap etedi.

Moduldnıń maqseti – tıńlawshılarǵa (joqarı oqıw orınlarınıń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı páni oqıtıwshılarına) qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń ilimiy metodikalıq tiykarları haqqında ulıwma túsinipler beriw, metodika tariyxı, oqıtıwdıń formaları, oqıtıwda kórsetpeli qurallardan paydalanıw, kórkem shıǵarmalardı tallawdın prinsipleri, jazıwshılardıń dóretiwshiliginiń oqıtıw usılları haqqında maǵlıwmatlar beriw.

Moduldnıń wazıypaları:

- qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda lekciya túrлерinen paydalanıw;
- qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaq túrлерin shólkemlestiriw usılları;
- oqıtıwda kórsetpeli qurallardan paydalanıw texnologiyası;
- kórkem shıǵarmalardı tallawdın prinsipleri hám usılları;
- jazıwshılardıń dóretiwshiliginiń oqıtıwda metodlardan paydalanıw;
- sabaqтан тıs jumislardı úyreniw.

Modul boyınsha túlawshılardıń bilim, kónlikpe hám qánigeligine qoyılatuǵın talaplar

- oqıtıwdıń formaları haqqında;
- seminar formasında alıp barılatuǵın sabaq tipi, oyın sabaǵı, jarıs sabaǵı, test, konferenciya sabaǵı haqqında túsiniklerge iye bolıwı;
- kórsetpe qurallardıń túrleri haqqında;
- kórkem shıǵarmalardı tallawdıń túrleri haqqında;
- filologiyalıq tallaw hám didaktikalıq tallawdı úyreniw
- ádebiyattı oqıtıw metodikası filosofiya, til bilimi, ádebiyattanıw ilimi, tariyx, estetika, pedagogika, psixologiya pánleri menen baylanısı haqqında túsiniklerge iye bolıwı;
- kórkem shıǵarmalardı tallawdıń maqset hám principlerin úyreniw, ilimiy tallaw, estetikalıq tallaw, didaktikalıq tallaw, bul tallaw túrlerin ámeliyatta qollana biliwdi úyreniw;
- jazıwshılardıń dóretiwshiligin tereńnen úyreniw;

Moduldıń oqıw rejedegi basqa pánler menen baylanısı

Modul mazmunı oqıw rejedegi «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası», «Innovaciyalıq tálim texnologiyaları hám jáhán tájiriybeleri», «Pedagogikalıq sheberlik hám kompetentlik», «Tálimde informaciya texnologiyaların qollanıw», h.t.b. oqıw modulleri menen úzliksiz baylanısta úyreniledi.

Moduldi shólkemlestiriw hám ótkiziw boyınsha usınıslar

«Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń ilimiy metodikalıq tiykarları» oqıw moduli teoriyalıq hám ámeliy sabaqlar formasında alıp barıladı.

Teoriyalıq sabaqlarda oqıtıw metodikası haqqında maǵlıwmatlar beriledi.

Ámeliy sabaqlarında oqıwshılardıń sheberligi, oqıwshı shaxs rawajlanıwında hám oqıtıwında differencial jantasıw úyretiledi.

Sabaqlarında texnikalıq qurallardan, didaktikalıq tallaw, test sorawları, aqılıy hújim, toparlıq pikirlew, kishi toparlarda menen islesiw hám basqa interaktiv oqıtıw usılların paydalanıw názerde tutiladı.

Moduldıń joqarı tálimdegi ornı

Joqarı oqıw orınlarında ótiletuǵın qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası modul menen tanısıw barısında túlawshılar (joqarı oqıw orınlarınń qaraqalpaq tili hám ádebiyatı páni oqıtıwshıları) qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń jańa metod hám usılları haqqında maǵlıwmatlrǵa iye boladı. Modul pedagogtıń jekke hám

kásiplik maydanın jaratıw hám olardan tálim procesinde paydalanıw arqalı tálimdi nátiyjeli shólkemlestiriwge hám onıń sapasın sistemalı arttırıwǵa járdem beredi. Moduldi ózlestiriw arqalı tınlawshılar oqıw xızmetin basqarıw usılların úyreniw, ámelde qollanıw hám bahalawǵa say kásiplik kompetenciyaǵa iye boladı.

Modul boyınsha saatlardıń bólistiriliwi:

	Modul birligi atları	Uhwma saatlar muǵdarı	Lekciya	Ámeliy
1	Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı	2	2	
2	Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń formaları haqqında túsinik	2	2	
3	Jazıwshılardıń dóretiwshiligin oqıtıw usılları	2	2	
4	Konferenciya hám pikirlesiw sabaqların shólkemlestiriw	2	2	
5	Ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń tariyxı rawajlanıwı			2
6	Kórkem shıǵarmalardı tallawdıń prinsipleri	2		2
7	Ádebiyat sabaqlarında kórsetpeli qurallar	2		2
8	Ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń basqa ilimler menen baylanısı			2
9	Sabaqtan tıs jumıslardı ótkeriw usılları	2		2
10	Lekciyanı oqıtıw texnologiyaları	2		2
	Jámi	20	8	12

LEKCIYA SABAQLAR MAZMUNI

1-tema: Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı

Qaraqalpaq ádebiyatın jańa bilim beriw sabaq, konferenciya, disput sabaq túrleri menen oqıtıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Sabaq oqıtıw procesin shólkemlestiriwdiń tiykarǵı túri sıpatında oqıtıw mashqalalarınıń wazıypaların belgilep alıw zárúr. Sol sıyaqlı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda

sabaqtın sapalı hám nátiyjeli bolıwı ushın mına metodikalıq talaplardı saqlawǵa baylanıslı boladı.

2-tema: Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń formaları haqqında túsiniq

Qaraqalpaq ádebiyatın jańa bilim beriw sabaq, konferenciya, disput sabaq túrleri menen oqıtıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Sabaq oqıtıw procesin shólkemlestiriwdiń tiykarǵı túri sıpatında oqıtıw mashqalalarınń wazıypaların belgilep alıw zárúr. Sol sıyaqlı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqtın sapalı hám nátiyjeli bolıwı ushın mına metodikalıq talaplardı saqlawǵa baylanıslı boladı

3-tema: Jazıwshılardıń dóretiwshiligin oqıtıw usılları

Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda jazıwshınıń ómirbayanın úyreniw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında jazıwshınıń ómirbayanına baylanıslı materiyyalar kóp berilgen. Baǵdarlamada berilgen jazıwshınıń ómirbayanın úyreniwge baylanıslı temalardı izbe-izlik penen metodikalıq jaqtan úyrenip shıǵıw maqsetke muwapıq. Máselen, baǵdarlamada A.Dabilov, S.Nurımbetov, J.Aymurzaev, T.Jumamuratov, I.Yusupov, T.Qayıpbergenov, K.Raxmanovlardıń ómiri hám dóretiwshiligine baylanıslı keń maǵlıwmatlar berilgen

Muǵallimniń kirispe sóziniń mazmunı qanday bolıwın hár bir shıǵarmanıń xarakteri anıqlaydı. Usıǵan baylanıslı muǵallimniń kirispe sózinde tiykarǵı orındı jazıwshılar dóretiwshiligine berilgen túsiniqler iyeleydi.

4-tema: Konferenciya hám pikirlesiw sabaqların shólkemlestiriw

Konferenciya sabaǵı haqqında metodist oqıtıwshılar tárepinen tómendegi pikirler bildirilgen: “Konferenciya sabaǵı klasta hám klastan tıs ótiletuǵın sabaqtın bir túri. Materiallardı konferenciya sabaǵı arqalı mına maqsetlerde úyrenemiz. Ótiletuǵın material haqqında túsiniq, materialdı úyreniwde ilimiy teoriyalıq miynetlerdi tereńnen biliw, materialdı úyreniwde oqıwshılardıń temaǵa túsiniǵın rawajlandırıw”¹-dep konferenciya sabaǵınıń maqsetin hám wazıypaların orınlı

¹ **Юсупов Қ.** Қарақалпақ әдебиятында конференция сабағының өтилиў жағдайлары. «Шымбай хаўазы» газетасы, 1990, 20-декабрь. **Юсупов Қ.** Бердақ шығармаларын үйрениўде конференция сабақ түринен пайдаланыў. Түркий халықлар әдебиятының

ashıp kórsetken. Demek, konferenciya sabaǵı oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵı esapqa alınǵan halda ótiletuǵın sabaqtıń túri. Bul sabaq túrin ǵárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq poeziyasın oqıtıw barısında paydalansaq maqsetke muwapıq boladı. Sebebi, baǵdarlamada berilgen tema sholıw lekciyasına ıqshamlastırıp berilgen. Ekinshiden, oqıwshılar ǵárezsizlik dáwirindegi poeziya menen IX hám XI klaslarda tolıq tanısıp aladı. Úshinshiden, ǵárezsizlik dáwirde birneshe shayıw dóreiwshiligi úyreniledi.

ÁMELIY SABAQLAR

5-tema: Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı

Qaraqalpaq ádebiyatın jańa bilim beriw sabaq, konferenciya, disput sabaq túrleri menen oqıtıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Sabaq oqıtıw procesin shólkemlestiriwdiń tiykarǵı túri sıpatında oqıtıw mashqalalarınń wazıypaların belgilep alıw zárúr. Sol sıyaqlı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqtıń sapalı hám nátiyjeli bolıwı ushın mına metodikalıq talaplardı saqlawǵa baylanıslı boladı.

6-tema: Kórkem shıǵarmalardı tallawdıń principi

Kórkem shıǵarmanı tallaw, kórkem shıǵarma ústinde islew, tallawdıń maqseti, wazıypası, dúzilisi, didaktikalıq tallawúyreniledi. Ádebiyat baǵdarlamasında berilgen kórkem shıǵarmalardı tallawǵa tiyisli geypara pikirler, kirisiw sabaqları, ádebiy oqıw, shıǵarmalardıń mazmunın ózlestiriw hám bekkemlewge baylanıslı temalardıń ishinde de qısqasha sóz boladı. Biraq, bular kórkem shıǵarmanı tallawdıń ózi emes. Ádebiy shıǵarmanı tallaw-ádebiyatı úyreniwdiń eń qıyın hám juwapkershilikli bólimi.

7-tema: Ádebiyat sabaqlarında kórsetpe qurallar

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda jazıwshılardıń súwreti, shıǵarmalarınń tekstti jazılǵan plakat, olardıń ómir bayanlıq sxeması, karta, sızılma, keste, diagramma, albom, texnikalıq qurallar, diafilm, diapozitiv, kino film, video magnitofon, televideniye, magnit lentasındaǵı jazıwlar, gromplastika, oqıtatuǵın

гейпара мәселелери (Илимий мийнетлер), Нөкис-2004. –Б. 30-32. Алланиязова Ш., Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Педагогикалық практика. Нөкис. «Қарақалпақстан», 2011, 43-44-бет.

mashinalar, lingafon kabineti, film, epidioskop, kodoskop, kinoproektor hám basqalar úyreniledi.

8-tema: Ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń basqa ilimler menen baylanısı

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası ádebiyattanıw, ádebiyat tariyxı, til ilimi, tariyx, estetika, pedagogika, social-gumanitar pánleri menen tıgız baylanıslı ótıledi. Kórkem ádebiyat dúnyadağı haqıyqatlıqtı, ilimiy texnikalıq pánler túsindire almağan táreplerin túsindiredi. Ádebiyattı oqıtıw metodikası ádebiyattanıw ilimi, ádebiyat teoriiyası hám ádebiyat tariyxı menen baylanıslı úyretiledi. Ádebiyatshı muǵallım ádebiyat teoriiyası, ádebiy sını hám ádebiyat tariyxın bilmey turıp qaraqalpaq ádebiyatınan sabaq beriwi múmkin emes. Bul tájiriye ámeliyatta tolıq sınılǵan.

9-tema: Sabaqtan tıs jumıslardı ótkeriw usılları

Sabaqtan tısqarı jumıslardı tereńnen úyreniw – bul oqıw jumısları jaqsı shólkemlestirilgen klaslarda da kórkem sóylew mádeniyatın puxta iyelemegen, ádebiyattan jeterli bilimge iye bolmağan oqıwshılardı ushıratıw múmkin. Bunın tiykarǵı sebebi sabaqtan tısqarı jumıslardı durıs shólkemlestirmegenlikten boladı. Sabaqtan tıs oqıw, dógerek jumısları, oqıwshılardıń ádebiy dóretiwshilik jumısları, ádebiy kórkem kesheler hám sayaxatlarǵa jeterli dıqqat awdarılmasa, onda oqıwshılardıń bilim dárejesine, olardağı bilimniń tereń hám bekkem bolıwına keri tásirin tiygizedi.

Qaraqalpaq ádebiyatınan ótkeriletuǵın sabaqtan tıs jumıslar barısında oqıwshılardıń jas ózgesheligin esapqa alıw kerek. Qaraqalpaq ádebiyatınan sabaq alıp baratuǵın hár bir oqıtıwshı sabaqtan tıs jumıslardı úyreniwi, shólkemlestiriwi, soǵan qarap jumıslardı ótkeriw barısında ayırım máselelerge itibar beriwi, sóylesiwler, gúrrinlesiw hám oqıwshılardı qızıqtırǵan máseleler boyınsha jazba jumıslar, dóretiwshilik isler shólkemlestiriw usılı menen puxta bilim beriwi tiyis.

10-tema: Lekciyanı oqıtıw texnologiyaları

Lekciya-bul sabaq ótiwdiń tiykarǵı formalarınń biri. Lekciya ádebiy bilimdi sóz benen túsindiriw, awızsha bayan etiwdi názerde tutadı. **Lekciya** (latınsha sóz “oqıw degendi” ańlatadı) oqıw materialı, qandayda bir máseleniń, temaniń logikalıq izbe-izligin, belgili bir sistemaǵa salınǵan teksti bolıp esaplanadı. Lekciyaǵa eki túrli kóz qarasta jantasıwǵa boladı. Birinshiden, oqıwdı shólkemlestiriwdiń forması sıpatında, bunda bilimderdi sóz benen ańlatıw, awızeki bayan etiw metodı qollanıladı. Ekinshiden, lekciya

basqa awızeki sóz arqalı ańlatatuǵın metodlardan esaplanıp onda oqıw materialın logikalıq izbe-izlikte bayan etiw, qatań belgilengen qurılısı, obrazlı dálillew, materiallardıń mazmunın ashıp beriwdiń izbe-izligi menen ózgeshelenedi.

II. MODULDI OQÍTIWDA PAYDALANATUǴÍN INTERAKTIV OQÍTIW METODLARÍ

Moduldi oqıtıwda paydalanılatuǵın interaktiv oqıtıw metodlarınıń ishinde ádebiyat sabaqların oqıtıw barısında eń keń tarqalǵanı «oqıw diskussiyası», «birge izleniwshilik», «aql hújimi», «óz-ara pikir almasıwı» bolıp esaplanadı. Sabaq waqtında tırlawshılar tárepinen aldın ala belgili dárejede túsiniǵi bar qanday da bir másele talıqlansa bul forma nátiyjelirek boladı. Máselen, ádebiyat boyınsha máselelerdi úyrenip atırǵanda topardıń isshenligi anıqlanadı. Bunday jaǵdayda qaraqalpaq ádebiyatına baylanıslı máseleleni sheship baradı. Ádebiyattı oqıtıwda interaktiv iskerlik tiykarǵı bes element penen sáwlelenedi: óz-ara baylanıs; jeke juwapkershilik; bir-birine járdem kórsetiw háreketi; jumıstı birge alıp barıw qábileti; topardaǵı jumıs nátiyjesi. Interaktiv bir shıǵıp sóylewshiniń, bir pikirdiń ústemligin shekleydi. Bilim alıw barısında hárkim óz pikirin sın kóz benen aytıwǵa hám tiyisli ádebiy materiallardı talqılaw tiykarında quramalı máselelerdi sheshiwge, qáte pikirlerdi saplastırıwǵa, tereń oylap kórilgen sheshimlerdi qabıl etiwge, diskussiyalarda qatnasıwǵa, óz-ózi menen mádeniyatlı qarım-qatnas jasawǵa úyrenedi. Bul ushın ádebiyat sabaqlarında jeke, jup hám topar jumısları shólkemlestiriledi. Izertlew joybarları, hújjet hám hárqıylı maǵlıwmat derekleri menen jumıs alıp barıw, dóretiwshilik jumısların paydalanıw iske asırıladı.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń interaktivlik usılı auditoriyada sherikleslik jaǵdayında jaratıladı. Interaktivlik usılǵa tiykarlanǵan texnologiyanı qollanıp, oqıtıwshı dóretiwshi sheriklesler sıpatında islewge tiykarlanǵan ózgerislerge, turaqlı tayarlıqqa hám juwapkershilikli máselelerdi sheshiwge úyrenedi. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda interaktiv usıllar tómendegi nátiyjelerge alıp keledi:

- Oqıwshılardıń ádebiyat sabaǵına, pánge qızıǵıwshılıǵı artadı;
- Oqıw materialların bekkem ózlestiredi;
- Tereńnen oylaw hám erkin pikirlew rawajlanadı;
- Qarım-qatnas jasaw mádeniyatı qalıplededi;
- Oqıwshılar oqıw iskerligine belsendilik penen qatnasadı;
- Oqıw ushın qolaylı (unamlı) psixologiyalıq ortalıq jaratıladı.

Moduldi oqıtıwda paydalanılatuǵın interaktiv oqıtıw metodları tómendegilerden ibarat:

1.Aql hújim. 2. Erkin jazıw. 3.Esse. 4.PSMU. 5.Blic soraw. 6.Klaster. 7.Venn diagramması. 8.Insert. 9.Balıq skeleti. 10.Nulipar gúl. h.t.b. oqıtıw metodları qollanadı.

Tarqatpa material. Kishi toparlardin jumslarin bahalaw kestes

Kishi toparlar	Tapsırma	Juwaptın anıqlılıǵı, durıshlıǵı	Túsinikliliǵı hám qısqalıǵı	Oqıwshılardıń belsendeliligi	Toplaǵan balı
1-kishi topar	1.Tapsırma 2.Tapsırma 3.Tapsırma				
	Jámi				
2-kishi topar	1.Tapsırma 2.Tapsırma 3.Tapsırma				
	Jámi				
3-kishi topar	1.Tapsırma 2.Tapsırma 3.Tapsırma				
	Jámi				

Tarqatpa material

Kishi toparlarǵa tapsırma: I.Yusupov lirikasınıń tematikası hám mazmunı

	I.Yusupov lirikasınıń tematikası hám nazmunı		
I.Yusupov lirika-sında watan teması, qosıqlar-dın atamaları	Filosofiyalıq lirikası	Didaktikalıq lirika	Muhabbat lirikası
	I.Yusupov shıǵarmalarınıń janrlıq jaqtan bóliniwi		
muxammes	ǵázzeller	Tórtlik	Poema drama

Tarqatpa material: “Delfa” metodu - bul oqıwshılardıń dóretiwshilik pikir júritiw, bildirilgen pikirlerdi salıstırıp baha beriw kónlikpelerin qalıplestiretuǵın

metodlardan biri. Onda belgili ólshemlerge muwapiq neytral variantlar tańlanadı hám olardan áhmiyetligi ajratıladı.

Neytrallıq	I.Yusupovtıń qaraqalpaq ádebiyatında tutqan ornı neler menen belgilenedi?	Bahalaw, tańlaw
1	Shayırdıń ómiri tuwralı maǵlıwmat	
2	I.Yusupov dóretiwshiliginde Nawayı dástúrleri	
3	I.Yusupov dóretiwshiliginde túrkmen teması	
4	I.Yusupov poeziyasında doslıq teması	
5	Shıǵıs poeziyası úlğilerin jaqsı bilgenligi	
6	I.Yusupov poeziyasınıń janrlıq ózgesheligi	
7	I.Yusupovtıń dramalıq shıǵarmaları	
8	Muhabbat temasınıń jırlanıwı	
9	“Búlbúl uyası” dóretpesiniń syjeti	
10	“Máńgi bulaqlar” awdarmaları	
11	Ǵárezsizlik dáwirdegi poeziyası	

				5	E	s	j	a	n
			4	D	u	w	t	a	r
		3	Sh	a	n	i	y	a	z
	2	E	s	e	m	u	r	a	t
1	Q	u	r	b	a	n	b	a	y

Bulardan basqa darımalıq shıǵarmalar boyınsha krossword dúzilse maqsetke muwapiq boladı. Oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵı artadı. Sebebi, hárbir dóretpeni biliwge hám krosswordtı durıs sheshiwge oqıwshılar háreket etedi.

P	e	r	z	e	n	t			
A	y	d	o	s	b	a	b	a	
Q	a	l	b	a	y				
G	ú	m	i	s	g	ú	l		
K	a	r	i	m					
D	o	s	j	a	n				
J	a	q	s	ı	b	i	y	k	e

- 1) Q.Mátmuratovtín dramasiń atı?
- 2) «Mın tilláǵa bahalangán gelle» dramasiń qaharmanı?
- 3) «Ekstrasens» dramasiń qaharmanı;
- 4) «Ekstrasens» dramasiń qaharmanı;
- 5) «Ekstrasens» dramasiń qaharmanı;
- 6) «Perzent» dramasiń qaharmanı;
- 7) «Perzent» dramasiń qaharmanı;

III. TEORIYALÍQ SABAQ MATERIALLARÍ

1-tema: Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı

Jobası:

1. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń payda bolıwı
2. 1930-50-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı
3. 1960-80-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı
4. 1990-2020-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı

Tayanış sózler: metodika tariyxı, mámleketlik bilimlendiriw standartı, oqıw baǵdarlaması, oqıw qollanba, oqıw sabaqlıq, sabaqtıń maqseti, fakultativ sabaq, sabaqtan tıs jumıslar, oqıtıw metodları.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası qashan payda bolǵan degen sorawdıń ortaǵa qoyılıwı zańlı nárese. Bul sorawǵa juwap beriw qıyın. Sol nárese anıq kórkem ádebiyat payda bolǵannan keyin, onı zamanlaslarına, sonday-aq keyingi áwladqa hám olardı basqalardıń qálbine de tásir qıla alatuǵın dárejede jetkiziw tiykarǵı mashqalalardıń biri bolǵanlıǵın seziw múmkin.

Ǵárezsizlik dáwiridin baslanıwı menen barlıq pánler rawajlanıwdıń jańasha jolına tústi. Solay etip, basqa pánler qatarında ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń ornı girewli bolǵanlıǵın aytıw tiyis. İnsanlar burınnan ádebiyattı túsiniw, bahalap biliw, ádebiy hádiyselerdi seziw, bulardıń barlıǵın jaslarǵa jetkiziwdi ózi ushın juwapkershilik dep bilgen. Uzaq tariyxımızǵa názer taslap, jáne de tolıǵıraq maǵlıwmatlardı payda etiwimiz múmkin. Metodika ilimi zamanagóy bilimlendiriw texnologiyaların tereńnen paydalanıw imkaniyatların beredi.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında berilgen ádebiy shıǵarmalardı úyreniw menen baylanıslı bolǵan dáslepki derekler Avesto miyraslarında ushıraydı. Ádebiyattı oqıtıw metodikası pání ótmishtegi bay tájiriybelerdı úyreniw tiykarında házirgi zaman mekteplerindegi qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw procesin shólkemlestiredi.

Kórkem ádebiyattı úyreniwde shıǵıs xalıqlar ádebyatı, sonnan kelip shıǵıp qaraqalpaq xalqı turmısında kóp sociallıq-mádeniy miyraslar úlken áhmiyetke iye bolǵan. Usı kózqarastan qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxı erte dáwirden baslanǵanlıǵı seziledi. Máselen, Berdaq shayırdıń «Nawayıdan sawat ashtım, Fiziliyden dúrler shashtım» sıyaqlı pikirleri bunıń ayqın dálili bolıp

esaplanadı. Demek, Berdaq shayırların jasağan dáwirdeń ózinde-aq oqıtıw eskishe usıllarda bolǵanlıǵı kórinip tur.

Túrkiy xalıqları arasında ádebiyattı oqıtıw dástúrleri júdá erte dáwirlerge barıp taqaladı. Mádeniyattı, ilimdi taratıwshılar bolǵan Á.Xorezmiy, Beriwniy, Ibn Sinalar óz miynetlerinde tálim- tárbiya haqqında ayrıqsha toqtap ótken. Olar ilim alıwdıń hám tárbiyanıń áhmiyeti haqqında bahalı pikirlerin bildirgen. Solardıń biri Orta Aziyanıń ullı oyshılı A.N.Farabiy óziniń ilmiy miynetlerinde kórkem sóylewdiń tárbiyalıq áhmiyetine dıqqat awdarǵan. Onıń «İlimniń kelip shıǵıwı» atlı dóretpesinde kórkem shıǵarmanı tásirli oqıw, úyrenip atırǵan dóretpelerdiń mazmunın qayta aytıp beriw úlken sóz óneri ekenligin aytadı. Ol “oqıwdı, sheshenlikti iyelegen kórkem sóz ustası, filosof, danıshpan menen teń” dep baha bergen. Farabiy hár bir sóz sheberiniń ózine tán jeke ózgesheligine iye bolıwdı, tálim-tárbiya procesine bul ózgesheliklerge itibar beriw shárt ekenligin ayrıqsha túsindiredi. «Insanlar ruwxıy hám tuwma qabilet, kúsh-quwat bir-birlerinen artıq hám kem boladı». (Farabiy. Aflotun qanunlar mohiyati- Fozil odamlar shahri.T. “Xalq merosi” nashriyoti. 1993. 188-bet).

Farabiydiń pikirinshe, “Hár kim ilim-hikmet úyrenemen dese, jaslıǵınan baslasın, salamatlıǵı jaqsı bolıwǵa umtılsın, ádep-ikramlı bolsın, sóziniń ústinen shıqsın, jaman islerden saqlansın, qıyanet hám jala, hiyleden uzaq bolsın. Sonday-aq, ráhátleniw, azap shegiw, qayǵırıw tiykarǵı, tábiyǵıy sezimler esaplanadı. Olar sebepli pazıyletler hám qábiletler ózlestiriledi. Bunda jas óspirimlerge, jáne rawajlanıwǵa tárbiya oqıw arqalı erisiledi. Tárbiyanıń joqarı imkaniyatı sonnan ibarat, insan jaqsı hám jaman, paydalı hám zıyanlı nárselerdi ajratıwǵa erisedi. Tárbiya aqıllılıqtı júzege keltiredi. Kimniń tárbiyası bolmasa, ol biymánilikti xoshlaydı. Farabiydin kórkem óner hám ádebiy tálim-tárbiya haqqında bir qatar baqlawları anıq bolǵanlıǵı belgili. Onıń «Úlken muzıka kitabı», «Ritmler klassifikaciyası haqqında kitap», «Muzıka haqqında sóz», «Jazıw óneri haqqında kitap», «Abu Nasırdıń qosıq hám shıǵarmaları haqqında sózi», «Shayırlardıń qosıq jazıw óneri haqqında» t.b. dóretpeleri bar.

Ibn Sinanıń dóretpelerinde tálim hám tárbiya, ayırım pánlerdi oqıw-úyreniwge baylanıslı pikir hám boljawları kóp. İlim paz óziniń pedagogikalıq kóz qarasarında jeke adamnıń tárbiyasına tásir kórsete alıwdı arnawlı túsindiredi. Ol ilim alıwdıń úzliksiz procesi ekenligin, biraq onıń sırların biliwde insan hámme waqıt umtılıwı, háreket etiwı zárúrligin tastıyıqlaydı.

Bilim hám tárbiya haqqında A.R.Beruniy, Maqmur Qashgariy, Yusup Has Hajib, Álisher Nawayı, Babur, Munıs, Abdulla Avloniy, Ájiniyaz, Berdaq hám tağı basqalar bahalı pikirlerin bildirgen.

Ótmishte qıssaxanlar, qatıqulaq adamlar, jıraw- baqsılar jámiyetlik turmısta úlken orın tutqanlığı jaqsı málim. Mekteplerde diniy dóretpeler, ásirese, qurandı kórkem oqıw, onıń mánilerin ańlap jetiw menen bir qatarda ayırım dóretpelerdiń tekstti, mánisi, hárbir sózdiń kelip shıǵıwı, kórkem dóretpeni túsindiriw ushın kóp usıllar islegen. Mektep hám medereselerde tek túrkiy tilde emes, sonday-aq arab hám parsı tillerinde jazılǵan kórkem kitaplardı oqıw ushın paydalanǵan. Sol dáwirde oqıwshılar shıǵıstıń kórkem klassikleri Ferdawsiy, Sadıy, Xafız, Fiziliy, Nawayı, Bedil usaǵan danıshpan shayırlardıń dóretpeleri menen tanısıw múmkinshiliklerine iye bolǵan. Islam dinine baylanıslı dóretywshilik baǵdar tálim-táriyanıń rawajlanıwına ádewir tásiiri boldı. Sonlıqtan, hádislerde bul haqqında mınaday kóz qaraslardı kóriw múmkin. «Ilim úyreniw hárbir insan ushın parız», «Bir saat ilim úyreniw, bir keshelik ibadattan jaqsı, bir kúnlük sabaq, bir ay tutilǵan orazadan abzalıraq».

Berilgen maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda XIX ásirde mekteplerde ádebiy tálimniń ayırıqsha ornı hám áhmiyeti bolǵan. Bul haqqında Dilshad Barnonıń miynetlerinde qızıqlı maǵlıwmatlar bar: “51 jıl mektepte zeyinli shayır qızlarǵa tárbiya qıldım. Mektepte ayırıqsha hám orta oqıwshılardan 20 hám 30 qız bilim alar edi. 891 qızdı sawatlı etip shıǵardım. Olardıń tórtten bir bólegi talantlı shayır, aqıllı qızlar edi.”

Aldıńǵı kóz qarastaǵı zıyalılar Túrkestan mekteplerinde bilimlendiriwdiń jańa tártibin ámelge asırıw ushın gúrestti. Nátiyjede, bilimlendiriwde jańa túrdegi mektepler júzege keldi. Bul mekteplerde ana tili tiykarǵı oqıw páni sıpatında oqıtıldı. Oqıw barısında hár túrli usıllardan paydalanıldı.

1918-jılda Tashkentte qalalıq bilimlendiriw bólimi qasınan metodikalıq shólkem ashıldı. Oǵan Zufar Nasiriy basshılıq etti. Bul bólimde háptelik oqıw rejesi dúzilip, mekteplerde usı reje tiykarında sabaq ótildi. 1918-jıl «Maorif» jurnalında V-VIII klaslar ushın ádebiyat baǵdarlaması járiyalandı. Baǵdarlamada kórkem shıǵarmanı oqıwǵa itibar berildi. Dóretpeler menen tanısıwdan aldın ádebiyat teoriyasınan maǵlıwmat beriw túsindirilgen. Baǵdarlamada berilgen teoriyalıq maǵlıwmatlardı ótiwde kórkem dóretpelerden mısallar alınıwı zárúr. Olardıń anıq atı, kólemi kórsetiledi. Usı jıllarda mekteplerdiń biri haqqında Aybektiń ómir joldası Zarifa Saidnasirovanıń aytıwınsha, “ana tili hám ádebiyatı, matematika,

tariyx, geografiya sabaqları oqıtıladı, barlıq sabaqlıqlar tatar tilinde Qazan hám Orenburgtan keltirilgen”.

Abdiraxman Saadiydıń oqıw baǵdarlamasında mektepte úyreniwge tiyisli bolǵan kórkem shıǵarmalardıń dizimi kórsetilgen, ádebiy materallardı tańlaw oqıtıwshı iqtıyarına tapsırılǵan edi. «Ádebiy oqıw» termini 1921-jılı baǵdarlama shıqqannan baslap mektep turmısında bekkem orın aldı. Ádebiy oqıwda shıǵarmanı ideyalıq-kórkemlik jaqtan tallaw tiykarǵı orındı iyeledi. Jáne de hárbir kórkem materiallar tolıq teksti menen úyrenildi.

Fitrattıń “Ádebiyat qaǵıydaları”, “Ózbek ádebiyatı sabaqları” usaǵan metodikalıq miynetleri payda boldı. “Ádebiyat qaǵıydaları” miyneti tek ádebiyat teoriyasına tiyisli kitap bolıp qalmastan, sol waqıtları ádebiyattanıwǵa tiyisli sabaqlıq retinde metodikaǵa say dárejede ótildi. 1930-jılları ádebiyat hám ádebiyattanıw, awızeki dóretpeleri baǵdarındaǵı erisilgen nátiyjeler baǵdarlama hám sabaqlıqlarǵa kirgizildi. Bul baǵdarlamalar tariyxıy principte dúzilip, onda klassik hám songı dáwir ádebiyatınan úlgi berildi. Bul baǵdarlamada ádebiyattı oqıtıwda ayırım kórkem shıǵarmalardı ózlestiriw emes, ayırım jazıwshılardıń ómiri hám dóretpelerin túsindiriwge, dóretiwshilerdiń social-siyasiy táreplerin, kemshilik táreplerin ashıwǵa kóbirek itibar berildi.

«Tolıq emes orta hám orta mektepler ushın programmalar» (1938) kórkem shıǵarmalardı oqıtıwǵa tiykarǵı baǵdar boldı. Sál keyinirek dúzilgen «Orta mektep baǵdarlamaları» (1940) da awızeki hám jazba sóylew mádeniyatın jetilistiriwge, oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew múmkinshiliklerin rawajlandırıwǵa dıqqat qaratıldı. Kórkem shıǵarmalardı kórkem oqıwǵa, soraw hám tapsırma, shınıǵıwlar tiykarında dóretpeniń ideyalıq mazmunına ózlestiriw usınıldı. 1934-jılı «Orta mekteplerde ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń tiykarǵı máseleleri» degen arawlı kitap dóretildi. Onda ádebiyattı arawlı pán sinatında oqıtıw, balaǵa ádebiy bilim beriwde tiyisli izbe-izlik hám onıń qaǵıydaları bolıw kerekligi kórsetip ótildi.

I.Sultannıń «Ádebiyat teoriyası» (1940) sabaqlıǵınıń jaratılıwı, tek ádebiyattıń ulıwma qaǵıydaları, onıń teoriyalıq túsiniqlerdi oqıw barısında paydalanıw ushın qolaylı usıl boldı. Ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikası pániniń rawajlanıwına 1950-jıllardan baslap iskerlik kórsete baslaǵan alımlardıń xızmeti úlken boldı. Solardan S.Dolimov, N.Mallaev, H.Ubaydullaev, K.Axmedov, A.Zunnunov sıyaqlı ilimpazlar bul baǵdardıń rawajlanıwına salmaqlı úles qostı. Olardıń ádebiyat tanıwına, metodika ilimine baylanıslı miynetleri nátiyjesinde mektepler

ushun dúzilgen baǵdarlama hám sabaqlıqlar sapalı islep shıǵarıldı. S.Dolimov, H.Ubaydullaevlar kórkem oqıw haqqında, onıń mazmunı hám áhmiyeti, túrleri haqqında metodikalıq kórsetpeler bergen «Ádebiy oqıw metodikası» kitabında ádebiyattı oqıtıwdaǵı teoriyalıq tiykarlardan baslap, onıń ámeliyatda qollanıw usılları jazılǵan. Bul kitap tórt bólimnen turadı. Bular ádebiyat metodikası hám onıń teoriyalıq tiykarları haqqında maǵlıwmat, kórkem oqıw, ádebiy oqıw tiykarında klastan hám mektepten tısqarı alıp barılatuǵın isler, jobalastırıw usaǵan metodikalıq máselelerden turadı. Avtorlar teoriyalıq máselelerdi mısallar menen dálillep bere alǵan.

Asqar Zunnunov «Mektepte Ğafur Ğulamnıń ómiri hám dóretiwshiligin úyreniw» (1977), «Ózbek ádebiyatı metodikası tariyxınan ocherkleri» (1973), «Ádebiyattı oqıtıw metodikası» (1992) miynetlerinde kórkem shıǵarmalardı tallaw, shıǵarmalardıń janrlıq ózgeshelikleri, ádebiy-teoriyalıq túsiniklerdi ilimiy-metodikalıq jaqtan izertlegen.

M.Mirqasimovnanıń “Oqıwshılarda ádebiy tallaw bilimnı rawajlandırıw hám jetilistiriw tiykarları” (Toshkent, 2008) degen miynetinde oqıwshılardı ádebiy tallawǵa úyretiw bir ǵana ámelge asırıwǵa bolatuǵın metodikalıq jumıs bolmastan, onda úzliksiz ámelge asırılıp, onıń nátiyjesi mısallar arqalı dálillep berilgen. Kórkem shıǵarmanı tallawdı dáslep ápiwayı túrde tómen klaslardan baslaw kerekligi kórsetiledi. Onıń kórsetiwinshe, baǵdarlama talabına muwapıq V-VII klaslarda ádebiy materiallardı úyreniw barısında oqıwshınıń durıs, tez, erkin oqıw bilimnı júzege keliwine, awızeki hám jazba sóylewin, pikirlew qábiletin rawajlandırıwǵa, sózlerdi qollanıw mánisin, onıń dawıs ózgesheliklerin úyreniw máseleleri hám ǵápler quraw uqıplıqların jetilistiriw, súwretlew qábiletlerin paydalanıp bayan etiw, olardı sheber aytıp beriw, oqıwshını baqlaw usılları yaki súwretlerge qarap erkin ǵúrriń jazıwǵa úyretiw kerek. Nátiyjede, baslawısh klass oqıwshılarında ádebiy materialdı oqıp úyreniw, onıń mazmunın ózlestiriw, kitap ústinde izleniw kónlikpeleri rawajlanadı. Joqarı klaslarda bunday kónlikpelerdi jane de rawajlandırıw barısında ádebiy shıǵarmanıń qurılısın úyreniw, kórkem obrazǵa túsiniw, estetikalıq qásiyetke tarbiyalawǵa itibar qaratiladı. Bul metodikalıq miyette oqıwshılardı ádebiy tallaw bilimnı jetilistiriwdiń ilimiy-metodikalıq tiykarların kórsetip, óz pikirlerin dálillep, Alisher Nawayı, Abdulla Qahharlardıń ómiri hám dóretiwshiliginen mısallar keltirgen.

Belgili metodist, professor Qazaqbay Yuldoshev ádebiyattı oqıtıw metodikası pániniń ǵárezsizlik dáwirdegi rawajlanıwına sezilerli dárejede tásir kórsetip, kóp úles qosıp kiyatırǵan alımlardıń biri. Onıń «Ádebiyattı oqıtıwdıń ilimiy-teoriyalıq

tiykarları» (1996), «Ádebiy sabaqlar» 8-klass ushın (2004), «Ádebiy sabaqlar» 9-klass ushın (2005), Q.Yuldosh va M.Yuldoshlardın “Badiy tahlil asoslari” (Toshkent, «KAMALAK», 2016) sıyaqlı metodikalıq miynetlerinde oqıtıwshılardı kóp ǵana teoriyalıq hám metodikalıq maǵlıwmatlar menen tanısıwǵa, olardıń bilimin teoriyalıq hám metodikalıq jaqtan bayıtıwǵa xızmet etedi. Keltirilgen tallawlar oqıwshılardıń kórkem shıǵarmalardıń mazmunı hám syujetin tereń túsiniwge járdem beredi. Ondaǵı berilgen tallaw úlgileri oqıtıwshılardıń pedagogikalıq iskerligine ámeliy tárepten metodikalıq kórsetpe boladı.

Safa Matjannıń «Mektepte ádebiyattan óz betinshe jumıslar» (1995), «Kitap oqıwdı bilesizbe?» (1993) sıyaqlı metodikalıq miynetlerinde oqıwshılardı kitap oqıwǵa qızıqtırıp, sóylew mádeniyatın ósiriw, oqıwshılardıń óz betinshe islerin shólkemlestiriw, óz ústinde islew, metod hám usıllar haqqında pikir júritedi.

Belgili alım hám metodist B.Tuxlievtıń “Ádebiyattı oqıtıw metodikası” oqıw qollanbası (2010-jılı) ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında girewli orındı iyelep, onda ádebiyattı oqıtıw metodikası boyınsha tiykarǵı túsiniwler, oqıtıwdıń principleri, oqıtıw metodları, sabaqtı shólkemlestiriw hám ótkeriw usılları, sabaqtıń túrleri, oqıtıwdıń metodikalıq usılları haqqında pikirler ayılǵan.

Ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń rajawlanıwına salmaqlı ules qosqan Q.Yuldoshev, B.Tuxliev, Q.Xusanbaeva, Safa Matjanov sıyaqlı talantlı metodistlerdıń miynetleri kóp. Olardıń metodikalıq miynetleri qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxında da salmaqlı orın iyeleydi.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxın birneshe basqıshlarǵa bólip kórsetiw múmkin. XX ásirdeń 30-jıllarınan baslap qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası pán sıpatında payda boldı. Professor Á.Paxratdinovtıń “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası” miynetinde oqıtıw metodikasınıń tariyxı haqqında birqansha maǵlıwmatlar berilgen. Biz bul miynetke tiykarlanıp tómenдеgi maǵlıwmatlardı beremiz:

1921-jılı orıs mektepleri ushın ádebiyattı oqıtıwdıń birinshi baǵdarlaması qabıl etildi. 1925-jılı «Kompleksli baǵdarlama» islenip shıǵıldı. 1925-jılı fevralda QQASO birinshi shólkemlestiriwshi sezinde qaraqalpaq tilinde oqıw quralların dúziw haqqında qarar qabıl etiledi. 1925-jılı S.Májitov tárepinen «Egedeler sawatı» (119 bet), “Álipbe” (80 bet), “Oqıw kitabı” sıyaqlı dáslepki sabaqlıqlar islenip shıǵıldı. 1929-jılı Q.Ayımbetov hám B.Ergáliyevlar tárepinen «Sawatlı bolıńlar» oqıw kitabı, jámáát avtorlardıń redaktorlawında «Qaraqalpaq tili grammatikasınıń birinshi bólimi», Q.Ayımbetov hám B.Ergáliyevlardıń avtorlıǵında «Egedeler sawatı», h.t.b. oqıw quralları baspadan shıqtı. 1931-33-jıllarda N.A.Baskakov,

A.Qıdırbaev, Q.Irmanovlar avtorlıǵında qaraqalpaq tili sabaqlıǵı dúzildi. 1934-jılı Q.Irmanov, A.Qıdırbaevlar tárepinen Moskvada grammatikanıń birinshi bólimi, 1936-jılı Q.Irmanov, Sh.Sattarovlar tárepinen grammatikanıń birinshi bólimi islendi. 1937-jılı N.Dáwqaraev tárepinen baslawısh klaslar ushın «Oqıw kitabı», sol jılı «Álipbe», 1938-jılı N.Dáwqaraev tárepinen «Qaraqalpaq tiliniń grammatikası hám orfografiyası» dúzildi. 1939-jılı V-VII klaslar ushın, 1940-jılı VII-IX-X klaslar ushın jańadan baǵdarlama qabıl etildi.

XX ásirniń 40-50-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası birqansha rawajlana basladı. Máselen, 1940-41-jılları N.Dáwqaraev tárepinen 6-klass ushın xrestomatiya, Q.Erimbetov hám I.Saǵıtovlar tárepinen 7-klass ushın xrestomatiya-sabaqlıǵı dúzildi. 1949-jılı K.Ubaydullaev tárepinen 8-10-klaslar ushın qaraqalpaq ádebiyatınıń baǵdarlaması islep shıǵıldı. 1950-jılı K.Ubaydullaev, S.Axmetov, B.Ismaylovlar tárepinen 8-klass ushın sabaqlıq, sol jılı I.Saǵıtov, X.Seyitov, S.Axmetov hám B.Ismaylovlar tárepinen 10-klaslar ushın qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlıǵı baspadan shıqtı.

XX ásirniń 60-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında M.Nurmuxammedov, I.Yusupov, I.Saǵıtov, P.Allashov, S.Ámetov, G.Esemuratov, J.Qayırbaev, B.Ismaylov, X.Seyitov, U.Bekmuratovlardıń metodikalıq miynetleri baspadan járiyalandı. Máselen, 1960-jılı I.Yusupov hám I.Saǵıtovlardıń 5-klass ushın sabaqlıǵı, I.Saǵıtov hám P.Allashovtıń 5-klass ushın sabaqlıq, I.Saǵıtov hám B.Qálimbetovlar 6-klass ushın sabaqlıq, S.Ámetov, G.Esemuratov, J.Qayırbaevlar 7-klass ushın sabaqlıq, S.Axmetov, B.Ismaylov, M.Nurmuxammedov, X.Seyitov, I.Yusupov, U.Bekmuratovlar tárepinen 8-9-10-klaslar ushın sabaqlıqlar dúzildi.

XX ásirniń 70-80-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında belgili alımlar Q.Ayımbetov, Q.Maqssetov, K.Sultanov, S.Axmetov, Á.Paxratdinov, N.Japaqov, K.Mámбетov, K.Kamalov, J.Narımбетov, A.Tájimuratov, A.Pirnazarovlardıń metodikalıq miynetleri salmaqlı orın iyeledi. Máselen, 1975-jılı professorlar Q.Ayımbetov, Q.Maqssetov, K.Sultanov tárepinen joqarı oqıw orınlarınıń filologiya fakulteti ushın “Qaraqalpaq folklorınıń baǵdarlaması”, S.Axmetov, Á.Paxratdinov tárepinen «Revolyuciyaǵa shekemgi qaraqalpaq ádebiyatı tariyxınıń baǵdarlaması» hám «Házirgi dáwir qaraqalpaq ádebiyatınıń baǵdarlaması» dúzildi.

Belgili alım Á.Paxratdinov qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında salmaqlı orındı iyeleydi. Ol 1982-jılı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń baǵdarlamasını islep shıqtı hám baspadan shıǵardı. Onıń «Mekteplerde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń aktyal máseleleri» (1989), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń

metodikalıq máseleleri» (1991), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (1992), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (2004), «Pedtexnologiya tiykarları» (2009), «XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» (2011) usáǵan metodikalıq miynetleri menen qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında tákirarlanbas jol saldı hám oqıtıw metodikasınıń rajawlanıwına salmaqlı úles qostı.

Q.Maqsetov hám Á.Tájimuratovlardıń «Qaraqalpaq folklorı» (1979), N.Japaqov, K.Mámбетov Q.Sultanov, A.Karimovlardıń «Revolyuciyaǵa shekemgi qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» (1983), S.Axmetov, Á.Paxratdinov, K.Kamalov, J.Narımбетovlardıń «Házirgi dáwir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» (1984), S.Axmetov, Á.Paxratdinov, A.Pirnazarovlardıń «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (1988) sabaqlıqları baspadan shıqtı.

XX ásirdeń 90-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında Á.Paxratdinov, K.Allambergenov, Q.Orazımbetov, K.Palımbetov, Q.Yusupov hám taǵı basqalar metodikalıq miynetleri menen girewli orın iyeledi. Bul alımlardıń metodikalıq sabaqlıq hám qollanbaları baspada járiyalandı. Máselen, Á.Paxratdinov tárepinen «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (1992), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (2004) miynetleri baspadan járiyalandı. I.Ótewliev, Q.Yusupovlapdıń «5-11-klasslar ushın qaraqalpaq tili hám ádebiyatı boyınsha test jumısları» (1994), Q.Yusupovtıń (avtorlap birge) «Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı boyınsha test sinawları» (1995), S.Axmetov, I.Qádirov, Q.Yusupovlar tárepinen «Bayanlar toplamı» (1995), P.Nurjanovtıń «Ǵárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq prozası» (2003), J.Pirniyazovtıń «5-klass ushın ádebiy oqıw kitabına metodikalıq qollanba» (2005), I.Pirniyazov, K.Palımbetov hám R.Berdimuratovalardıń «8-klass ushın ádebiyattı oqıtıw metodikası» (2009), Q.Orazımbetovtıń «Qosıq teoriyası» (2010), Q.Turdıbaev hám Q.Yusupovlardıń «Pitkeriw qánigeligi» (2011), Sh.Allaniyazova, K.Turdıbaev, Q.Yusupovlardıń «Pedagogikalıq ámeliyat» (2011), Q.Járimbetovtıń «Ádebiyattanıwdan sabaqlar» (2012), S.Qazaqbaevtıń «Kórkem oqıw» (2012), P.Allambergenovanıń «Qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı páninen óz betinshe jumıslar», B.Genjemuratovtıń «Ádebiy aǵımlar hám jónelisler» (2013), A.Tobanazarovtıń «Kásip-óner kolledjlerinde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń bazıbir máseleleri» (2015), J.Sagidullaeva hám J.Qaniyazovalardıń «Ádebiyat teoriyasın oqıtıwda innovaciyalıq texnologiyalar» (2016), A.Dosımbetovanıń «XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı páninen kurs jumısların orınlaw» (2017), «Ádebiyatta kórkemlew quralları» (2017), Q.Yusupov hám I.Mámбетovlardıń «Kamal Mámvetovtıń ómiri hám dóretiwsihiligin úyreniw usılları» (2017), Q.Yusupovtıń «Sh.Seyitovtıń prozasın tallaw usılları» (2017), Q.Yusupovtıń «Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatın sabaqtan tıs jumıslar arqalı úyreniwdiń ilimiy metodikalıq

máseleleri» (2018) atamasındaǵı oqıw-metodikalıq qollanbaları baspadan járiyalanıp, qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń rajawlanıwına salmaqlı úles boldı.

Sorawlar hám tapsırmalar:

1. Ádebiyattı oqıtıw metodikası tariyxındaǵı tiykarǵı basqıshlardı aytıp berin.
2. Shıǵıs xalıqlar ádebiyatındaǵı shayırlardıń bilimlendiriw haqqında kóz qarastarın hám pikirlerin túsindirin.
3. Ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikası haqqında túsiniń berin.
4. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası haqqında túsiniń berin.
5. 1930-40-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń qalıplesiwi haqqında túsiniń berin.
6. 1950-60-jıllardaǵı ádebiyattı oqıtıw metodikası haqqında túsiniń berin.
7. 1970-80-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasına talqı jasań.
8. 1990-jıllardaǵı ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń rajawlanıw baǵdarın túsindirin.

2-tema: Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń formaları haqqında túsiniń

Jobası:

1. Ádebiyat sabaqlarınıń túrleri
2. Jańa bilim beriw sabaǵı hám konferenciya sabaǵı
3. Kino film hám disput sabaǵı
4. Ádebiyat sabaqlarında kórsetpeli qurallardan paydalanıw

Tayanısh sózler: Qaraqalpaq ádebiyatı, jańa bilim beriw sabaǵı, konferenciya, disput sabaǵı, kino film, mámleketlik bilimlendiriw standartı, oqıw baǵdarlaması, sabaqtıń maqseti, fakultativ sabaq, sabaqtan tıs jumıslar, oqıtıw metodları.

Qaraqalpaq ádebiyatın jańa bilim beriw sabaq, konferenciya, disput sabaq túrleri menen oqıtıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Sabaq oqıtıw procesin shólkemlestiriwdiń tiykarǵı túri sıpatında oqıtıw mashqalalarınıń wazıypaların belgilep alıw zárúr. Sol sıyaqlı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqtıń sapalı hám nátiyjeli bolıwı ushın mına metodikalıq talaplardı saqlawǵa baylanıslı boladı:

- Oqıwshılardıǵa arnalǵan qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlıǵı mámleketlik bilimlendiriw standartı hám oqıw baǵdarlamasına muwapıq bolıp, oqıwshılardı bilim hám kónlikpeler sisteması menen qurallandırıladı;

- Mámleketlik bilimlendiriw standartı hám oqıw baǵdarlamasına muwapıq sabaqtıń maqseti hám wazıypaları, ondaǵı baslı hám ekinshi dárejeli máseleler anıq belgilenedi;

- Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda bilim beriwshilik, tárbiyalıq hám rawajlandırıw maqseti hám olardıń birligi saqlanıwı kerek;
- Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında oqıwshılardı ulıwma insanıy hám milliy qádiriyatlar ruwxında tárbiyalawǵa, olarǵa milliy ideya menen milliy ǵárezsizlik ideyalogiyasın sińdiriwge qaratılıwı kerek;
- Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw arqalı xalqımızdıń dańqlı ótmishin baxıtlı búgingi kúni menen baylanıstırıp, oqıwshılar sanasına óz watanı, xalqı ushın maqtanısh sezimin qáliplestiriw kerek.

Sonday-aq, sabaq barısında hár bir oqıwshıǵa jeke qatnasıqta bolıwı, uqıplı, talantlı hám tómen úlgeretuǵın oqıwshılar menen jeke islesiwdi támiyinlew, jaslardı bilimdi ózbetinshe izlep tabıwǵa, bilimdi ózbetinshe iyelewge ádetlendiriw, sabaq barısında oqıwshılarda erkin pikirlewdi, oy-órisi menen uqıplılıǵın rawajlandırıw zárúr.

Sabaqtıń túrleri qanday bolsa, olardıń dúzilisi soǵan sáykes dúziledi. Hár bir sabaqtıń dúzilisi sabaqtıń maqsetine, didaktikalıq wazıypalarına, qollanılatuǵın metodlar menen kórsetpele, texnikalıq qurallarǵa, oqıwshılardıń jas hám jeke ózgesheliklerine, sabaqlarda qanday pedagogikalıq texnologiyanı qollanıwǵa, ótkeriletuǵın orınǵa hám ádebiyatshı muǵallimniń sheberligine baylanıslı belgilenedi. Olardıń ayırım basqıshları keńeyiwi de, yamasa tarayıwı da, qollanılatuǵın oqıtıw usılları, quralları hám metodlarınıń orınları menen xızmeti ózgeriwi múmkin. Sonlıqtan házirgi zaman sabaq túrlerin hám olardıń dúzilislerin jańasha islep shıǵıw milliy pedagogikanıń basılı wazıypalarına kiredi.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqtan basqa túrleri oqıw sayaxatı, seminar, ámeliyat, fakultativ sabaq, sabaqtan tıs jumıslar menen úyrenilse de boladı.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası boyınsha, joqarıda aytqanıımızday, S.Axmetov, Á.Paxratdinov, Z.Ayjanova, K.Palımbetovlardıń miynetlerinde sabaqtıń túrleri hám baǵdarlama materialların oqıtıw boyınsha metodikalıq pikirleri bildirilgen. Bul metodist alımlar ádebiyat sabaqların shólkemlestiriwdiń ózine tán ózgesheliklerin, olarǵa qoyılatuǵın zamanagóy talaplar, ádebiyat sabaqlarında oqıtıwshılardıń iskerligin jolǵa qoyıw hám onı paydalanıw, zamanagóy informaciyalıq hám jańa pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw,

sabaqtın tásirligin hám sapasın asırıw máseleleri tuwralı metodikalıq pikirler júrgizgen hám bildirgen.

Ádebiyat sabaqlarında oqıwshılar menen islesiwdiń túrli formalarınan paydalanıw múmkinshilikleri belgili. Sonday-aq topar menen hár bir oqıwshı menen islesiw muǵallimnen sheberlik talap etedi. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında hár túrli sabaqlıqlardan paydalanıw ótiletuǵın materiallardıń nátiyjeligin hám sapasın arttırıp baradı. Oqıwshılardıń sabaqqa bolǵan qızıǵıwshılıǵı kúsheydi. Solay eken, búgingi kúni sabaqtı shólkemlestiriwde qoyılatuǵın tiykarǵı talaplardıń biri. Hár bir ótiletuǵın taza temanıń ilimiy maǵlıwmatlarǵa tiykarlangan bolıwı hám oqıwshılardıń imkaniyatın esapqa alǵan halda temanıń kólemin belgilew, onıń quramalıǵın anıqlaw, sabaqta kerek bolatuǵın materiallardı belgilew hám qosımsha kórgizbeli qurallar menen bayıtıw, jáne de sabaqta mashqalalı sharayattı jaratıw bolıp tabıladı.

Qaraqalpaq ádebiyatın jańa bilim beriw sabaq, konferenciya, disput sabaq túrleri menen oqıtıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Solardıń ishinde konferenciya sabaǵınıń metodikasına toqtaǵandı maqul taptıq.

Sh.Allaniyazova, Q.Turdıbaev, Q.Yusupovlardıń avtorlıǵında jarıq kórgen “Pedagogikalıq praktika” degen metodikalıq qollanbada konferenciya sabaǵı haqqında tómendegi pikirler bildirilgen: “Konferenciya sabaǵı klasta hám klastan tıs ótiletuǵın sabaqtıń bir túri. Materiallardı konferenciya sabaǵı arqalı mına maqsetlerde úyrenemiz. Ótiletuǵın material haqqında túsiniw, materialdı úyreniwde ilimiy teoriyalıq miynetlerdi tereńnen biliw, materialdı úyreniwde oqıwshılardıń temaǵa túsiniwiniń rawajlandırıw”²-dep konferenciya sabaǵınıń maqsetin hám wazıypaların orınlı ashıp kórsetken. Demek, konferenciya sabaǵı oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵı esapqa alınǵan halda ótiletuǵın sabaqtıń túri. Bul sabaq túrin gárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq poeziyasın oqıtıw barısında paydalansaq maqsetke muwapıq boladı. Sebebi, baǵdarlamada berilgen tema sholıw lekciyasına iqshamlastırıp berilgen.

3-tema: Jazıwshılardıń dóretiwshiligin oqıtıw usılları

Jobası:

1. Jazıwshınıń ómirbayanın úyreniw
2. Jazıwshılardıń dóretiwshiligin oqıtıw usılları

² Алланиязова Ш., Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Педагогикалық практика. Нөкіс. «Қарақалпақстан», 2011, 43-44-бет.

3. Jazıwshılardıń dóretiwshiligin sabaqtan tıs jumıslar menen úyreniw
4. Jazıwshılardıń dóretiwshiligin kórsetpele qurallar menen úyreniw
5. XX ásir qaraqalpaq jazıwshılardıń dóretiwshiligin úyreniwde internet saytlarınan resurslarınan paydalanıw

Tayanısh sózler: *Lirikalıq, epikalıq, lirika, yumor, satira, lirik qaharman, obraz, syujet.*

Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda jazıwshınıń ómirbayanın úyreniw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Qaraqalpaq ádebiyatınıń rawajlanıw basqıshların túsindiriw, usı dáwirdegi shayı, jazıwshılardıń dóretiwshiligi haqqında bilimge iye bolıw, ballada, sonet, satiralıq qosıqları, lirika, liro-dramalıq mifologiyalıq, tariyxiy poemalar haqqında máseleler jazıwshınıń ómirbayanın úyreniw barısında orınlanıp barıladı.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında jazıwshınıń ómirbayanına baylanıslı materiyallar kóp berilgen. Baǵdarlamada berilgen jazıwshınıń ómirbayanın úyreniwge baylanıslı temalardı izbe-izlik penen metodikalıq jaqtan úyrenip shıǵıw maqsetke muwapıq. Máselen, baǵdarlamada A.Dabilov, S.Nurımbetov, J.Aymurzaev, T.Jumamuratov, I.Yusupov, T.Qayıpbergenov, K.Raxmanovlardıń ómiri hám dóretiwshiligine baylanıslı keń maǵlıwmatlar berilgen. Solardıń ishinde T.Jumamuratovtıń ádebiyattaǵı ornı tuwralı túsiniq berip, onıń qaraqalpaq ádebiyatınıń hár tárepleme rawajlanıwına óziniń lirikalıq, satiralıq qosıqları, ertek hám gúrrińleri, pessa hám poemaları menen salmaqılı úles qosqan úlken talant iyesi ekenligin aytıp ótedi. Ol qaraqalpaq ádebiyatında belgili satirik hám lirik shayı sıpatında kórindi. Shayırdıń dáslepki lirikalıq qosıqları 1956-jılı «Júrek muhabbatı» degen qosıqlar toplamında basılıp shıqqanın, bunnan keyin «Doslıq» (1959), «Zamanlaslarım» (1961), «Dáwrın juldızları» (1963), «Tańlamalı shıǵarmaları» (1967), «Tolqında» (1970), «Káramatlı tulǵa» (1975), «Tańlamalı shıǵarmalarınıń I, II tomı» (1978, 1980), «Túrli ótkeller» (1983), «Doslıq haqqında qosıqlar» (1988), «Ómiriniń ózi filosofiya» (2005) poeziyalıq toplamları menen, «Makarya sulıw» (1973) qosıq penen jazılǵan romanı basılıp shıqqanlıǵın túsindirip ótiw ádebiyatshı muǵallimnen talap etiledi. Sonlıqtan, ádebiyatshı muǵallimler shayı hám jazıwshılardıń ómir bayanın túsindiriw ushın eń dáslep kirisiw jumislardıń mazmunın durıs túsingeni maqul. Bul jumıstıń mazmunı hár túrli bolıwı múmkin. Hár bir temaniń, hár bir

kórkem shıǵarmanıń ózine tán ózgeshelikleri bar. Soǵan qaray onı úyreniwde hár túrli usıldı talap etedi. Bul jerde shıǵarmanıń kólemi, janrlıq sıpatı, qıyın-jeńilligi, tili ayırmashılıqları dıqqatqa miyasar boladı. Muǵallım qaysı jumıs túrin qollanıwdı óz múmkinshiligine qaray tańlap aladı. Máselen, muǵallımniń kirispe sózi T.Jumamuratov dóretpelerine baylanıslı qollanıladı. Bul usılǵa qoyılatuǵın tiykarǵı talap jazıwshınıń ómirine baylanıslı kólemi jaǵınan jıyınalıq, qısqa, mazmunlı hám til jaǵınan túsinikli bolıwı kerek. Shayır dóretywshiligine baylanıslı mazmunsız, uzaq shubalańqı sóz qaysı sabaqta da paydasız, ádebiyat sabaǵında da artıq sóz shayırdıń ómiri hám dóretpelerine baylanıslı maǵlıwmatlardı tásirsiz jetkeredi, shıǵarmalardaǵı estetikalıq, ideyalıq mazmundı tómenletip jiberedi. Sonday-aq muǵallımniń kirispe sózi T.Jumamuratovtıń ómiri hám dóretywshiligi menen tikkeley baylanıslı bolıwı shárt. Demek, muǵallımniń kirispe sóziniń mazmunı qanday bolıwın hár bir shıǵarmanıń xarakteri anıqlaydı. Usıǵan baylanıslı muǵallımniń kirispe sózinde tiykarǵı orındı T.Jumamuratov dóretywshiligine berilgen túsinikler iyeleydi. Máselen, «Makarya sulıw» dóretpesine beriletuǵın túsinikler shıǵarmanıń teması menen ideyalıq mazmunına baylanıslı ádebiy tariyxıy túsinik sıpatında da teksttegi ayırım sózlerdi túsendiriw xarakterinde de, shayırdıń ómirin ótiwge baylanıslı da júrgiziledi. Sonlıqtan muǵallımniń kirispe sózi úsh túrli usılda qollanıwı múmkin. Birinshi, T.Jumamuratovtıń ómirine baylanıslı, ekinshi lirikalıq shıǵarmalarına hám epikalıq dóretpelerine baylanıslı, úshinshi prozalıq hám dramalıq shıǵarmalarına baylanıslı paydalanadı. 1. Shayırdıń ómiri tuwralı qısqa túsinik beriledi. Bunda onıń jasaǵan ortalıǵı, tuwılıp ósken awılı, islegen miynetleri aytıladı. 2. Lirikalıq hám epikalıq dóretpelerine baylanıslı qollanıladı, lirika, yumor, satira, lirik qaharman, obraz, syujet tuwralı túsinik beriledi. 3. Prozalıq hám dramalıq shıǵarmalarına baylanıslı qollanǵanda «Millicioner jigit», «Muhabbat sıru» gúrrinleri, «Tiklengen tuw», «Qızlar házili» dramalıq dóretpeleri tuwralı sóylep beredi. Egerde bul jaǵdaylar muǵallımniń kirispe sózi arqalı túsendirilip, anıqlama berilse, onda oqıwshılar dóretpelerdiń mazmunına jeterli túsinik beriwı múmkin.

4-tema: Konferenciya hám pikirlesiw sabaqların shólkemlestiriw

Jobası:

1. Konferenciya sabağın shólkemlestiriw usılları
2. Pikirlesiw sabağın shólkemlestiriw usılları
3. Berdaq shıǵarmaların konferenciya sabağı menen oqıtıw
4. Ótेश shıǵarmaların konferenciya sabağı menen oqıtıw
5. I. Yusupov shıǵarmaların konferenciya sabağı menen oqıtıw

Tayanış sózler: Sabaq, metod, sabaq túrleri, diskussiya, sayaxat, konferenciya, jarıs, seminar, metodika.

Ózbekstan Respublikası gárezsizlikke eriskennen keyingi dáwirde jámiyettiń barlıq tarawları sıyaqlı bilimlendiriw salasında da úlken ózgerisler boldı. Usı kóz qarastan ózbek hám qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasına baylanıslı izertlew jumıslarına, ilimiy metodikalıq miynetlerge toqtap ótkenimiz maqul. S. Axmetov³, Á. Paxratdinov⁴, Q. Yóldoshev⁵, B. Tuxliev⁶, F. Isqoqov⁷, K. Palımbetov⁸ h.t. basqalardıń metodikalıq miynetlerinde ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde ádebiyattı oqıtıwdıń áhmiyetli máselelerine dıqqat awdarǵan. Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasına qaraqalpaq ádebiyatın úyreniwge baylanıslı materiallar kirgizilgen. Bul materiallar sabaq túrleri arqalı ámelge asadı. Sabaq-bul oqıtıwdıń tiykarǵı forması. Usı másele boyınsha belgili metodistler Q. Yuldoshev, B. Tuxliev, S. Matjanov, S. Axmetov, Á. Paxratdinov hám basqalar metodikalıq pikirlerin bildirgen. Professor Q. Yuldoshev sabaq túrlerinen diskussiya, sayaxat, konferenciya, jarıs, seminar sabaqlarına teoriyalıq jaqtan sıpatlama hám maǵlıwmat beredi⁹. Metodist alım B. Tuxliev sabaq tuwralı óz pikirlerin bildirip, birneshe sabaq túrlerin atap ótedi. Al, prof. Á. Paxratdinov miynetinde: “Ulıwma

³ Axmedov S., Paxratdinov Ə., Pirnazarov Ə. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Nəkis. «Qaraqalpaqstan», 1988.

⁴ Paxratdinov Ə. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Nəkis. «Bilim», 2004.

⁵ Ýıldoshev Қ. Ўқитувчи китоби. Тошкент. «Ўқитувчи», 1997.

⁶ Тўхлиев Б. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент, 2010.

⁷ Исқоқов Ф. Мактабта Гулханий адабий меросининг ўрганиш. Тошкент. «Ўқитувчи», 1983.

⁸ Палымбетов К., Пирниязов И., Бердимуратов Р. Әдебиятты оқыту методикасы. Нөкис, 2009. Айжанова З. Әдебият сабағында И. Юсуповтың шығармаларын үйрениў. Нөкис. «Билим», 1993. Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Питкерий кәнигелик жумысларын таярлаў. Нөкис. «Qaraqalpaqstan», 2011; Алланиязова Ш., Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Педагогикалық практика. Нөкис. «Qaraqalpaqstan», 2011; Axmedov S. Адабиёт дарсларида эпик жанрларни ўрганиш. Тошкент. «Ўқитувчи», 1986. Жалилов Б., Шарипова М. Мактабта драматик асарларни ўрганиш. Тошкент. «Ўқитувчи», 1992; Зуннунов А.С. Педагогик тадқиқот методикаси. Тошкент, 2000; Исматов С. Мактабта Абдулла Қаҳхорнинг хаёти ва ижодини ўрганиш. Тошкент, 1988.

⁹ .Йўлдошев, О. Мадаев, А. Абдуразоқов. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент, 1994, 32-35-бет.

orta bilim beriw mekteplerinde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda házirge shekem biykarlanbaǵan, hátte zárúrli tómendegidey sabaq túrleri bar: kirisiw, aralas, birlesken, oqıwshılardı jańa bilimler menen tanıstırıw sabaq túri, oqıwshılardıń bilim, isenimin hám kónligiwlerin sinap kóriw sabaq túri, juwmaqlaw, tákirarlaw, seminar formasındaǵı sabaq túrleri.”¹⁰ Metodistlerdiń miynetlerindegi bul sabaq túrleri qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında da qollanıla beredi. Sonlıqtan, tiykarınan eki máselege dıqqat awdarǵandı maqul kórdik. Birinshisi, qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqqa qoyılatuǵın talaplar hám onı shólkemlestiriw formaların úyrenip shıǵıw kerek. Ekinshisi, qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda metodlardan paydalanıw usılların izertlep shıǵıw tiykarǵı maqset etip qoyıldı.

Sabaq oqıtıw procesin shólkemlestiriwdiń tiykarǵı túri sıpatında oqıtıw mashqalalarınń wazıypaların belgilep alıw zárúr. Sol sıyaqlı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqtıń sapalı hám nátiyjeli bolıwı ushın mına metodikalıq talaplardı saqlawǵa baylanıslı boladı:

- Oqıwshılardıǵa arnalǵan qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlıǵı mámleketlik bilimlendiriw standartı hám oqıw baǵdarlamasına muwapıq bolıp, oqıwshılardı bilim hám kónlikpeler sisteması menen qurallandırıladı;
- Mámleketlik bilimlendiriw standartı hám oqıw baǵdarlamasına muwapıq sabaqtıń maqseti hám wazıypaları, ondaǵı baslı hám ekinshi dárejeli máseleler anıq belgilenedi;
- Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda bilim beriwshilik, tárbiyalıq hám rawajlandırıw maqseti hám olardıń birligi saqlanıwı kerek;
- Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında oqıwshılardı ulıwma insanıyılıq hám milliy qádiriyatlar ruwxında tárbiyalawǵa, olardıń sanasına milliy ideya menen ǵárezsizlik ideyalogiyasınıń sińdiriwe qaratılıwı kerek;
- Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw arqalı xalqımızdıń tariyxın túsindirip, oqıwshılar sanasına óz watanı, xalqı ushın maqtanısh sezimin qalıplestiriw kerek.

Sonday-aq, sabaq barısında hárbir oqıwshıǵa jeke qatınasıqta bolıw, uqıplı, talantlı hám tómén úlgeretuǵın oqıwshılar menen jeke islesiwdi támiyinlew, jaslardı bilimdi ózbetinshe izlep tabıwǵa, bilimdi ózbetinshe iyelewge ádetlendiriw, sabaq barısında oqıwshılarda erkin pikirlewdi, oy-órisi menen uqıplılıǵın rawajlandırıw zárúr.

¹⁰ Пахратдинов Ө. Қарақалпақ әдебиятын оқытыу методикасы. Нөкис. «Билим», 2004, 130-131-бет.

Sabaqtın túrleri qanday bolsa, olardıń dúzilisi soǵan sáykes dúziledi. Hárbir sabaqtın dúzilisi sabaqtın maqsetine, didaktikalıq wazıypalarına, qollanılatuǵın metodlar menen kórsetpele, texnikalıq qurallarǵa, oqıwshılardıń jas hám jeke ózgesheliklerine, sabaqlarda qanday pedagogikalıq texnologiyanı qollanıwǵa, ótkeriletuǵın orınǵa hám ádebiyatshı muǵallimniń sheberligine baylanıslı belgilenedi. Olardıń ayırım basqıshları keńeyiwi de, yamasa tarayıwı da, qollanılatuǵın oqıtıw usılları, quralları hám metodlarınıń orınları menen xızmeti ózgeriwi múmkin. Sonlıqtan házirgi zaman sabaq túrlerin hám olardıń dúzilislerin jańasha islep shıǵıw milliy pedagogikanıń baslı wazıypalarına kiredi.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaqtan basqa túrleri oqıw sayaxatı, seminar, ámeliyat, fakultativ sabaq, sabaqtan tıs jumıslar menen úyrenilse de boladı. S.Axmetov, Á.Paxratdinov, Z.Ayjanova, K.Palımbetovlardıń miynetlerinde sabaqtın túrleri hám baǵdarlama materialların oqıtıw boyınsha metodikalıq pikirler bildirilgen. Bul metodist alımlar ádebiyat sabaqların shólkemlestiriwdiń ózine tán ózgesheliklerin, olarǵa qoyılatuǵın zamanagóy talaplar, ádebiyat sabaqlarında oqıtıwshılardıń iskerligin jolǵa qoyıw hám onı paydalanıw, zamanagóy informaciyalıq hám jańa pedagogikalıq texnologiyalardan paydalanıw, sabaqtın tásirigin hám sapasın asırıw máseleleri tuwralı metodikalıq pikirler júrgizgen hám bildirgen.

Ádebiyat sabaqlarında oqıwshılar menen islesiwdiń túrli formalarınan paydalanıw múmkinshilikleri belgili. Sonday-aq topar menen hárbir oqıwshı menen islesiw muǵallimnen sheberlik talap etedi. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında hár túrli sabaqlıqlardan paydalanıw ótiletuǵın materiallardıń nátiyjeligin hám sapasın arttırıp baradı. Oqıwshılardıń sabaqqa bolǵan qızıǵıwshılıǵı kúsheyedi. Solay eken, búgingi kúni sabaqtı shólkemlestiriwde qoyılatuǵın tiykarǵı talaplardıń biri – bul hárbir ótiletuǵın taza temanıń ilimiy maǵlıwmatlarǵa tiykarlangan bolıwı hám oqıwshılardıń imkaniyatın esapqa alǵan halda temanıń kólemin belgilew, onıń quramalıǵın anıqlaw, sabaqta kerek bolatuǵın materiallardı belgilew hám qosımsha kórgizbeli qurallar menen bayıtıw, jáne de sabaqta mashqalalı sharayattı jaratıw bolıp tabıladı.

Qaraqalpaq ádebiyatın jańa bilim beriw sabaq, konferenciya, disput sabaq túrleri menen oqıtıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Solardıń ishinde konferenciya sabaǵınıń metodikasına toqtaǵandı maqul taptıq.

Konferenciya sabaǵı haqqında metodist oqıtıwshılar tárepinen tómendegi pikirler bildirilgen: “Konferenciya sabaǵı klasta hám klastan tıs ótiletuǵın sabaqtın

bir túri. Materiallardı konferenciya sabaǵı arqalı mına maqsetlerde úyrenemiz. Ótiletuǵın material haqqında túsinik, materialdı úyreniwde ilimiy teoriyalıq miynetlerdi tereńnen biliw, materialdı úyreniwde oqıwshılardıń temaǵa túsinigin rawajlandırıw¹¹-dep konferenciya sabaǵınıń maqsetin hám wazıypaların orınlı ashıp kórsetken. Demek, konferenciya sabaǵı oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵı esapqa alınǵan halda ótiletuǵın sabaqtıń túri. Bul sabaq túrin ǵárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq poeziyasın oqıtıw barısında paydalansaq maqsetke muwapıq boladı. Sebebi, baǵdarlamada berilgen tema sholıw lekciyasına ıqshamlastırıp berilgen. Ekinshiden, oqıwshılar ǵárezsizlik dáwirindegi poeziya menen IX hám XI klaslarda tolıq tanısıp aladı. Úshinshiden, ǵárezsizlik dáwirde birneshe shayır dóretiwshiligi úyreniledi. Usılardı esapqa alǵan halda usı tema átirapında konferenciya sabaǵın paydalansaq oqıwshılarda qızıǵıwshılıq hám temaǵa túsinigi arta baslaydı. Konferenciya sabaǵın shólkemlestiriw ádebiyatshı muǵallım tárepinen ámelge asırıladı. Muǵallım ǵárezsizlik dáwirindegi poeziyanıń ideya-tematikalıq baǵdarın, usı dáwirdegi shayırlardıń dóretpeleri boyınsha túsinik beredi. Keminde bir hápte burın akademiyalıq liceydiń oqıwshılarına tómendegi temalar bayanat ushın bólistiriledi.

1. Ǵárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq poeziyasınıń tematikası hám rawajlanıw baǵdarı.
2. I.Yusupovtıń ǵárezsizlik dáwirdegi poeziyasınıń tárbiyalıq áhmiyeti.
3. O.Sátbaev poeziyasında tariyxıy shınlıqtıń súwretleniwi.
4. N.Tóreshova lirikasında Watan temasınıń jırlanıwı.
5. J.Izbasqanov dóretiwshiliginiń izertleniwi.
6. X.Dáwletnazarov poeziyası.

Muǵallım konferenciya sabaǵın baslamastan aldın oqıwshılardıń tayarlıǵın kórip shıǵadı. Burın hár bir bayanatshıǵa eki pikir bildiriwshiler bekitilip qoyıladı. Olardıń wazıypası hár bir bayanattıń mazmunı hám sapalılıǵına itibar beredi. Sabaq baslanǵannan soń bayanatshılardıń temaları oqıp esittiriledi. Bayanattı oqıw ushın kem degende 6 minut waqıt belgilenedi. Shıǵıp sóylewshiler ushın 3 minut waqıt ajratıladı. Sonda 6 bayanat ushın 36 minut ketedi. 12 shıǵıp sóylewshige 3 minuttan 36 minut jumsaladı. 72 minut ishinde shıǵıp sóylewshiler hám pikir

¹¹ **Юсупов Қ.** Қарақалпақ әдебиятында конференция сабағының өтилиў жағдайлары. «Шымбай хаўазы» газетасы, 1990, 20-декабрь. **Юсупов Қ.** Бердақ шығармаларын үйрениўде конференция сабақ түринен пайдаланыў. Түркий халықлар әдебиятының гейпара мәселелери (Илимий мийнетлер), Нөкис-2004. –Б. 30-32. Алланиязова Ш., Турдыбаев Қ., Юсупов Қ. Педагогикалық практика. Нөкис. «Қарақалпақстан», 2011, 43-44-бет.

bildiriwshiler óz kóz qaraların bildirip, sabaqtı juwmaqlawǵa 8 minut waqt beriledi. Bunda ádebiyatshı muǵallım sabaqtıń nátiyjelerin aytıp ótedi. Hár bir bayanatshıǵa tiyisli baha beriledi. Shıǵıp sóylewshilerge de bahalar qoyıladı.

Hár bir bayanatshınıń shıǵıp sóylegen sózlerinen mısallar keltirip óteyik.

Birinshi bayanatshınıń sózi: Ğárezsizlik jıllarına kelip qaraqalpaq poeziyasında poema janrında da rawajlanıwlar boldı. Belgili shayırlardan O.Sátbaev, J.Izbasqanov, X.Dáwletnazarovlardıń poemaları baspadan shıqtı. J.Izbasqanovtıń “Kamal”, X.Dáwletnazarovtıń “Iyesiz jurı”, N.Tóreshovanıń “Jetim qız” poemaları dóretildi. Bul dóretpeler tásirli jazılǵan.

Birinshi bayanatshıǵa pikir bildiriwshi: Bul bayanatta ğárezsizlik dáwirindegi poeziyanıń rawajlanıw baǵdarın sholıw jasadı. Ondaǵı belgili shayırlardıń dóretpelerinen mısallar keltirip, tek temaları ayılıp ótildi. Menińshe, ayırım shayırlardıń dóretpelerine qısqa tallaw islegende maqsetke muwapıq bolar edi. Máselen, Ğárezsizlik dáwirde I.Yusupovtıń “Mángi bulaq”, “Búlbil uyası”, “Mámelek oy”, “Poseydonnıń ǵázebi”, “Watan topıraǵı” h.t. basqa dóretpeleri kórkem qurılısında realislik hám erteklik, mifologiyalıq syujetlerdiń, obrazlardıń elementleri jámiyettegi, dáwirimizdiń aktual máselelerin kótere alıwı, oqıwshılarımızda joqarı estetikalıq talǵamdı qalıplestiriwge xızmet etiw menen bahalı sın pikirler ayılıwı kerek edi. Ulıwma bayanat jaqsı jazılǵan dep esaplayman.

Usı formada birneshe shıǵıp sóylewshiler ózleriniń sın pikirlerin bildirip baradı. Bul usıl bir jaǵınan oqıwshılardı bayanat jazıwǵa dóretiwshilik penen qatnas jasawǵa úyretce, ekinshi jaǵınan oqıwshılarda juwapkershilik kúsheyip sabaqqa tayarlıǵı, qızıǵıwshılıǵı artıp baradı. Jáne de bayanatshılardıń hám shıǵıp sóylewshilerdiń sózlerinen úzindiler keltirip óteyik:

Ekinshi bayanatshınıń sózi: “I.Yusupov qaraqalpaq poeziyasın janrlıq hám formalıq jaqtan bayıttı. Onıń ğárezsizlik jıllarında jazılǵan dóretpeleri “Begligińdi buzba sen” (1995), “Búlbil uyası” (1995), “Ómir saǵan ashıqpan” (1999), “Hárkimniń óz zamanı bar”(2004) toplamlarına kirgizilgen.

Shayırlıq qaharmanlardıń ishki dúnyasındaǵı alaǵadalıqlar menen bazıbir túsınbewshiliklerdi, belsendiliktiń jetispewshiligi menen bazar ekonomikasınıń bazıbir nuqsanlarında jasırǵan joq. Máselen, shayırdıń songı toplamlarında orın alǵan “Múnajat”, “Kórsetken ráhátli kúniń usıma?”, “Bazar jolında”, “Men qorıqpayman”, “Tók tawındaǵı oylar”, “Kendir menen xoshlasıw” hám basqa da qosıqlarında haqıyqatlıqtı tuwrı súwretledi. Shayırdıń “Múnajat” qosıǵında:

Táńirim, insap ber óz bendelerińe,
Bul barısta neshik zamana bolar,
Dárt jamalıp kewillerdiń sherine,
Dáwir daǵdarıstan awara bolar.

“Men qorıqpayman” qosıǵında shayır basqasha oylardı, pikirlerdi bildiredi. “Men qorıqpayman, saylań , meyli saylamań, maǵan onsha úmit baylamań”-dep usı jılları deputat saylaw, el-xalıq basshıların lawazımǵa qoyıwdıń orınsız tárepleri ashıp kórsetiledi. Ulıwmalastırıp aytqanda, I.Yuspovtıń ǵárezsizlik dáwirindegi poeziyası ádebiyatımızdıń úlken jetiskenligi menen maqtanıshı boldı.”

Ekınshı bayanatshıǵa pikir bildiriwshi: “Bayanatshı I.Yusupov poeziyası boyınsha jaqsı pikir bildirip, shıǵıp sóyledi. Biraq kórkem ideyalar, shayırdıń lirikalıq qosıqlarındaǵı tárbiyalıq áhmiyeti jeterli ayılmadı. Onıń qosıqlarınan úzindiler az keltirilgen. Bayanatta jańalıq az.

Úshınshı bayanatshınıń sózi: Ǵárezsizlik jıllarında N.Tóreshova poeziyası belgili orın iyeleydi. Shayırdıń “Sáwir samalı”(1988), “Periyzat”(1991), “Tutqın”, “Jetim qız” qosıqlar toplamları hám poemaları baspadan shıqtı.

N.Tóreshovanıń ǵárezsizlik dáwirindegi lirikası publicistikalıq ruwxınıń ótkirliǵi, mártligi, oy hám sezimlerdiń ashıqtan ashıq súwretlewı, ózine tán kórkem forması, qosıq qurılısı, ırǵaǵı menen ayırılıp turadı. Shayırdıń “Tutqın”, “Jetim qız” poemaları belgili orındı iyeleydi. Ásirese, shayırdıń “Tutqın”, “Jetim qız” dóretpesi házirgi milliy poeziyamızda elewli hádiyse boldı. Bul dóretpede tariyxıy waqıyalar óziniń realistlik súwretlew orını taba alǵan. Sonday-aq dóretpede watandı qorǵaw ideyası, adamgershilik, hadallıq, máseleleri jırlanadı.

N.Tóreshova poeziyası menen qaraqalpaq poeziyasın formalıq, tematikalıq hám janrlıq jaqtan bayıtqan belgili shayır.

Úshınshı bayanatshıǵa pikir bildiriwshi: “N.Tóreshovanıń boyınsha bayanat jaqsı jazılǵan. Biraq shayırdıń kópshilik qosıqlarına jeterli tallaw islenbegen. Poemadan úzindi keltiriwi kerek edi. Bayanattı jazıw barısında usı táreplerdi ashıp, mısallardı orınlı keltirgende bayanat joqarı dárejede jazılǵan bolar edi. Pikirlew jetispey qaldı.”

Tórtinshı bayanatshınıń sózi: “Keńesbay Karimov ǵárezsizlik jılları lirikalıq qosıqlar jazıwda tabıslı miynet etti. Olarda shayır xalqımızdıń búgingi kúni ushın áhmiyetli bolǵan social-jámıyetlik máselelerdi ortaǵa qoydı. Oqıwshılardıń dıqqatın tez awdaratuǵın, jas áwladlarǵa sabaq bolatuǵın áhmiyetli shıǵarmalardı inam etti. Onıń “Araldan keldi”, “Kónlim múlki” atlı poetikalıq

toplamları poeziyamızdın tabısı esaplanadı. “Watan haqqında gimn” qosıǵı tásirli jazılǵan.

Qırım bes graduslıq ıssılarında,
Qumları kúydirip tabanlarımdı,
Saratanda esken samallarınnan,

Qurǵar erinlerim qaq-qaq jarıldı- dep lirik qaharmannın tuwılǵan jeri haqqında oyları kórkemlilik penen súwretlengen. Shayırdın “Boljaw”, “Suw tasıwshı”, “Ata mákán” sıyaqlı qosıqlarında buringı ózgergen ana tábiyatımız benen oǵan juwapkersizlik penen qaraǵan zamanlaslarımızdın bazıbir unamsız háreketleri isenimli súwretlengen.”

Muǵallım: Bayanat boyınsha sorawlar barma?

Soraw: K.Karimov poeziyasında jaslardı adamgershilikke tárbiyalaytuǵın qosıqlarınan mısallar keltiriń.

Juwap: Isenemen...

Mın jil boyı tabısıp atırǵan,
Ashıqlardı ayra salmaslıǵına,
Boljawlardı pushqa shıǵarıp hám,
Ámiw, Aral qurıp qalmaslıǵına... -

dep kórsetiwi “Boljaw” qosıǵındaǵı tiykarǵı ideyası esaplanadı. Onda zamanlaslardı aqıl-parasatlılıqqa, gumanizmge, sergeklikke tárbiyalaydı.

Besinshi bayanatshının sózi: “ Ğárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq poeziyası haqqında pikirler bildiretuǵın bolsaq, hárbir shayırdın dóretiwshiligi xalıq awızeki dóretpeleri, klassikalıq ádebiyat, túrkiy xalıqlar ádebiyatı hám Batıs xalıqları ádebiyatının dástúrlük úlgileri menen tıǵız baylanısta rawajlanǵanınan derek beredi. Belgili shayır O.Sátbaev poeziyasın usı kózqarastan bahalaytuǵın bolsaq, onın poeziyası ideyalıq hám tematikalıq jaqtan júdá keń. Shayır poeziyası watan, ana, tábiyat, tuwılǵan jer, adamgershilik, haqıyqatlıq haqqında temalardan quralǵan.

Orazbay Sátbaev Ğárezsizlik dáwirde eń kózge túsken talantlı shayırlardıń biri. Onın “Dáslepki qar”(1988), “Ay sıǵalaydı”(1992), “Dónbekshigen dúnyasań”(1995), “Tırnalar”(2007), “Arzıwlar daraǵı” atlı poeziyalıq kitapları basılıp shıqtı. Shayır qosıqlarının ideyalıq hám temalıq baǵdarı tiykarınan watanǵa súyiwshilik, ádebiy miyraslardı qádirlew, doslıq, ádep-ikramlılıq, jaqsılıq ideyalarına qurılǵan. Shayırdın hárbir qosıǵı kórkemlik jaqtan tásirli hám sheber jazılǵan. Máselen, onın «Jańa ásir bosǵasında», «Kiyik ǵayı kirgen jamǵırlı

keshte», «Qarabaraqlar», «Sanatsiya», «Pushaymanlıq», «Úshinshi duel», «Áyledi», «Melle shash nar qamıslar», «Qıyalıy dúnya» h.t.b. qosıqlarında ideyalıq jaqtan hárqıylı temalar súwretlengen. «Kitap» qosıgında tariyxıy ómir shinlıgı, xalıq ádebiy miyrasların qádirlew ideyası kórkemlik jaqtan ótkir súwretlengen. Qosıq jazıwda shayır ápiwayı hám kórkemlik jaqtan súwretlew usıllarınan orınlı paydalana bilgen. Dóretpede «kitap» sózine obraz júklenip, bul sóz kórkem detal sıpatında xalıqtın mádeniy gáziynesin ańlatıp tur. Shayır qosıqta filosofiyalıq oyların jetkere bilgen. óytkeni, shayırdın ózi: «Kitaplar-dáwirler tolqınların jarıp ótip, qımbat bahalı júklerin áwladtan-áwladqa qásterlep jetkiziwshi ruwxıylıq kemeleridur» - dep kórkem kitapqa tariyxıy kóz qarastan joqarı baha beredi. Qosıq qatarlarınan mısallar keltirip óteyik:

Dáwirler dáryasın qaq ayırıp,
Sózlerdi mánili, qısqa qayırıp,
Berdaq, Ájiniyazday ne bir shayırn,
Qásterlep altıńǵa qaplaǵan kitap¹².

Usı qatarlarında shayır kórkem oy-pikirlerdi tásirli jetkere bilgen.

Haqıyqatında da qosıq qatarların poetikalıq til menen súwretlew sheberligi oqıwshılardıń pikirlew dúnyasına, ruwxıy sezimlerine ádewir tásir jasadı. olardıń júreginen xalıqtın ádebiy miyraslarına bolǵan jıllı sezimlerdi oyatıp, kórkem dúnyanı tanıwǵa sebepshi nárese bul mádeniy hám ádebiy miyraslardı tereńnen úyreniw ekenligine túsinigi artadı. Sonday-aq shayırdın dáwirge bolǵan kóz qaraları «Jańa ásir bosaqasında» ayrıqsha bayanlanıp, ásirese Aral teńiziniń qurıp ketiw sebepleri, xalıq aralıq ekologiyalıq mashqalalar haqqında, gárezsizliktiń xalıqqa alıp kelgen tabısları hám erkinligi tuwralı sezimlerdi kórkem til menen súwretlegen.

Ótmishke aylanǵan hár kúnim ertek,
Tabılmadı qáste Aral dawası,
Álemge jar salar qaytarıp ber dep,
Jańa tuwǵan hár bir bóbek hawazı¹³.

Mine, dúnya mashqalalarınıń biri –bul Aral teńizi ekenligin shayır durıs túsine bilgen. Bul teńizdiń suwı qurıp ketiwi, nátiyjede ultannan duzlı qumlarıń kóterilip, xalıqtın hasıldar jerlerin buzıp, jerlerdi duz qaplap, aqıbetinde elimizdiń hasil jerleri buzılıp, shólistanǵa aylanıp, mallar ushın jaylawlar tarılıp, barlıq jerler kebirlik appaq qarǵa, shorǵa aylanıp atırǵanın tereń qayǵırıw menen súwretlep,

¹² Сәтбаев О. Арзыўлар дарағы. Нөкис, «Қарақалпақстан», 2010,3-бет.

¹³ Сонда-4-бет.

keleshek áwladtıń jasaw jaǵdayı júdá qıyın bolatuǵının shayı: «Álemge jar salar qaytarıp ber dep, Jańa tuwǵan hárbir bóbek hawazı»-degen qatarlar menen poetikalıq til menen jırlaǵan.

Pikir bildiriwshi: “Bayanattı jaqsı jazǵan. Óziniń pikirlerin izbe-iz bere alǵan. Shayırdıń ǵárezsizlik dáwirindegi poeziyasına qosqan úlesi tuwralı az maǵlıwmat bergen. Bayanatshı óz sózlerinde shayırdıń ádebiyattaǵı ornın ashıp beriwge háreket islewi kerek edi.”

Solay etip, pikir bildiriwshi oqıwshılar bayanattıń jetiskenligin hám kemshiligin aytadı. Barlıq bayanat oqıladı. Bayanatshılardıǵa sorawlar berilip barıladı. Janıs sózlerge shıqqan pikir bildiriwshilerdiń ǵárezsizlik dáwirdegi poeziya boyınsha túsiniǵi sezilip barıladı. Olardıń usı dáwirdegi shayırlardıń dóretpeleri boyınsha túsiniǵi, I.Yusupov, Sh.Seyitov, K.Raxmanov, J.Izbasqanov, X.Dáwletnazarov, O.Sátbaevlardıń lirikalıq qosıqları, epikalıq dóretpeleriniń syjeti, qaharman obrazı, obraz jasawdaǵı sheberligi, shayırlıq stillik ózgeshelikleri túsindiriledi. Sonıń ushın konferenciya sabaǵında oqıwshılardıń poeziyalıq shıǵarmalardı tallawı, dóretpeniń mazmunına túsiniǵi artadı. Nátiyjede konferenciya sabaǵında oqıwshılardıń poeziyalıq shıǵarmalardı tereńirek túsiniwge hám ǵárezsizlik dáwirindegi poeziyanıń ideyalıq-tematikalıq baǵdarına pikirlew qábileti rawajlanadı. Sonday-aq akademiyalıq licey oqıwshıları menen ótkerilgen ǵárezsizlik dáwirdegi poeziya boyınsha konferenciya sabaǵı, olardıń ilimiy kóz qarastarın, oy-órisin rawajlandırıwǵa baǵdar boladı.

Ǵárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq poeziyasına arnalǵan konferenciya sabaǵın basqa sabaq túrlerine salıstırǵanda úlken artıqmashlıǵı bar.

1. Usı dáwir poeziyasına arnalǵan konferenciya sabaǵına oqıwshılar úlken qızıǵıwshılıq hám juwapkershilik penen qatınasadı.
2. Konferenciya sabaǵına tayarlanıw barısında oqıwshılardıń izleniwshiligi, ilimiy miynetlerdi oqıwǵa qızıǵıwshılıǵı artıp, I.Yusupov, J.Izbasqanov, N.Tóreshova, O.Sátbaev h.t.basqa shayırlardıń dóretpelerin tallawǵa uqıbı payda boladı hám artadı.
3. Ǵárezsizlik dáwirdegi poeziyanı úyreniw ushın saat az berilgen. Usılardı esapqa alsaq, bul sabaq túri arqalı oqıwshılardıń temaǵa túsiniǵi ádewir tereńlesip baradı, ádebiy shıǵarmalardı durıs túsiniw oqıwǵa ıqlası kúsheyedi. Demek, konferenciya sabaǵı-bul oqıwshılarda izleniwshilikti payda etedi.

Ǵárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq poeziyasınıń tematikası, ideyalıq baǵdarı haqqında oqıwshılarǵa túsiniń beriledi. Watandı qorǵaw teması, watanǵa súyiwshilik máselesi ǵárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq poeziyasında da tiykargı tema boldı hám shayırlar tárepinen jirlandı. Bul temanı disput sabaǵı arqalı úyreniw akademiyalıq licey oqıwshılarında úlken qızıǵıwshılıq oyatadı.

Akademiyalıq liceylerde ádebiyat baǵdarlamasındaǵı materiallardı hárqıylı sabaq túrleri arqalı úyretiw oqıwshılardıń bilimin hám teoriyalıq túsiniń tereńletiwde, kónlikpelerin iyelewde eń áhmiyetli metodikalıq máselelerdiń biri. Dáslep baǵdarlamada berilgen materiallardıń kólemin hám saatın anıqlaw zárúr. Hárbir sabaqtıń qızıqlı hám tásirli bolıwı ushın ótilejaq temanıń kólemine hám maqsetine túsiniw gerek.

Baǵdarlamada berilgen ayırım qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha materiallardı úyretiw barısında konferenciya yaki pikirlesiw (disput) sabaq túrleri menen oqıtqan maqul. Bul pikirlesiw (disput) sabaǵınıń maqseti, wazıypaları, basqıshlarǵa bóliw usılları, olardı bahalaw máselesin dáslep pán muǵallimniń ózi belgilep alıwı gerek. Bul sabaqtı ótkeriw tártibi haqqında toqtap óteyik. Sabaqtıń qurılısı basqa sabaq túrleri sıyaqlı ótkeriledi. Biraq sabaqta berilgen material boyınsha keńirek pikir alıswı boladı. Sonlıqtan, jańa tema basqıshında waqıttı kóbirek beremiz. Sabaqtı qurallandırw barısında tómendegi metodikalıq ádebiyatlardan paydalanamız

1. Orazımbetov Q. (avtor menen) Qaraqalpaq ádebiyatı (Kolledji oqıwshıları ushın sabaqlıq). Nókis. «Bilim», 2010.

2. İlimiy metodikalıq miynetlerden paydalanıw. Axmetov S., A.Paxratdinov, Pirnazarov A. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Nókis. «Qaraqalpaqstan», 1988., Yuldoshev Q., Madaev O., Abdurazzokov A. Adabiyot óqitish metodikası. Toshkent-1994., Paxratdinov A. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Nókis. «Bilim», 2004.

Kórsetpe qurallar: Albomlar, shayırdıń súwretleri, toplamlar hám texnikalıq qurallar.

Sabaqtıń maqsetinde oqıwshılardıń sabaqtaǵı ǵárezsizlik dáwirindegi qaraqalpaq poeziyası boyınsha túsiniń, pikirleri, oy-órisi hám til baylıǵın rawajlandırıw, oqıwshılarǵa berilgen material boyınsha tálim-tárbiya beriw, olarda adamgershilik, Watanǵa súyiwshilik ádep-ikramlılıq qásiyetlerdi qalıplestiriw dıqqatqa alınadı.

Sabaqtıń barısında shólkemlestiriw (Oqıwshılardıń qatnasın, klass tazalıǵın anıqlaw. Sabaq ótiwge múmkinshilik jaratıw.), jańa temada ǵárezsizlik

dáwirindegi qaraqalpaq poeziyası boyınsha túsinik beriw, oqıwshılardı sorawlar túsinikli bolıw ushın klass taxtasına jazılıp qoyıladı. Sorawlar mına tártipte jazılǵanı maqul:

1. X.Dáwletnazarovtıń “Iyesiz jurt” poeması haqqında túsinik;
2. K.Raxmanovtıń “Tuwılǵan jerge” qosıǵı;
3. O.Sátbaevtıń “Jańa ásir bosaǵasında” qosıǵı;
4. Á.Ótepbergenovtıń dástanlıq shıǵarmaları.

Solay etip, bul sorawlar hárbir oqıwshıǵa beriledi. Oqıwshılar sorawlarǵa juwap beredi. Hárbir oqıwshınıń bergен juwaplarına tereń dıqqat awdarılıp, soń bergен juwaplarına juwmaq jasalıp muǵallım tárepinen tiyisli bahalar qoyıladı.

Birinshi oqıwshı: X.Dáwletnazarovtıń “Iyesiz jurt” poeması lirik qaharmanıń óz jurtına, ata-anası menen tuwısqanlarına, doslarına degen úlken muhabbat sezimlerin jırlawshı, adamgershilik penen joqarı patriotizmdi ulıǵlawshı dóretpе bolıp tabıladı. Shayır bunda ózi tuwılıp ósip, kámalǵa kelgen “Qıysıq Terek” awılın ayrısha bir lirizm menen esleydi. Lirik qaharmanǵa awılındaǵı hátteki tozıǵı jetken, bir dóńgelegi joq eshek arba da qádirli kórinedi. Avtor sol arqalı jashıqtıń bir tutas kórinisin kóz aldına keltiredi. Lirik qaharmanǵa kúnde, kún ara pulǵa satılıp, qırqılıp, tros sımлар menen tartılıp, tamırınan úzilip áketilip atırǵan, bir waqıtları ákesi ekken baǵ aǵashları, qádimgi sárwi tallar menen aq tallardıń qaldıqları júdá ayanıshlı kórinedi. Olarǵa lirikalıq qaharman óz ayanıshların bildiredi. Lirikalıq qaharman eń aldı menen awılın maqtanısh etedi, awılǵa degen saǵınıshların ortaǵa saladı, tuwılǵan jerge degen nemquraylıǵı ushın sınap mineydi.

Екинshi oqıwshı: K.Raxmanovtıń “Tuwılǵan jerge” atlı qosıǵı poetikalıq jaqtan sheber jazılǵan. Buni tómendegi qatarlarda kóremiz:

Xalqıń seniń Qaratawday tózimli,
Jollarıńnan keler edim adaspay,
Таńıp jibersedeki kózimdi.
Jigitleriń ózin ǵoshshaq санаған,
Qızlarıńnıń gózzallıǵı anadan,
Kempirleriń- dilwarlıqtıń uyası,
Ǵarrılarıń pátıya alǵan danadan.

Bul qatarlar shayırdıń tuwılǵan jer, Watan haqqında ayılǵan poetikalıq pikirleri bolıp esaplanadı. Onda lirik qaharman shayırdıń jeke óziniń pikirlerin ǵana sáwlelendiriw menen sheklenip qalmaydı. Ol búgingi zamanlaslarımızdıń

ulıwmalastırılğan, jetilistirilgen ruwxıyılıq kelbetin, Watan tuyǵısın, xalıq mápin, patriotizm ideyaları menen suwǵarılğan insannıń umtılsın biziń kóz aldımızǵa keltiriwge asıǵıp atırǵanday. Sonlıqtanda bul qosıq búgingi jas áwladlarımız ushın da tárbiyalıq áhmiyetke iye.

Úshinshi oqıwshı: O.Sátbaevtıń «Jańa ásir bosaǵasında» qosıǵına dıqqat awdarıp qaraǵanımızda qosıqtıń tematikası júdá keń. Birinshiden, shayır tuwılıp ósken jerine degen súyiwshilik sezimin bildirip watan temasın súwretlese, elge, xalıqqa úlken apatshılıq alıp kiyatırǵan Aral ekologiyasına bolǵan kózqarasın bildirse, úshinshiden, xalıqlar doslıǵı temasın jırlap bere alǵan. Demek, bir qosıqtıń ózinde úsh túrli tema súwretlengen. Bul temalar watanǵa degen súyiwshilik sezimlerde biriktirilgen. Kópshilik shayırlar «Watan» dep watanǵa bolǵan kózqarasların bildirgenin bilemiz. Álbette, bulardıń barlıǵı shayırdıń stiline, súwretlew usıllarına baylanıslı boladı.

Tórtinshi oqıwshı: Á.Ótepbegenovtıń ǵárezsizlik dáwirindegi lirikalarında kózge túsip atırǵan ideyalıq-estetikalıq ozgesheliklerdiń biri sonnan ibarat, ol qaraqalpaq poeziyasına diniy-filosofiyalıq táliymatlardaǵı haqlıq hám hadallıq, iyman-insap, joqarı adamgershilik tuwralı túsinikler menen ideyalardı sheber endirmekte. Onıń “Allandı umıtpa!”, “Allada esap bar”, “Alla jańılmas” atlı dástanlarında baslı orında turadı

Ulıwmalastırıp aytqanda, pikirlesiw sabaǵında birmeshe oqıwshılardan sorap úlgeriw kerek. Hár bir oqıwshı tiyisli pikirlerin bildirip baradı. Eń jaqsı juwap bergen oqıwshılardıń reyting tiykarında joqarı baha qoyılıwı kerek.

Ulıwma disput sabaǵı oqıwshılarda úlken tásir qaldıradı. Olardıń pikirlerine qoyılatuǵın bahalar reyting tiykarında boladı. Hár bir oqıwshınıń sorawlar boyınsha pikirleri esapqa alınıp, qızıǵıwshılıǵına itibar beriw tiyis. Sonlıqtan bahalaw kriteriyasın shama menen bilayınsha qoyıw maqsetke muwapıq.

Birinshi oqıwshı X.Dáwletnazarovtıń “Iyesiz jurı” poeması haqqındaǵı berilgen sorawǵa qızıǵıwshılıq penen qatnasıp, pikirlerin izbe-iz bayanlap, stilistikalıq qátelerge jol qoymadı. Berilgen sorawǵa tıyanaqlı hám anıq juwap berdi. Sonlıqtan oǵan «5» bahası qoyıldı.

Ekinshi oqıwshı K.Raxmanovtıń “Tuwılǵan jerge” qosıǵı tuwralı pikirlerin izbe-iz jetkerdi. Biraq stilistikalıq jaqtan azı-kem qátelikke jol qoydı. Sorawǵa tıyanaqlı hám anıq juwap berdi. Oǵan «4» bahası qoyıldı.

Úshinshi oqıwshı O.Sátbaevtıń «Jańa ásir bosǵasında» qosıǵı boyınsha pikirlerin izbe-iz jetkere aldı. Ol stilistikalıq qátelerge jol qoydı. Oǵan «4» bahası qoyıldı.

Tórtinshi oqıwshı Á.Ótepbergenovtıń dástanlıq shıǵarmaları tuwralı pikirlerin izbe-iz jetkerdi. Biraq stilistikalıq jaqtan azı-kem qátelikke jol qoydı. Sorawǵa tıyanaqlı hám anıq juwap berdi. Oǵan «4» bahası qoyıldı.

1980-90-jıllardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyasın mashqalalı sabaq túri menen oqıtıw usıllarına dıqqat bólip qaraǵanda bir neshe metodikalıq máseleler ámelge asırıladı. Baǵdarlamada berilgen dramalıq shıǵarmalar tiykarında sabaq jobası islenip shıǵıladı.

Tema: 90-jıllardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyası

Sabaq túri: Mashqalalı sabaq

Sabaqtıń metodı: Klaster

Sabaqtıń maqseti: 1. Bilim beriwshilik: a) Oqıwshılardıǵa 90-jıllardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyası haqqında teoriyalıq hám ámeliy túsinipler beriw; b) Usı jıllardaǵı dramaturgler tuwralı bilimge iye bolıw.

2.Tárbiyalıq áhmiyeti: a) Oqıwshılardı ádep-ikramlılıqqa, oqıw hám ilim-bilim iyelewshe tárbiyalaw; b) Milliy qádiriyatlarımızdı qásterlewge, watandı, el-xalıqtı súyiwge tárbiyalaw.

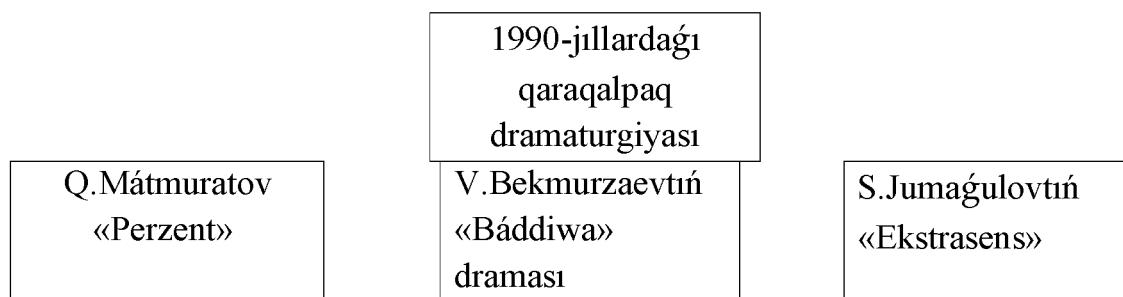
3.Rawajlandırıw: a) 1990-jıllardaǵı dramalıq shıǵarmalar boyınsha oqıwshılardıń oy-pikirin rawajlandırıw; b) Dramalıq shıǵarmalar haqqında túsiniǵın rawajlandırıw, ilimiy kóz qarasını kúsheytiw.

Kútiletuǵın nátiyje: a) 90-jıllardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyasınıń ideyalıq-tematikalıq baǵdarı boyınsha túsinikke iye boladı; b) Dramalıq shıǵarmalardı tallawǵa túsiniǵi artıp, erkin pikirlew qábileti qalıplesedi.

Kórgizbe qurallar: Sabaqlıq, ilimiy kitaplar, dramalıq toplamlar, dramaturglerdiń portreti, plakat, kespe qaǵaz.

Sabaqtıń barısı tiykarınan shólkemlestiriw, taza tema, taza temanı bekkemlew, úyge tapsırma beriw usaǵan basqıshlardan turadı.

Shólkemlestiriw barısında oqıwshılardıń qatnası, klass tazalıǵı, sabaq ótiwge múmkinshilik tuwdıradı. Oqıwshılardıń sabaqqa qızıǵıwshılıǵın arttırıw maqsetinde taxtaǵa kúnniń súwreti salınadı, onnan nur shashıladı.

Nur oqıwshılar járdeminde jasaladı.

Taza tema 30-35 minut túsindiriledi. Muǵallım sabaqta 1990-jillardaǵı dramalıq shıǵarmalar boyınsha jazılǵan alımlardıń ilimiy izertlewlerinen paydalanıp keń hám anıq etip, usı dáwirdegi dramalıq shıǵarmalar tuwralı tolıq túsiniq beredi. Bunıń ushın muǵallım tereń teoriyalıq bilimge hám dramalıq shıǵarmalar boyınsha keń maǵlıwmatqa iye bolıwı kerek. Sonlıqtan da muǵallım temanı túsindiriwde kásiplik bilimi, pedagogikalıq hám metodikalıq sheberlikke iye bolǵanı maqsetke muwapıq boladı. Taza temanı túsindiriw barısında tómenдеgi metodikalıq máselelerdi ámelge asıradı. Birinshiden, tema boyınsha tómenдеgi maǵlıwmatlar beriledi: «Ǵárezsizlik dáwirinde birneshe dramalıq shıǵarmalar jazıladı. Máselen, S.Jumaǵulovtń «Ekstrasens» komediyası, Q.Mátmuratovtń «Perzent» tragediyası, B.Bekmurzaevtń «Báddiwa» dramaları dóretildi. Bul dramalıq shıǵarmalarda ǵárezsizlik dáwirdegi ayırım insanlardıń xarakterindegi unamlı hám unamsız is-háreketler súwretlengen.

S.Jumaǵulovtń «Ekstrasens» komediyasında Gúmisǵúl, Qalbay, Karim obrazları sátli shıqqan. Ondaǵı syujetlik waqıyalar tómenдеgilerden ibarat. Gúmisǵúl poezda kiyatırıp Qalbay degen awıl jigiti menen tanısağı. Jigittiń aq kókirekliginen paydalanıp oǵan waqıtsha turmısqa shıǵadı. Qalbay Gúmisǵúl ekewi oylasıp isbilermenlik islemekshi bolıp, ótirikke táwip bolıp shıǵadı. Kóp adamlardı aldap emlewge kirisedi. Solay etip, ekewi de endi ekstrasens bolıp adamlardı emlewge kirisedi. Onnan kóp aqsha tabadı. Negizinde Gúmisǵúl xojalıq bolıwdı oylamaydı. Tek aqsha tawıp Qalbaydı taslap, Karim degen jigítke turmısqa shıǵıp ketiwdi oylaydı. Ol maqsetine jetedi. Solay etip, Gúmisǵúl Qalbaydan jasırıp on mıń aqshanı alıp, Karim menen ketip qaladı. Qalbay bolsa, onnan pánt jep, onıń emlew usılı da áshkara boladı. Bul obrazlar arqalı jámiyette ushırasatuǵın insanlardıń jalataylıǵın, eki júzliligin áshkaralap beredi.

Dáwirge baylanıshlı ádbiyattıń mazmunı da ózgeredi. Sebebi, jazıwshı ózi jasaǵan dáwirdegi waqıyaları súwretlenedi. Eger burın biz sawdagershilikti

ayıplağan bolsaq, bul búgingi kúni ekonomikalıq qatnastıń tiykarǵı quralı bolıp qaldı. Nátiyjede isbilermenler shıǵıp, olar úlken tabıslarǵa erisip atır. Biraq solardıń arasında ayırım unamsız jaqları menen kórinip atırǵan insanlardıń tragediyalıq, dramalıq obrazları kórkem ádebiyatta payda bolmaqta. Usı kóz qarastan qararanda Q.Mátmuratovtıń «Perzent» atlı tragediyası mazmunlı syujetke qurılǵan. Ondaǵı obrazlar, konflikt máselesi de jaqsı ashılǵan. Eki júzli kelinshek Jaqsıbiyke obrazında haram oyılıq, turaqsızlıq qásiyetler jámlengen. Ol sum qıyal menen awılda qurǵın jasaytuǵın hayalı ólgen eki ul, eki qızı bar Dosjan degen jigitke turmısqa shıǵadı. Awıldan ketip isbilermenlik penen shuǵıllanadı. Jaqsıbiyke menen birge ósken, jalataylıǵı basım Elmurat penen tabısadı. Ol Jaqsıbiykeni Dosjannan qızǵanadı. Awıldan ketip turmıs qurıwdı ekewi de oylasadı. Olardıń maqseti Dosjannıń mal dúnyasınan paydalanbaqshı boladı. Solay etip, ekewi Dosjannıń dúnyasın isbilermenlikke jumsawdı oylaydı. Olar Dosjandı kóndirip, bul maqsetine de erisedi. Aqılsız háreketi menen Dosjan keyninde Dosjannıń turmısqa shıqqan qızı, eki úkesi menen ákesiniń óler halatı jatqanın kórip jılap jiberedi. Bul dramadan shıǵatuǵın juwmaq ayırım uyatsız Elmurat hám Jaqsıbiyke usaǵan adamlar aqshanıń qulı bolıp, ar-namıs, hújdannan jurday bolıp, olar adam óltiriwge shekem qılmıs isleydi. Dramaturg biziń kóz aldımızda ótip atırǵan usınday jámiyettegi jaǵımsız háreketlerdi «Perzent» dramasında áshkaralaydı.

B.Bekmurzaevtıń «Baddiwa» dramasında házirgi ayırım jaslardıń hayal-qızlardıń namısına tiyetuǵın birin taslap, ekinshisin eriksiz kúsh penen alıp qashıp júrgen, ata-ana ǵarǵısına tap bolǵanlar tuwralı másele kóteriledi. Bunday jaǵdaylar biziń házirgi turmısımızda ushırasadı. Usınday unamsız is-hárekettegi jaslardı áshkaralap, jaslardı durıs joldan júriw kerekligi násiyat etiledi.

Taza temanı bekkemlew ushın 20 minut waqıt ajratıladı. Oqıwshılar 5 toparǵa bólinedi. 1-topar ekinshi toparǵa soraw beredi. 3-topar «baqlawshı» boladı. 2-topar úshinshi toparǵa soraw beredi. 1-topar baqlawshı boladı. Usı tiykarda 80-90-jıllardagı qaraqalpaq dramaturgiyası boyınsha soraw-juwap ótkeriledi. Pikirlerdiń tolıq hám tolıq emesligi «baqlawshılar» tárepinen baqlanıp, pikirleri tuńlanadı hám juwmaq shıǵarıladı.

90-jıllardagı qaraqalpaq dramaturgiyası boyınsha 10 minutlıq óz betinshe jumıs islenedi. Bunda taxtaǵa qattı qaǵazǵa qıyıp islengen 12 aydıń atı jazılǵan tórt múyeshli qaǵazlar turadı. Mısalı:

Yanvar	fevral	mart	aprel	may	iyun

iyul	avgust	sentyabr	oktyabr	noyabr	dekabr

Muğallim «yanvar» ayında qaysı oqıwshılar tuwılğanın soraydı. Oqıwshılar qol kóteredi. Tuwılğan kúni bar oqıwshını shıǵarıp «yanvar» ayı dep jazılğan qaǵazdı aladı hám artı betine jazılğan sorawdı oqıydı. Tapsırma usı usılda dawam etiledi. Topar oqıwshılarınıń qaysısı birinshi juwap berse, sol oqıwshıǵa «qızıl» kartochka beriledi.

Sorawlar:

- 1.1980-jillardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyasınıń ideyalıq-tematikalıq baǵdarı qalay rawajlandı?
2. 1990-jillarda qaraqalpaq dramaturgiyasında qaysı janrlıq hám izlenisler kórinde?
- 3.K.Raxmanovtıń 1980-jılları jazılğan dramalıq shıǵarmaların tallap ótiń.
- 4.K.Raxmanovtıń 1990-jılları jazılğan dramalıq shıǵırmalarında poetikalıq izlenisler qalay boldı?
- 5.S.Jumaǵulovtıń 1990-jılları jazılğan dramalıq shıǵırmalarınń syjeti tuwralı túsiniń berin.
- 6.M.Nızanovtıń 1990-jılları jazılğan dramalıq shıǵırmalarınń ideyalıq-tematikalıq baǵdarı boyınsha túsiniń berin.
7. T.Allanazarovtıń «Aydos baba» tragediyasınıń syjetin túsindirin.
8. T.Allanazarovtıń «Aydos baba» dramasında obrazlarǵa sıpatlama berin.
- 9.T.Qayıpbergenovtıń «Mın tillaǵa bahalangán gelle» dramasında tariyxıy shınlıqtıń súwretleniwı.
10. Usı dramalıq shıǵarmanıń bas qaharmanı Aydos baba obrazına sıpatlama berin.
11. Q.Mátmuratovtıń «Perzent» tragediyasınıń syjeti tuwralı aytıp berin.
12. S.Jumaǵulovtıń «Ekstrasens» dramasınıń tárbiyalıq áhmiyeti haqqında túsiniń berin.

Bulardan basqa darmalıq shıǵarmalar boyınsha krossvord dúzilse maqsetke muwapıq boladı. Oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵı artadı. Sebebi, hár bir dóretpeni biliwge hám krossvordtı durıs sheshiwge oqıwshılar háreket etedi.

P	e	r	z	e	n	t			
A	y	d	o	s	b	a	b	a	
Q	a	l	b	a	y				
G	ú	m	i	s	g	ú	l		

K	a	r	i	m					
D	o	s	j	a	n				
J	a	q	s	i	b	i	y	k	e

8) Q.Mátmuratovtın dramasınıń atı?

9) «Mın tillaǵa bahalangán gelle» dramasınıń qaharmanı?

10)«Ekstrasens» dramasınıń qaharmanı;

11)«Ekstrasens» dramasınıń qaharmanı;

12)«Ekstrasens» dramasınıń qaharmanı;

13)«Perzent» dramasınıń qaharmanı;

14)«Perzent» dramasınıń qaharmanı;

Hárbir tapsırma juwmaqlangánnan keyin, muǵallım topar aǵzaların, olarda belsendi qatnasqan, sorawlarǵa durıs juwap bergen oqıwshılardı tiyisli ball menen bahalap barıwı kerek.

1980-90-jıllardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyası boyınsha ótilgen hárbir sabaq tómendegi talaplarǵa juwap beriwi tiyis:

- Oqıwshılar sabaq barısında tekstten durıs, tez oqıw hám yadlaw jáne de kórkemlep oqıw, mámleketlerimizdın ǵárezsizligi hám bayramları haqqında, ana watanǵa súyiwshilik, adamgershilik máseleleri boyınsha jaqsı túsinike iye bolıwı kerek.
- Oqıwshılar 1990-jıllardaǵı dramalıq shıǵırmalardı úyreniw barısında kórkem tekstler boyınsha pikirlerin, obrazlarǵa durıs tusinip pikir júritiw, ádebiyat teoriyasındaǵı bilimlerde paydalana alıw, ádebiy tariyxıy dáwirlerge, sol zamandaǵı obrazlar, hádiyselerge durıs túsiniw kónlikpelerin iyelewi shárt.
- 1980-90-jıllardaǵı qaraqalpaq dramaturgiyası boyınsha ótilgen konferenciya, mashqalalı, jańa bilim beriw sabaqları ádebiy bilimdi, milliy ideyada tárbiya beriwdi, ádebiy materiallar bir-biri menen baylanıslı bolıwı, ótilgen temanın mazmunınan kelip shıǵatuǵın tábiyat, jámiyet, ilimiy pikirlewdi óz ishine qamtıǵan bolıwı zárúr.

Ulıwmalastırıp aytqanda hárbir sabaq oqıwshılardıń kórkem ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttıratuǵın bolıwı kerek. Sonda ǵana oqıwshılardıń sanasında óz xalqınıń tariyxına túsiniǵi artadı, olarda adamgershilik, ádep-ikramlılıq, watanǵa súyiwshilik ideyalar rawajlanıp baradı. Pikirlesiw sabaǵı – bul oqıwshılardıń oy-órisin, pikirlew qábiletin rawajlandırıp, ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttıradı.

Bulardan basqa ádebiyat sabaqlarınan is jobaların hám oqıtıwdıń texnologiyalıq kartaların úlgi ushın bılayınsha kórsetiwge boladı:

Sabaqtıń teması	Qaraqalpaq folklorınıń túrleri hám izertleniw	
Sabaq túri	Birlesken sabaq túri	
Sabaq metodı	Dástúriy emes. Klaster metodı.	
Sabaqtıń maqseti	Bilim beriwshilik	Qaraqalpaq folklorınıń túrleri, bir-birinen ayırmashılıǵı, izertleniw haqqında bilimge iye boladı
	Tárbiya beriwshilik	Oqıwshılar ádebiyat pánine qızıǵıwǵa, kórkem shıǵarmalar oqıwǵa tárbiyalanadı
	Rawajlandırıwshılıq	Qaraqalpaq folklorınıń túrlerin hám izertleniwın úyreniw arqalı olardıń jazba ádebiyatınıń ayırmashılıǵın ajırata bilw kónlikpesi rawajlanadı, yadı rawajlanadı
Sabaqtı qurallandıruw	Sabaqlıq, kompyuter, proektor, por, taqta	
Kútiletuǵın nátiyje	Oqıwshılar qaraqalpaq folklorınıń túrleri hám izertleniwı boyınsha bilimge iye boladı. Folklorlıq shıǵarmalardı bir-birinen ajırata bilw kónlikpesi payda boladı	

1	Shólkemlestiriw	3 minut
2	Taza temanı túsindiriw	15 minut
3	Úy tapsırmasını soraw hám bekkemlew	13 minut
4	Oqıwshılar bilimni bahalaw	3 minut
5	Úyge tapsırma beriw	3 minut

Sabaqtıń barısı

I. Shólkemlestiriw.

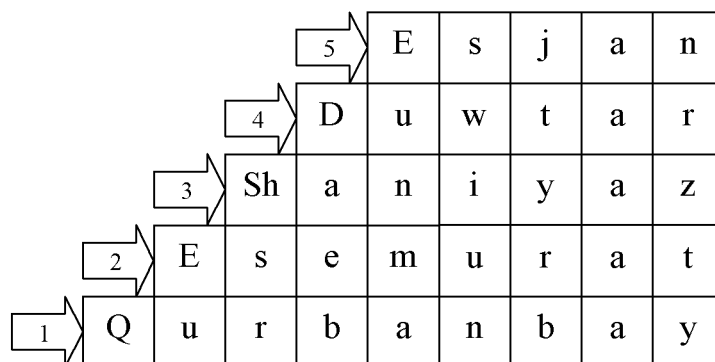
Oqıwshılar menen sálemlesip, klass tazalıǵı, qatnas barlanadı

II. Taza tema: Qaraqalpaq folklorınıń túrleri hám izertleniw

Taza tema metodikalıq talaplarǵa ılayıq túsindiriliwi kerek

III. Úy tapsırmasını soraw hám bekkemlew.

Úy tapsırmasın soraw hám taza temanı bekkemlew ushın oqıwshılardan klaster uslında soraladı hám krosword sheshedi.

1. “Ózbekstan xalıq jırshısı” húrmetli ataǵı berilgen jırawdı tabıń.
2. Nurabılla jırawdın balası kim?
3. Qaraqalpaqtın 62 namasın atqarıp bilgen baqsını tabıń.
4. Baqsılardıń saz áspabı ne?
5. Qıdırmıyaz baqsınıń shákirti kim?

Usı sorawlarǵa tolıq hám durıs juwap berseńiz kroswordtıń juwabın tabasız. Bul krosword oqıwshılardıǵa ekewara yaǵnıy juplıqlarda orınlansa boladı. Oqıwshılar bilimín bahalaw. Kroswordtı durıs sheshkenler, kesteni dızıwge durıs juwap bergenler bahalanadı.

IV. Úyge tapsırma beriw: Qaraqalpaq folklorınıń túrleri hám izertleniwi

Ádebiyat baǵdarlamasında berilgen materiallardı lekciya, ámeliy, seminar sabaqları menen oqıtıw zárúr. Bul metodikalıq máseleni I.Yusupov dóretiwshiligi tiykarında kórip shıǵıw maqsetke muwapıq boladı. Shayır poeziyası boyınsha teoriyalıq hám metodikalıq máselelerdi tereńlestiriw maqsetinde lekciya, ámeliy, seminar sabaq túrлерinen paydalanıw usılların kórip shıǵamız. Dáslep lekciya sabaǵı tuwralı túsinik berip óteyik:

Lekciya-bul sabaq ótiwdiń tiykarǵı formalarınń biri. Lekciya ádebiy bilimdi sóz benen túsindiriw, awızsha bayan etiwdi názerde tutadı. **Lekciya** (latinsha sóz “oqıw degendi” ańlatadı) oqıw materialı, qandayda bir máseleniń, temanıń logikalıq izbe-izligin, belgili bir sistemaǵa salınǵan teksti bolıp esaplanadı. Lekciyaǵa eki túrli kóz qarasta jantasıwǵa boladı. Birinshiden, oqıwdı shólkemlestiriwdiń forması sıpatında, bunda bilimlerdi sóz benen ańlatıw, awızeki bayan etiw metodı qollanıladı. Ekinshiden, lekciya basqa awızeki sóz arqalı ańlatatuǵın metodlardan esaplanıp onda oqıw materialın logikalıq izbe-izlikte bayan etiw, qatań belgilengen qurılısı, obrazlı

dálillew, materiallardıń mazmunın ashıp beriwdiń izbe-izligi menen ózgeshelenedi.

Qaraqalpaq ádebiyatı pání boyınsha lekciya hám seminar formasındaǵı “I.Yusupovtıń dóretiwshiligine” arnalǵan sabaq úlgilerinen mısallar keltirildi. Bul qatıp qalǵan úlgi emes, akademiyalıq liceyde I.Yusupov dóretiwshiligin oqıtıwda hár bir ádebiyatshı muǵallım dóretiwshilik penen qatnas jasap metodikalıq jaqtan ózgerisler kirgiziwi múmkin. Solay etip, akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması tiykarında I.Yusupov dóretiwshiligine arnalǵan sabaqlarǵa jańa pedagogikalıq texnologiyalar engiziw arqalı onıń sapasın arttırıw hám nátiyjeligin elede asırıw jaslardıń estetikalıq tárbiyasın bayıtıp, rawajlanıp barıwına óziniń unamlı tásirin jasaydı. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda sabaq túrлерinen paydalanıw oqıtıwshınıń pedagogikalıq sheberliginen hám izleniwshiliginen kelip shıǵadı. Demek, sabaq túrлерinen durıs paydalanıw arqalı oqıwshılardıń qaraqalpaq ádebiyatına bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttırıp baradı.

Sorawlar hám tapsırmalar

1. Ádebiyat sabaǵınıń mazmunı hám túrлерin túsindirip beriń.
2. Ádebiyat sabaǵınıń dúzilisi haqqında maǵlıwmat beriń.
3. Ádebiyat sabaǵınıń aldına qanday talaplar qoyılatuǵının túsindirip beriń.
4. Ádebiyat baǵdarlamasında materiallardı sabaq túrлерi arqalı úyreniwdi túsindirip beriń.
5. Ádebiyat sabaǵınıń bir túri - konferenciya sabaǵın ótiw principiлерin túsindirip beriń.
6. Ádebiyat sabaǵınıń bir túri - pikirlesiw sabaǵı haqqında túsiniк beriń.
7. Akademiyalıq liceylerde ádebiyat baǵdarlamasındaǵı berilgen materiallardı qanday sabaq túrлерi menen úyreniw tártibin túsindirip beriń.
8. Kásip óner kolledjlerde ádebiyat baǵdarlamasındaǵı materiallardı sabaq túrлерi menen úyreniw tártibin túsindirip beriń.

IV. ÁMELİY SABAQ MATERIALLARI

1-tema: Ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń tariyxıy rawajlanıwı

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası qashan payda bolǵan degen sorawdıń ortaǵa qoyılıwı zańlı nárese. Bul sorawǵa juwap beriw qıyın. Sol nárese anıq kórkem ádebiyat payda bolǵannan keyin, onı zamanlaslarına, sonday-aq keyingi áwladqa hám olardı basqalardıń qálbine de tásir qıla alatuǵın dárejede jetkiziw tiykarǵı mashqalalardıń biri bolǵanlıǵın seziw múmkin.

Ǵárezsizlik dáwirdiń baslanıwı menen barlıq pánler rawajlanıwdıń jańasha jolına tústi. Solay etip, basqa pánler qatarında ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń ornı girewli bolǵanlıǵın aytıw tiyis. İnsanlar burınnan ádebiyattı túsiniw, bahalap biliw, ádebiy hádiyselerdi seziw, bulardıń barlıǵın jaslarǵa jetkiziwdi ózi ushın juwapkershilik dep bilgen. Uzaq tariyxımızǵa názer taslap, jáne de tolıǵıraq maǵlıwmatlardı payda etiwimiz múmkin. Metodika ilimi zamanagóy bilimlendiriw texnologiyaların tereńnen paydalanıw imkaniyatların beredi.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında berilgen ádebiy shıǵarmalardı úyreniw menen baylanıslı bolǵan dáslepki derekler Avesto miyraslarında ushıraydı. Ádebiyattı oqıtıw metodikası páni ótmishtegi bay tájiriyelerdi úyreniw tiykarında házirgi zaman mekteplerindegi qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw procesin shólkemlestiredi.

Kórkem ádebiyattı úyreniwde shıǵıs xalıqlar ádebyatı, sonnan kelip shıǵıp qaraqalpaq xalqı turmısında kóp sociallıq-mádeniy miyraslar úlken áhmiyetke iye bolǵan. Usı kózqarastan qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxı erte dáwirden baslanǵanlıǵı seziledi. Máselen, Berdaq shayırdıń «Nawayıdan sawat ashtım, Fiziliyden dúrler shashtım» sıyaqlı pikirleri bunıń ayqın dálili bolıp esaplanadı. Demek, Berdaq shayır jasaǵan dáwirdiń ózinde-aq oqıtıw eskishe usıllarda bolǵanlıǵı kórinip tur.

Túrkiy xalıqları arasında ádebiyattı oqıtıw dástúrleri júdá erte dáwirlerge barıp taqaladı. Mádeniyattı, ilimdi taratıwshılar bolǵan Á.Xorezmiy, Beriwniy, Ibn Sinalar óz miynetlerinde tálim- tárbiya haqqında ayrıqsha toqtap ótken. Olar ilim alıwdıń hám tárbiyanıń áhmiyeti haqqında bahalı pikirlerin bildirgen. Solardıń biri Orta Aziyanıń ullı oyshılı A.N.Farabiy óziniń ilmiy miynetlerinde kórkem sóylewdiń tárbiyalıq áhmiyetine diqqat awdarǵan. Onıń «İlimniń kelip shıǵıwı» atlı dóretpesinde kórkem shıǵarmanı tásirli oqıw, úyrenip atırǵan dóretpelerdiń mazmunın qayta aytıp beriw úlken sóz óneri ekenligin aytadı. Ol “oqıwdı,

sheshenlikti iyelegen kórkem sóz ustası, filosof, danışpan menen teń” dep baha bergen. Farabiy hárbir sóz sheberiniń ózine tán jeke ózgesheligine iye bolıwdı, tálim-tárbiya procesine bul ózgesheliklerge itibar beriw shárt ekenligin ayrıqsha túsindiredi. «Insanlar ruwxıy hám tuwma qabilet, kúsh-quwat bir-birlerinen artıq hám kem boladı». (Farabiy. Aflotun qanunlar mohiyati- Fozil odamlar shahri.T. “Xalq merosi” nashriyoti. 1993. 188-bet).

Farabiydiń pikirinshe, “Hárkim ilim-hikmet úyrenemen dese, jaslıǵınan baslasın, salamatlıǵı jaqsı bolıwǵa umtılsın, ádep-ikramlı bolsın, sóziniń ústinen shıqsın, jaman islerden saqlansın, qıyanet hám jala, hiyleden uzaq bolsın. Sonday-aq, ráhátleniw, azap shegiw, qayǵırıw tiykarǵı, tábiyǵıy sezimler esaplanadı. Olar sebepli pazıyletler hám qábiletler ózlestiriledi. Bunda jas óspirimlerge, jáne rawajlanıwǵa tárbiya oqıw arqalı erisiledi. Tárbiyanıń joqarı imkaniyatı sonnan ibarat, insan jaqsı hám jaman, paydalı hám zıyanlı nárselerdi ajratıwǵa erisedi. Tárbiya aqıllıqtı júzege keltiredi. Kimniń tárbiyası bolmasa, ol biymánilikti xoshlaydı. Farabiydin kórkem óner hám ádebiy tálim-tárbiya haqqında bir qatar baqlawları anıq bolǵanlıǵı belgili. Onıń «Úlken muzıka kitabı», «Ritmler klassifikaciyası haqqında kitap», «Muzıka haqqında sóz», «Jazıw óneri haqqında kitap», «Abu Nasırdıń qosıq hám shıǵarmaları haqqında sózi», «Shayırlardıń qosıq jazıw óneri haqqında» t.b. dóretpeleri bar.

Ibn Sinanıń dóretpelerinde tálim hám tárbiya, ayırım pánlerdi oqıw-úyreniwge baylanıslı pikir hám boljawları kóp. Ilimpaz óziniń pedagogikalıq kóz qaralarında jeke adamnıń tárbiyasına tásir kórsete alıwdı arnawlı túsindiredi. Ol ilim alıwdıń úzliksiz procesi ekenligin, biraq onıń sırların biliwde insan hámme waqıt umtılıwı, háreket etiwı zárúrligin tastıyıqlaydı.

Bilim hám tárbiya haqqında A.R.Beruniy, Maqmud Qashǵariy, Yusup Has Hajib, Álisher Nawayı, Babur, Munıs, Abdulla Avloniy, Ájiniyaz, Berdaq hám taǵı basqalar bahalı pikirlerin bildirgen.

Ótmishte qıssaxanlar, qatıqulaq adamlar, jıraw- baqsılar jámiyetlik turmısta úlken orın tutqanlıǵı jaqsı málim. Mekteplerde diniy dóretpeler, ásirese, qurandı kórkem oqıw, onıń mánilerin ańlap jetiw menen bir qatarda ayırım dóretpelerdiń tekstti, mánisi, hárbir sózdiń kelip shıǵıwı, kórkem dóretpeni túsindiriw ushın kóp usıllar islegen. Mektep hám medereselerde tek túrkiy tilde emes, sonday-aq arab hám parsı tillerinde jazılǵan kórkem kitaplardı oqıw ushın paydalangan. Sol dáwirde oqıwshılar shıǵıstıń kórkem klassikleri Ferdawsiy, Sadıy, Xafız, Fiziliy, Nawayı, Bedil usaǵan danışpan shayırlardıń dóretpeleri menen tanısıw múmkinshiliklerine iye bolǵan. Islam dinine baylanıslı dóretywshilik baǵdar tálim-

táriyanıń rawajlanıwına ádewir tásiiri boldı. Sonlıqtan, hádislerde bul haqqında mınaday kóz qaraslardı kóriw múmkin. «Ilim úyreniw hárbir insan ushın parız», «Bir saat ilim úyreniw, bir keshelik ibadattan jaqsı, bir kúnlik sabaq, bir ay tutilğan orazadan abzalıraq».

Berilgen maǵlıwmatlarǵa qaraǵanda XIX ásirde mekteplerde ádebiy tálimniń ayırıqsha ornı hám áhmiyeti bolǵan. Bul haqqında Dilshad Barnonıń miynetlerinde qızıqlı maǵlıwmatlar bar: “51 jıl mektepte zeyinli shayır qızlarǵa tárbiya qıldım. Mektepte ayırıqsha hám orta oqıwshılardan 20 hám 30 qız bilim alar edi. 891 qızdı sawatlı etip shıǵardım. Olardıń tórtten bir bólegi talantlı shayır, aqıllı qızlar edi.”

Aldıńǵı kóz qarastaǵı zıyalılar Túrkestan mekteplerinde bilimlendiriwdiń jańa tártibin ámelge asırıw ushın gúrestı. Nátiyjede, bilimlendiriwde jańa túrdegi mektepler júzege keldi. Bul mekteplerde ana tili tiykarǵı oqıw páni sıpatında oqıtıldı. Oqıw barısında hár túrli usıllardan paydalanıldı.

1918-jılda Tashkentte qalalıq bilimlendiriw bólimi qasınan metodikalıq shólkem ashıldı. Oǵan Zufar Nasiriy basshılıq etti. Bul bólimde háptelik oqıw rejesi dúzilip, mekteplerde usı reje tiykarında sabaq ótildi. 1918-jıl «Maorif» jurnalında V-VIII klaslar ushın ádebiyat baǵdarlaması járiyalandı. Baǵdarlamada kórkem shıǵarmanı oqıwǵa itibar berildi. Dóretpе menen tanısıwdan aldın ádebiyat teoriyasınan maǵlıwmat beriw túsindirilgen. Baǵdarlamada berilgen teoriyalıq maǵlıwmatlardı ótiwde kórkem dóretpelerden mısallar alınıwı zárúr. Olardıń anıq atı, kólemi kórsetiledi. Usı jıllarda mekteplerdiń biri haqqında Aybektiń ómir joldası Zarifa Saidnasırovanıń aytıwınsha, “ana tili hám ádebiyatı, matematika, tariyx, geografiya sabaqları oqıtıladı, barlıq sabaqlıqlar tatar tilinde Qazan hám Orenburgtan keltirilgen”.

Abdiraxman Saadiydiń oqıw baǵdarlamasında mektepte úyreniwge tiyisli bolǵan kórkem shıǵarmalardıń dizimi kórsetilgen, ádebiy materallardı tańlaw oqıtıwshı iqtıyarına tapsırılǵan edi. «Ádebiy oqıw» termini 1921-jılı baǵdarlama shıqqannan baslap mektep turmısında bekkem ornı aldı. Ádebiy oqıwda shıǵarmanı ideyalıq-kórkemlik jaqtan tallaw tiykarǵı orındı iyeledi. Jáne de hárbir kórkem materiallar tolıq teksti menen úyrenildi.

Fitrattıń “Ádebiyat qaǵıydaları”, “Ózbek ádebiyatı sabaqları” usaǵan metodikalıq miynetleri payda boldı. “Ádebiyat qaǵıydaları” miyneti tek ádebiyat teoriyasına tiyisli kitap bolıp qalmastan, sol waqıtları ádebiyattanıwǵa tiyisli sabaqlıq retinde metodikaǵa say dárejede ótildi. 1930-jılları ádebiyat hám ádebiyattanıw, awızeki dóretpeleri baǵdarındaǵı erisilgen nátiyjeler baǵdarlama

hám sabaqlıqlarǵa kirgizildi. Bul baǵdarlamalar tariyxıy principe dúzilip, onda klassik hám songı dáwir ádebiyatınan úlger berildi. Bul baǵdarlamada ádebiyattı oqıtıwda ayırım kórkem shıǵarmalardı ózlestiriw emes, ayırım jazıwshılardıń ómiri hám dóretpelerin túsindiriwge, dóretywshilerdiń social-siyasiy táreplerin, kemshilik táreplerin ashıwǵa kóbirek itibar berildi.

«Tolıq emes orta hám orta mektepler ushın programmalar» (1938) kórkem shıǵarmalardı oqıtıwǵa tiykarǵı baǵdar boldı. Sál keyinirek dúzilgen «Orta mektep baǵdarlamaları» (1940) da awızeki hám jazba sóylew mádeniyatın jetilistiriwge, oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew múmkinshiliklerin rawajlandırıwǵa dıqqat qaratıldı. Kórkem shıǵarmalardı kórkem oqıwǵa, soraw hám tapsırma, shınıǵıwlar tiykarında dóretpeniń ideyalıq mazmunına ózlestiriw usınıldı. 1934-jılı «Orta mekteplerde ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń tiykarǵı máseleleri» degen arawlı kitap dóretildi. Onda ádebiyattı arawlı pán sinatında oqıtıw, balaǵa ádebiy bilim beriwde tiyisli izbe-izlik hám onıń qaǵıydaları bolıw kerekligi kórsetip ótildi.

I.Sultannıń «Ádebiyat teoriiyası» (1940) sabaqlıǵınıń jaratılıwı, tek ádebiyattıń ulıwma qaǵıydaları, onıń teoriyalıq túsiniqlerdi oqıw barısında paydalanıw ushın qolaylı usıl boldı. Ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikası pániniń rawajlanıwına 1950-jıllardan baslap iskerlik kórsete baslaǵan alımlardıń xızmeti úlken boldı. Solardan S.Dolimov, N.Mallaev, H.Ubaydullaev, K.Axmedov, A.Zunnunov sıyaqlı ilimpazlar bul baǵdardıń rawajlanıwına salmaqlı úles qostı. Olardıń ádebiyat tanıwına, metodika ilimine baylanıslı miynetleri nátiyjesinde mektepler ushın dúzilgen baǵdarlama hám sabaqlıqlar sapalı islep shıǵarıldı. S.Dolimov, H.Ubaydullaevlar kórkem oqıw haqqında, onıń mazmunı hám áhmiyeti, túrleri haqqında metodikalıq kórsetpeler bergen «Ádebiy oqıw metodikası» kitabında ádebiyattı oqıtıwdaǵı teoriyalıq tiykarlardan baslap, onıń ámeliyatda qollanıw usılları jazılǵan. Bul kitap tórt bólimnen turadı. Bular ádebiyat metodikası hám onıń teoriyalıq tiykarları haqqında maǵlıwmat, kórkem oqıw, ádebiy oqıw tiykarında klastan hám mektepten tısqarı alıp barılatuǵın isler, jobalastırıw usaǵan metodikalıq máselelerden turadı. Avtorlar teoriyalıq máselelerdi misallar menen dálillep bere alǵan.

Asqar Zunnunov «Mektepte Ğafur Ğulamnıń ómiri hám dóretywshiligin úyreniw» (1977), «Ózbek ádebiyatı metodikası tariyxınan ocherkleri» (1973), «Ádebiyattı oqıtıw metodikası» (1992) miynetlerinde kórkem shıǵarmalardı

tallaw, shıǵarmalardıń janrlıq ózgeshelikleri, ádebiy-teoriyalıq túsiniqlerdi ilimiy-metodikalıq jaqtan izertlegen.

M.Mirqasimovaniń “Oqıwshılarda ádebiy tallaw bilimín rawajlandırıw hám jetilistiriw tiykarları” (Toshkent, 2008) degen miynetinde oqıwshılardı ádebiy tallawǵa úyretiw bir ǵana ámelge asırıwǵa bolatuǵın metodikalıq jumıs bolmastan, onda úzliksiz ámelge asırılıp, onıń nátiyjesi mısallar arqalı dálillep berilgen. Kórkem shıǵarmanı tallawdı dáslep ápiwayı túrde tómen klaslardan baslaw kerekligi kórsetiledi. Onıń kórsetiwinshe, baǵdarlama talabına muwapıq V-VII klaslarda ádebiy materiallardı úyreniw barısında oqıwshınıń durıs, tez, erkin oqıw bilimín júzege keliwine, awızeki hám jazba sóylewin, pikirlew qábiletin rawajlandırıwǵa, sózlerdi qollanıw mánisin, onıń dawıs ózgesheliklerin úyreniw máseleleri hám gápler quraw uqıplıqların jetilistiriw, súwretlew qábiletlerin paydalanıp bayan etiw, olardı sheber aytıp beriw, oqıwshını baqlaw usılları yaki súwretlerge qarap erkin gúrriń jazıwǵa úyretiw kerek. Nátiyjede, baslawısh klass oqıwshılarında ádebiy materialdı oqıp úyreniw, onıń mazmunın ózlestiriw, kitap ústinde izleniw kónlikpeleri rawajlanadı. Joqarı klaslarda bunday kónlikpelerdi jane de rawajlandırıw barısında ádebiy shıǵarmanıń qurılısın úyreniw, kórkem obrazǵa túsiniw, estetikalıq qásiyetke tarbiyalawǵa itibar qaratiladı. Bul metodikalıq miynette oqıwshılardı ádebiy tallaw bilimín jetilistiriwdiń ilimiy-metodikalıq tiykarların kórsetip, óz pikirlerin dálillep, Alisher Nawayı, Abdulla Qahharlardıń ómiri hám dóretiwshiliginen mısallar keltirgen.

Belgili metodist, professor Qazaqbay Yuldoshev ádebiyattı oqıtıw metodikası pániniń ǵárezsizlik dáwirdegi rawajlanıwına sezilerli dárejede tásir kórsetip, kóp úles qosıp kiyatırǵan alımlardıń biri. Onıń «Ádebiyattı oqıtıwdıń ilimiy-teoriyalıq tiykarları» (1996), «Ádebiy sabaqlar» 8-klass ushın (2004), «Ádebiy sabaqlar» 9-klass ushın (2005), Q.Yuldosh va M.Yuldoshlardıń “Badıy tahlil asosları” (Toshkent, «KAMALAK», 2016) sıyaqlı metodikalıq miynetlerinde oqıtıwshılardı kóp ǵana teoriyalıq hám metodikalıq maǵlıwmatlar menen tanıswǵa, olardıń bilimín teoriyalıq hám metodikalıq jaqtan bayıtıwǵa xızmet etedi. Keltirilgen tallawlar oqıwshılardıń kórkem shıǵarmalardıń mazmunı hám syujetin tereń túsiniwge járdem beredi. Ondaǵı berilgen tallaw úlgileri oqıtıwshılardıń pedagogikalıq iskerligine ámeliy tárepten metodikalıq kórsetpe boladı.

Safa Matjanniń «Mektepte ádebiyattan óz betinshe jumıslar» (1995), «Kitap oqıwdı bilesizbe?» (1993) sıyaqlı metodikalıq miynetlerinde oqıwshılardı kitap oqıwǵa qızıqtırıw, sóylew mádeniyatın ósiriw, oqıwshılardıń óz betinshe islerin shólkemlestiriw, óz ústinde islew, metod hám usıllar haqqında pikir júritedi.

Belgili alım hám metodist B.Tuxlievtın “Ádebiyattı oqıtıw metodikası” oqıw qollanbası (2010-jılı) ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında girewli orındı iyelep, onda ádebiyattı oqıtıw metodikası boyınsha tiykarǵı túsinikler, oqıtıwdıń principi, oqıtıw metodları, sabaqtı shólkemlestiriw hám ótkeriw usılları, sabaqtıń túrleri, oqıtıwdıń metodikalıq usılları haqqında pikirler ayılǵan.

Ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń rajawlanıwına salmaqlı ules qosqan Q.Yuldoshev, B.Tuxliev, Q.Xusanbaeva, Safa Matjanov sıyaqlı talantlı metodistlerdiń miynetleri kóp. Olardıń metodikalıq miynetleri qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxında da salmaqlı orın iyeleydi.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxın birneshe basqıshlarǵa bólip kórsetiw múmkin. XX ásirdiń 30-jıllarınan baslap qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası pán sıpatında payda boldı. Professor Á.Paxratdinovtıń “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası” miynetinde oqıtıw metodikasınıń tariyxı haqqında birqansha maǵlıwmatlar berilgen. Biz bul miynetke tiykarlanıp tómendegi maǵlıwmatlardı beremiz:

1921-jılı orıs mektepleri ushın ádebiyattı oqıtıwdıń birinshi baǵdarlaması qabıl etildi. 1925-jılı «Kompleksli baǵdarlama» islenip shıǵıldı. 1925-jılı fevralda QQASO birinshi shólkemlestiriwshi sezinde qaraqalpaq tilinde oqıw quralların dúziw haqqında qarar qabıl etiledi. 1925-jılı S.Májitov tárepinen «Egedeler sawatı» (119 bet), “Álipbe” (80 bet), “Oqıw kitabı” sıyaqlı dáslepki sabaqlıqlar islenip shıǵıldı. 1929-jılı Q.Ayımbetov hám B.Ergáliyevlar tárepinen «Sawatlı bolıńlar» oqıw kitabı, jámáát avtorlardıń redaktorlawında «Qaraqalpaq tili grammatikasınıń birinshi bólimi», Q.Ayımbetov hám B.Ergáliyevlardıń avtorlıǵında «Egedeler sawatı», h.t.b. oqıw quralları baspadan shıqtı. 1931-33-jıllarda N.A.Baskakov, A.Qıdırbaev, Q.Irmanovlar avtorlıǵında qaraqalpaq tili sabaqlıǵı dúzildi. 1934-jılı Q.Irmanov, A.Qıdırbaevlar tárepinen Moskvada grammatikanıń birinshi bólimi, 1936-jılı Q.Irmanov, Sh.Sattarovlar tárepinen grammatikanıń birinshi bólimi islendi. 1937-jılı N.Dáwqaraev tárepinen baslawısh klaslar ushın «Oqıw kitabı», sol jılı «Álipbe», 1938-jılı N.Dáwqaraev tárepinen «Qaraqalpaq tiliniń grammatikası hám orfografiyası» dúzildi. 1939-jılı V-VII klaslar ushın, 1940-jılı VII-IX-X klaslar ushın jańadan baǵdarlama qabıl etildi.

XX ásirdiń 40-50-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası birqansha rawajlana basladı. Máselen, 1940-41-jılları N.Dáwqaraev tárepinen 6-klass ushın xrestomatiya, Q.Erimbetov hám I.Saǵitovlar tárepinen 7-klass ushın xrestomatiya-sabaqlıǵı dúzildi. 1949-jılı K.Ubaydullaev tárepinen 8-10-klasslar ushın qaraqalpaq ádebiyatınıń baǵdarlaması islep shıǵıldı. 1950-jılı

K.Ubaydullaev, S.Axmetov, B.Ismaylovlar tárepinen 8-klass ushın sabaqlıq, sol jılı I.Saǵitov, X.Seyitov, S.Axmetov hám B.Ismaylovlar tárepinen 10-klasslar ushın qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlıǵı baspadan shıqtı.

XX ásirdeń 60-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında M.Nurmuxammedov, I.Yusupov, I.Saǵitov, P.Allashov, S.Ámetov, G.Esemuratov, J.Qayırbaev, B.Ismaylov, X.Seyitov, U.Bekmuratovlardıń metodikalıq miynetleri baspadan járiyalandı. Máselen, 1960-jılı I.Yusupov hám I.Saǵitovlardıń 5-klass ushın sabaqlıǵı, I.Saǵitov hám P.Allashovtıń 5-klass ushın sabaqlıq, I.Saǵitov hám B.Qalimbetovlar 6-klass ushın sabaqlıq, S.Ámetov, G.Esemuratov, J.Qayırbaevlar 7-klass ushın sabaqlıq, S.Axmetov, B.Ismaylov, M.Nurmuxammedov, X.Seyitov, I.Yusupov, U.Bekmuratovlar tárepinen 8-9-10-klasslar ushın sabaqlıqlar dúzildi.

XX ásirdeń 70-80-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında belgili alımlar Q.Ayımbetov, Q.Maqssetov, K.Sultanov, S.Axmetov, Á.Paxratdinov, N.Japaqov, K.Mámбетov, K.Kamalov, J.Narimbetov, A.Tájimuratov, A.Pirnazarovlardıń metodikalıq miynetleri salmaqlı orın iyeledi. Máselen, 1975-jılı professorlar Q.Ayımbetov, Q.Maqssetov, K.Sultanov tárepinen joqarı oqıw orınlarınıń filologiya fakulteti ushın “Qaraqalpaq folklorınıń baǵdarlaması”, S.Axmetov, Á.Paxratdinov tárepinen «Revolyuciyaǵa shekemgi qaraqalpaq ádebiyatı tariyxınıń baǵdarlaması» hám «Házirgi dáwir qaraqalpaq ádebiyatınıń baǵdarlaması» dúzildi.

Belgili alım Á.Paxratdinov qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında salmaqlı orındı iyeleydi. Ol 1982-jılı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń baǵdarlamasını islep shıqtı hám baspadan shıǵardı. Onıń «Mekteplerde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń aktyal máseleleri» (1989), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń metodikalıq máseleleri» (1991), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (1992), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (2004), «Pedtexnologiya tiykarları» (2009), «XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» (2011) usáǵan metodikalıq miynetleri menen qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında tákirarlanbas jol saldı hám oqıtıw metodikasınıń rajawlanıwına salmaqlı úles qostı.

Q.Maqssetov hám Á.Tájimuratovlardıń “Qaraqalpaq folklorı” (1979), N.Japaqov, K.Mámбетov Q.Sultanov, A.Karimovlardıń «Revolyuciyaǵa shekemgi qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» (1983), S.Axmetov, Á.Paxratdinov, K.Kamalov, J.Narimbetovlardıń «Házirgi dáwir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» (1984),

S.Axmetov, Á.Paxratdinov, A.Pirnazarovlarning «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (1988) sabaqlıqları baspadan shıqtı.

XX ásirdeń 90-jıllarındaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası tariyxında Á.Paxratdinov, K.Allambergenov, Q.Orazımbetov, K.Palımbetov, Q.Yusupov hám taǵı basqalar metodikalıq miynetleri menen girewli orın iyeledi. Bul alımlardıń metodikalıq sabaqlıq hám qollanbaları baspada járiyalandı. Máselen, Á.Paxratdinov tárepinen «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (1992), «Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası» (2004) miynetleri baspadan járiyalandı. I.Ótewliev, Q.Yusupovlapdıń «5-11-klasslar ushın qaraqalpaq tili hám ádebiyatı boyınsha test jumısları» (1994), Q.Yusupovtıń (avtorlap birge) «Qaraqalpaq tili hám ádebiyatı boyınsha test sınavları» (1995), S.Axmetov, I.Qádirov, Q.Yusupovlar tárepinen «Bayanlar toplamı» (1995), P.Nurjanovtıń «Ǵárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq prozası» (2003), J.Pirniyazovtıń «5-klass ushın ádebiy oqıw kitabına metodikalıq qollanba» (2005), I.Pirniyazov, K.Palımbetov hám R.Berdimuratovalardıń «8-klass ushın ádebiyattı oqıtıw metodikası» (2009), Q.Orazımbetovtıń «Qosıq teoriyası» (2010), Q.Turdıbaev hám Q.Yusupovlardıń «Pitkeriw qánigeligi» (2011), Sh.Allaniyazova, K.Turdıbaev, Q.Yusupovlardıń «Pedagogikalıq ámeliyat» (2011), Q.Járimbetovtıń «Ádebiyattanıwdan sabaqlar» (2012), S.Qazaqbaevtıń «Kórkem oqıw» (2012), P.Allambergenovanıń «Qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı páninen óz betinshe jumıslar», B.Genjemuratovtıń «Ádebiy aǵımlar hám jónelisler» (2013), A.Tobanazarovtıń «Kásip-óner kolledjlerinde qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdıń bazıbir máseleleri» (2015), J.Sagidullaeva hám J.Qaniyazovalardıń «Ádebiyat teoriyasın oqıtıwda innovaciyalıq texnologiyalar» (2016), A.Dosımbetovanıń «XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı páninen kurs jumısların orınlaw» (2017), «Ádebiyatta kórkemlew quralları» (2017), Q.Yusupov hám I.Mámбетovlardıń «Kamal Mámvetovtıń ómiri hám dóretilshiligin úyreniw usılları» (2017), Q.Yusupovtıń «Sh.Seyitovtıń prozasın tallaw usılları» (2017), Q.Yusupovtıń «Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatın sabaqtan tıs jumıslar arqalı úyreniwdiń ilimiy metodikalıq máseleleri» (2018) atamasındaǵı oqıw-metodikalıq qollanbaları baspadan járiyalanıp, qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń rajawlanıwına salmaqlı úles boldı.

Sorawlar hám tapsırmalar:

1. Ádebiyattı oqıtıw metodikası tariyxındaǵı tiykarǵı basqıshlardı aytıp berin.
2. Shıǵıs xalıqlar ádebiyatındaǵı shayırlardıń bilimlendiriw haqqında kóz qarastırın hám pikirlerin túsindirin.
3. Ózbek ádebiyatın oqıtıw metodikası haqqında túsiniń berin.

4. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası haqqında túsiniq berin.
5. 1930-40-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń qáliplesiwı haqqında túsiniq berin.
6. 1950-60-jıllardaǵı ádebiyatı oqıtıw metodikası haqqında túsiniq berin.
7. 1970-80-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasına talqı jasań.
8. 1990-jıllardaǵı ádebiyatı oqıtıw metodikasınıń rajawlanıw baǵdarın túsindirin.

2-tema: Ádebiyat sabaqlarında kórsetpeli qurallar

Jobası:

1. Ádebiyat sabaqlarında kórsetpeli qurallar
2. Texnikalıq qurallardı paydalanıw
3. Kino film, epidioskop
4. Audio hám video magnitofon
5. Kodoskop, kinoproektor

Tayanısh sózler: qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda kórsetpeli qurallar, sabaqlıq, oqıw qollanbası, xrestomatiya, shınıǵıwlar jıynaǵı, qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha sózlik, enciklopediya, xabarnama texnikalıq qurallar, kino film, video magnitofon, televideniye, magnit lentasındaǵı jazıwlar, gromplastika, oqıtatuǵın mashinalar, lingafon kabinetı, film, epidioskop, kodoskop, kinoproektor.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda hár túrli oqıw quralları, sabaqlıq, oqıw qollanbası, xrestomatiya, shınıǵıwlar jıynaǵı, qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha sózlik, enciklopediya, xabarnama h.t.basqalar. Sonday-aq qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha kórsetkish qurallar kóplep qollanıladı. Olardan jazıwshılardıń súwreti, shıǵarmalarınıń teksti jazılǵan plakat, olardıń ómir bayanlıq sxeması, karta, sızılma, keste, diagramma, albom h.t.b., texnikalıq qurallardıń diafilm, diapozitiv, kino film, video magnitofon, televideniye, magnit lentasındaǵı jazıwlar, gromplastika, oqıtatuǵın mashinalar, lingafon kabinetı, film, epidioskop, kodoskop, kinoproektor hám basqalar barǵan sayın keń qollanıwmaqta.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında texnikalıq qurallardıń jańa túrleri EVM, kompyuter, internetler paydalanıp atr. Olardan paydalanıp sabaq oqıtıw oqıwshılar arasında úlken qızıǵıwshılıq payda etpekte.

Mektep, kásip óner kolledj hám akademiyalıq liceylerde shólkemlestirilgen ádebiyat kabinetleri, oqıw xanaları málim dárejede kórsetpeli hám texnikalıq qurallar menen támiyinlengen. Qaraqalpaq ádebiyatı pán kabinetlerinde jazıwshı-shayırlardıń ómiri hám dóretiwshiligi boyınsha kórsetpeli hám texnikalıq qurallardan paydalanıp, sabaq ótiw muǵallimler ushın qolaylı hám sabaqtıń tásirsheńligi hám sapası artıp baradı. Sonday-aq kórsetpeli hám texnikalıq qurallar qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha sabaqtıń maqseti, wazıypaları, mazmunı, basqıshlarına aldın ala jaqsı tayarlanǵan boladı. Kerek jerinde, óz ornında hám waqtında qollanıladı. Sonda ǵana olardan paydalanıw jaqsı nátiyjeler beredi. Biraq ádebiyat sabaqlarında kórsetpeli hám texnikalıq qurallardı hádden zıyat qollanıw oqıwshılardıń dıqqatınıń bóliniwine, sabaqtıń sapasınıń tómenlewine, nátiyjesiniń azayıwına alıp keliwi múmkin. Sonlıqtan ádebiyatshı muǵallım kórsetpeli hám texnikalıq qurallardı tańlaǵanda jáne paydalanǵanda, qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdı shólkemlestirgende dástúriy hám dástúriy emes sabaqlardıń ózgeshelikleri, qollanılatuǵın pedagogikalıq texnologiyalar menen oqıtıw metodların qatań esapqa alıw kerek. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda hár bir texnikalıq quraldıń ózine tán ózgeshelikleri, múmkinshilikleri bar.

Diafilm-bul shayır-jazıwshılar dóretiwshiligin túsindiriwde zárúrli texnikalıq qurallardıń biri. Onda shayır-jazıwshılar boyınsha súwret, keste, plakat hám sxemalardan paydalanıp hár bir tema ushın qoldan diafilmler tayarlanadı.

Shayır-jazıwshılar dóretiwshiligine baylanıslı shıǵarılan tele ocherkti oqıwshılardıǵa sabaq barısında kórsetiw paydalı. Sebebi, sabaqta kino kórsetiliw oqıwshılardıǵa ilimiy-ámeliy materiallardı túsindiriwde úlken múmkinshiliklerge iye. Sonıń ushın ádebiyat sabaqlarında kino tek ayırım basqıshlarında kórsetiliwi múmkin. Shayır-jazıwshılardıń dóretiwshiligi boyınsha oqıwshılardı ilimiy-ámeliy materiallar hám jańa materiallar menen tanıstırıw, sabaqqa qızıqtırıw, gúrriń ótkeriw, mashqalanı sheshiw, ótilgenlerdi bekkemlew, tákirarlaw hám basqa maqsetlerde qollanıladı. Filmdi kórsetiw ángime, gúrriń, túsindiriw, lekciya, baqlaw hám taǵı basqa da metodlar menen birgelikte alıp barıladı. İlimiy massalıq hújjetli hám kórkem filmler ádette, oqıwshılardıǵa sabaqtan tıs waqıtları ótkeriledi. Bul filmler oqıwshılardıń bilimín jáne de tereńlestiredi. Ulıwma insanıy hám milliy paziyletdi qalıplestiriwge járdem beredi. Respublikalıq televideniye stanciyaları joqarı hám orta arnawlı jáne bilimlendiriw ministrlikleri menen birgelikte oqıwshılar hám studentler ushın pánler boyınsha arnawlı oqıw kórsetiwlerin shólkemlestirmekte. Olardıń baǵdarlamaları arnawlı túrde bastırılıp shıǵarıladı. Shayır-jazıwshılar dóretiwshiligine baylanıslı arnawlı oqıw kórsetiwlerin sabaq barısında kóriwge boladı. Onıń metodikası ápiwayı. Shayır poeziyasına baylanıslı

sabaq barısında, sabaq basqışlarında kórsetiledi. Kino kórsetilip bolğannan keyin oqıwshılardıń qatnasında filmdi talıqlaydı.

Shayır-jazıwshılar dóretiwshiligine baylanıslı videomagnitofon keń paydalanadı. Onda metodikalıq mashqalalar kóriledi. Sonday-aq, videomagnitofonnan paydalanıw muğallimlerdiń tálim-tárbiya barısın shólkemlestiriwdegi múmkinshilikleri keńeyedi. Videomagnitofonga shayırlar poeziyası boyınsha sabaqlar, shayır dóretiwshiliginiń tárbiyalıq áhmiyeti kórsetiledi.

Kompyuterdiń islenip shıǵıwı menen shayırlar dóretiwshiligin kompyuterlestiriw jańa zaman talabına aylandı. Onıń oqıtıw procesinde qollanılǵanına kóp waqıt bolǵan joq. Biraq usı azǵana waqıt ishinde kompyuterdiń oqıtıwdaǵı áhmiyeti oǵada kúshli sezilmekte. Sebebi, kompyuter shayır-jazıwshılar dóretiwshiligin úyreniwde oqıwshınıń qızıǵıp oqıwı ushın zamanagóy texnikalıq qural sıpatında bilim beriwde hám bilimdi ózlestiriwde úlken imkaniyatlarǵa iye.

Mektep, kásip óner kolledj hám akademiyalıq liceylerde kompyuter oqıwshılardıń oqıw hám esaplaw menen qurallandıırıwda keń qollanılmaqta. Máselen, oqıwshılar shayır-jazıwshılar dóretiwshiligi boyınsha slaydlar islewge úyrenedi. Sonday-aq onıń járdeminde ámeliy jumıslar, lekciya tekstlerin tayarlaydı. Kompyuter járdeminde shayır-jazıwshılar dóretiwshiligin klasta hám sabaqtan sabaqlarda úyreniwge boladı. Házirgi waqıtları internet texnologiyasınan tiykarlangan jaslardıń respublikalıq kompyuter xabar tarmaqların dúziw máselesi qoyılmaqta. Olardıń – túsiwi menen oqıw orınları, oqıwshılar ushın kompyuter tarmaqları hám internet penen baylanısıw múmkinshiligi tuwıladı. Oqıwshılar bolsa kompyuter tarmaqları arqalı házirgi zaman xabar texnologiyası haqqında kóp nárseni bilip aladı. Ózleriniń bilimin tolıqtırıwǵa hám ámelde qollanıwǵa úyrenedi. Shayır-jazıwshılar dóretiwshiligi boyınsha jazılǵan lekciya tekstler menen tanısıp shıǵadı.

İnternettiń oylap tabılıwı nátiyjesinde dúnya júzi pedagogikalıq iliminde ózgeris júzege keledi. İnternet arqalı oqıwshılar shayır-jazıwshılardıń ómiri hám dóretiwshiligine baylanıslı miynetler menen tanısadı. Máselen, N.Dáwqaraev, A.Murtazaev, Q.Bayniyazov, K.Mámbetovlardıń Ájiniyaz shayır boyınsha izertlew jumısların internet tarmaqlarına kirgizilgen bolıwı kerek. Shayırdıń bir neshe qosıqların internet tarmaqlarına kirgizilse maqsetke muwapıq boladı. Óytkeni, internet-bul dúnya júzlik maǵlıwmatlar fondı. Onıń menen kompyuter

tarmaqları arqalı baylanıs jasań, 1-2 minut ishinde qálegen ilim-pán, texnika, texnologiya boyınsha ózińdi qızıqtırǵan máselege juwap alıwǵa boladı.

Respublikamızdın internettiń iske qosılıwı sebepli pútkil xalqımız, hár bir oqıw ornı menen, muǵallım, oqıwshı student oǵan qosılıw hám onıń menen jumıs islew, kórkemli maǵlıwmatlardı alıw, jiberiw hám tarqatıp beriw múmkinshiligine iye boldı. Elektron pochta, elektron kitapxana, elektron muzey xızmetlerinen paydalanıw, qońsilas respublikalar hám dúnya júzindegi barlıq mámleketlerde jumıs islew, olardıń paydalana alatuǵın jaslar menen baylanıs jasaw, maǵlıwmatlar almasıw imkaniyatları júzege keledi. İnternet muǵallımniń bilim beriwdiń, oqıwshı hám studenttiń bilim alıwdaǵı múmkinshiligin ámelge asıradı.

Birinshiden, shayırdın súwreti paydalanıp taxtaǵa ildirilip qoyladı. Onıń súwreti boyınsha sıpatlama berilip, qaysı dáwirde súwrettiń salınǵanlıǵı, súwrettiń estetikalıq talaplarǵa juwap beriliwi, súwretke qarap shayırdın neshe jasta ekenligi, onıń túr-túsi haqqında maǵlıwmat beriledi. Ekinshiden, shayırdın lirikası boyınsha plakatlar islenip, onda sóz sheberiniń qosıqlar toplamı, lirikalıq qosıqlarınan úzindiler jazıladı. Sonday-aq Ájiniyaz shayır lirikasınıń ilimpazlar tárepinen tematikalıq hám ideyalıq jaqtan bóliniwı tómendegi tártipte túsiriledi:

- Watan teması hám óz dáwirine kóz qarası;
- Filosofiyalıq lirika;
- Didaktikalıq lirika;
- Muhabbat lirikası.

Oqıwshılardıǵa shayırdın poeziyasındaǵı ózgeshelikleri tuwralı keń túsinipler beriledi. Sonday-aq qaraqalpaq poeziyasındaǵı ideyalıq-tematikalıq bóliniwler, basqa shayırlar menen salıstırǵandaǵı kórkemlik ózgeshelikler jaslarǵa keńnen túsindiriledi. Óytkeni, Ájiniyaz shayır qaraqalpaq poeziyasın janrlıq jaqtan bayıttı. Ádebiy tildi ádewir jetilistirdi. Bul máseleni ashıp beretuǵın dárejede plakatqa tómendegi úlgide jazıwlar jazılıwı kerek:

- Ájiniyazdın jazba ádebiyatqa bolǵan kóz qarası;
- Milliy aǵartıwshılıq ádebiyattı payda etiw jolındaǵı pikirleri;
- İslam teması haqqındaǵı oyların yadnan shıǵarmamız kerek.

Akademiyalıq licey oqıwshıları shayırdın poeziyadaǵı sheberlik qırlarına túsinipler baradı. Shayır talantın kórsetpegi qurallardıń járdeminde ádewir jetilistirip, jáne de onıń talantı haqqında maǵlıwmatlar ayıladı. Máselen, sóz sheberi birinshiden, awızeki xalıq poeziyasın óz dóretiwshilik penen jetilistirgenin, ekinshiden, onıń dóretiwshiligindegi «Qız Meńesh penen aytısı», «Bozataw»

poeması sıyaqlı dóretpeleri awızeki dóretpelerdiń úlgilerine ádewir jaqın ekenligi túsindiriledi. Oqıwshılarǵa Ájiniyaz shayır shıǵıs klassik shayırlarınıń dástúrlerin tereńnen ózlestirip, Nawayı, Fizuliy, Maqtumqulı dástúrlerin jaqsı iyelegenini aytılıp ótıledi. Taxtaǵa bul haqqında sxema túrinde kórsetpeli qurallar paydalanılıp barılǵanı maqul.

Ájiniyaz shayırdıń ustazları

Á.Nawayı Fizuliy Maqtumqulı

Ullı sóz sheberiniń obraz jasaw sheberligine, stil, tili hám kórkemlik sheberligine baylanıslı teoriyalıq maǵlıwmatlardı oqıwshılarǵa jetkerip beriw zárúr. Bunnan tısqarı onıń qaraqalpaq poeziyasındaǵı tutqan ornı, hár tárepleme janrlıq jaqtan bayıtqanlıǵı aytıladı.

Ájiniyaz lirikasında watan teması hám ózi jasaǵan zamanǵa kózqarası boyınsha oqıwshılarǵa túsiniq beriw barısında tómendegi kórsetpeli qurallardan paydalanıp sabaq ótse maqsetke muwapıq boladı:

- Magnitofon plenkasına shayırdıń «Ellerim bardı», «Bardur», «Ayrılsa» qosıqlarınan úzindiler jazdırıp, onıń naması menen yaki bolmasa kórkem oqıw usılları túsindiriw oqıwshılarda qızıǵıwshılıq payda etedi.
- Shayırdıń qosıqlarınan úzindilerdi slaydlarǵa jazdırıp, onı kórsetiw, olar da ádewir qızıǵıwshılıq oyata aladı.

1-slayd

Elinen ayrılǵan diywana bolar,
Yarınan ayrılǵan biygana bolar,
Hárreler usha almay pármana bolar,
Uyası buzılıp paldan ayrılsa.

Bul slaydtaǵı qosıq qatarlarına tómendegi baǵdarda túsiniq beriledi. Ájiniyaz poeziyasında Watan teması eń baslı orınǵa kóteriledi. Ol tuwılǵan elin shın maǵanasında saǵınadı. Bul ideya basqa filosofiyalıq qosıqlarında da keńnen orın alǵan. Máselen, onıń «Ayrılsa» qosıǵında usı mazmun sáwlelengen.

2-slayd

Giyne qılıp eldi taslap ketkennen,
Qádirin bilmes jerde xızmet etkennen,
Jat jerlerde músápirlik shekkennen,
Urıp-soǵıp qorlasada el jaqsı.

Bul slaydqa kirgizilgen qosıq qatarlarında tuwılıp ósken eldiń qádir-qımbatı, ana watanıń ullıǵı tásirli súwretlengen.

3-slayd

Xalıq soraǵan atalıqqa,
İs júrgizip qapalıqqa,
Kúsh berip gilkiy salıqqa,
Xalıqtı postırıw shul kerek.

3-slayd boyınsha oqıwshılarda óz pikirlerin bılayınsha bildirse maqsetke muwapıq boladı. Ájiniyaz qaraqalpaq awılların aralap ósken shayır. Sonın ushın da xalıq turmısı onın qálemimen shette qalǵan emes. Ol awıl kádqudaların saldamlı, bilimli hám ádalatlı adamlar sıpatında sezedi. Biraq olardıń kópshiligi insapsız, xalıqtıń táǵdiri menen sanasa bermeytuǵın adamlar bolǵan. Ózi zorǵa kúnin kórip otırǵan xalıqqa salıqtı kóbeyte beredi. Bul azday olardıń xalıqtan para talap etiwleri keshirim bolmaytuǵın jaǵday. Bunday jaǵdaylar menen olar ózleriniń kádqudalıq ataqlarına da daq túsiredi. Shayırdıń pikiri boyınsha patsha, xan, biy, aqsaqallar hám basqalardıń xalıq ádalatlıǵı ushın gúresiwi kerek. Basshı eldi ádalatlıq penen basqarıw kerek.

4-slayd

Bul dúnyanıń kórki - adam balası,
Sol adamnıń kókke jeter nalası.

Ájiniyaz shayırdıń bul qosıq qatarlarında dúnyaǵa kóz qarası, filosofiyalıq oyları sáwlelengen. Óytkeni, dúnyanıń rawajlanıwı, qızıǵı insan balasına gárezli ekenligi súwretlenedi. İnsan – bul qúdiretli kúshke iye. Ol dúnyanı rawajlandırıp qoymastan, bul dúnyanıń kórki ekenligi úlken maqtanısh penen ayıladı.

5-slayd

Ashıq-yarsız, búlbil-gúlsiz,
Kiyik –shólsiz, sona –kólsiz,
Ziywar aytar, jurcız-elsiz,
Adam bir diywana megzer.

Bul slaydtaǵı qosıq qatarları oqıwshılardıǵa úlken tásir qaldıradı. Olar hár qıylı pikirlewi múmkin. Muǵallım olardıń pikirlerin bilip barganı maqul. Sebebi, qosıq qatarlarında kórsetilgendeı adamlar arasında joldashlıq, doslıq, adamgershilik eń kúshli qásiyet bolıp, olardıń Watan, el átirapında birigiwleri kerekligi jırlanadı.

6-slayd

Qasqaldaqqa bir aǵarı may pice,
Ǵańqıldasıp qonar kólin tanımas,
Patshanıń dáwleti qaytayın dese,
Kózine may pitip, elin tanımas.

Oqıwshılar bul qosıq qatarlarındaǵı pikirleri tereńnen oy juwırtıwı lazım. Óytkeni, bul qosıq qatarları danalıq penen ayılǵan sózler. Shayırdıń kózqarası menen aytqanda, insan balası biyik mártebelerge kóterilgen menen ondaǵı adamgershilik, kishipeyillik, insanlıq qásiyetler joǵalmaw kerekligi uqtırıladı. Sol sıyaqlı Ájiniyaz shayır hár qanday xandı xalıqtıń ayırıp qaramaydı. Sonıń ushında bir xanlıq ishinde bolıp atırǵan basqınshılıq urıslar onıń zeynine tiyedi. Bozataw waqıyasında sonshama xalıq qırılıp, bul hádiysege xan aralaspǵan bolıp ózin shetke alıwı, shayırdı oylandıradı.

Oqıwshılardıń kórsetpele qurallardıń barlıq túrлерinen paydalanıwǵa boladı. Biraq búgingi kúnde jańa pedagogikalıq texnologiyanıń jetiskenliklerin esapqa alıp, kompyuter arqalı slaydlar paydalanıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Sonlıqtan, oqıtıwshılar sabaq barısında temalardı slaydlar arqalı túsindiriw, jaslarda úlken qızıǵıwshılıq oyatıp baradı. Slaydlardıń kirgizilgen mısallardıń tárbiyalıq áhmiyeti kúshli bolıwı kerek.

7-slayd

Adam ulı adam qádirin bilmese,
Onnan dúzde otlap júrgen mal jaqsı,
Aytqan sózdiń maǵanasın bilmese,
Ol adamnan tilsiz ósken lal jaqsı.

Oqıwshılar slaydlartaǵı qosıq qatarlarına pikirlerin bildirip baradı.

Oqıwshıń piki: Adam balası-bul ómirde aqıllı hám parasatlı bolıp jasawdı kúsegen. Sol sebepli bul dúnyanıń ózi de tálim hám tárbiya úlgileri menen tolıp tasqan. Bunıń tiykarı ata-analardıń parasatlı sózлерinen baslanıp, songı danıshpanlardıń didaktikasına barıp taqaladı. Sonıń ushın da didaktika hár bir dáwir shayırlarınıń eń baslı teması bolıp kelgenligi málim. Sol sıyaqlı shayır poeziyası tálim-tárbiyaǵa tolı didaktika bolıp tabıladı. Adamzattıń dúnyada jasaw maqseti ádalatlı túrde kún keshiriw, bul ómirdiń jaqsı hám jamanlıqlardıń aqıbetin seziw. Biraq barlıq adam ómirde bir tekli emes. Kópshilik tárbiyaǵa mútáj bolıp keledi. Ájiniyaz shayır adamlar arasındaǵı topaslıqtı kóbirek tárbiyadan izleydi. Onıń pikiri boyınsha adamlar kóbirek sózi arqalı ayrılardı. Sebebi, adamgershiliktiń ózi de dáslep til arqalı belgili boladı. Sonıń ushın da hár qanday adam oylanıp sóylewi kerek. Egerde ádebiyatshı muǵallım belgili qosıqshı Dawıtbay Qayıpovtıń Ájiniyaz shayır qosıqları boyınsha atqarǵan nama qosıqların magnitofon plenkasına jazdırıp, 4-5 minut oqıwshılardıń sabaq barısında qoyıp berse, sabaqtıń tásirsheńligi hám kórsetpeleligi artıp baradı. Máselen,

Sóylegende sózdiń parqın bilmegen,

Adam degen menen insan bolarma? («Bolarma»)

Pazıylet bilmegen adam,

Tórt ayaqlı malǵa megzer. («Megzer»)

Oqıwshılardıǵa magnitofon plenkasınan shayır qosıqların esittiriw birinshiden, sabaqta muzıka menen baylanıstırıp ótken bolamız. Ekinshiden, sabaqtıń sapası hám texnikalıq qurallardan paydalanıw ózgesheligi artıp baradı.

Sorawlar hám tapsırmalar:

1. Ádebiyat sabaǵında qollanılatuǵın kórsetpe qurallar haqqında túsiniw beriń.
2. Kórsetpe qurallar hám onıń túrleri haqqında maǵlıwmat beriń.
3. Ádebiyat sabaǵında kórsetpe qurallardan paydalanıw usılların túsindirip beriń.
4. Ádebiyat baǵdarlamasında materiallardı kórsetpe qurallar menen úyreniwdi túsindirip beriń.
5. Konferenciya sabaǵında kórsetpe qurallardıń qollanıwın túsindirip beriń.
6. Pikirlesiw sabaǵında kórsetpe qurallardıń qollanıwı haqqında túsiniw beriń.
7. Akademiyalıq liceylerde ádebiyat baǵdarlamasındaǵı berilgen materiallardı oqıtıwda kórsetpe qurallardan paydalanıw tártibin túsindirip beriń.
8. Kásip óner kolledjlerde ádebiyat baǵdarlamasındaǵı materiallardı oqıtıwda kórsetpe qurallardan paydalanıw tártibin túsindirip beriń.
9. Ádebiyattı oqıtıwda kórsetpe qurallardan paydalanıwdıń áhmiyetin túsindirip beriń.
10. Kórsetpe qurallardan paydalanıwdıń ózgesheliklerin túsindirip beriń.
11. Ádebiyat sabaǵında kórsetpe qurallardı bayıtıwdıń usılların atap ótiń.
12. Ádebiyat sabaǵında texnikalıq kórsetpe qurallardan paydalanıwdıń áhmiyetin hám ózgesheliklerin túsindirip beriń.

3-tema: Sabaqtan tıs jumislardı ótkeriw usılları

Jobası:

1. Sabaqtan tıs alıp alıp barılatuǵın jumislardıń mazmunı hám túrleri
2. Sabaqtan tıs jumislardı ótkeriw usılları
3. Ádebiy konferenciya hám ádebiy keshe

Tayanısh sózler: ádebiy kórkem kesheler, dógerek jumisları, dógerek jumisları, ádebiy dóretiwshilik dógerek, dramalıq dógerek, kórkem oqıw hám kórkem gúrriń etiw dógerek.

Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde eń áhmiyetli pedagogikalıq hám metodikalıq máselelerdiń biri – bul klastan hám sabaqtan tısqarı jumıslardı tereńnen úyreniw bolıp tabıladı. Oqıw jumısları jaqsı shólkemlestirilgen klaslarda da kórkem sóylew mádeniyatın puxta iyelemegen, ádebiyattan jeterli bilimge iye bolmaǵan oqıwshılardı ushiratıw múmkin. Bunıń tiykarǵı sebebi klastan tısqarı jumıslardı durıs shólkemlestirmegenlikten boladı. Klastan tıs oqıw, dógerek jumısları, oqıwshılardıń ádebiy dóretiwshilik jumısları, ádebiy kórkem kesheler hám dógerek jumısları, ǵa jeterli dıqqat awdarılmasa, onda oqıwshılardıń bilim dárejesine, olardaǵı bilimniń tereń hám bekkem bolıwına kerı tásirin tiygizedi.

Qaraqalpaq ádebiyatınan ótkeriletuǵın klastan tıs jumıslar barısında oqıwshılardıń jas ózgesheligin esapqa alıw kerek. Qaraqalpaq ádebiyatınan sabaq alıp baratuǵın hárbir oqıtıwshı klastan tıs jumıslardı úyreniwi, shólkemlestiriwi, soǵan qarap jumıslardı ótkeriw barısında ayırım máselelerge itibar beriwi, sóylesiwler, gúrrinlesiw hám oqıwshılardı qızıqtırǵan máseleler boyınsha jazba jumıslar, dóretiwshilik isler shólkemlestiriw usılı menen puxta bilim beriwi tiyis.

Oqıwshılardıń nelerge qızıǵıwı hám klastan tısqarı jumıslardı anıqlaw maqsetinde olarǵa sorawlar beriliwi múmkin. Bul sorawlardı beriw arqalı oqıwshılardıń kórkem shıǵarmalarǵa qızıǵıwshılıǵın anıqlaw múmkin. Oqıwshılardıń uqıwbı hám qızıǵıwshılıǵı úyrenilip shıqqannan soń tiykarǵı jumıslarǵa, klastan tıs jumıslardı durıs shólkemlestiriw usıllarına ótemiz. Bul jumıslardı qızıqlı shólkemlestiriw ushin oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın hám jas ózgesheliklerin esapqa alıp jıynaw kerek. Olardıń klastan tıs jumıslardı úyreniw hám onı durıs shólkemlestiriw maqsetinde oqıtıwshı kitapxana menen jaqsı baylanısta bolıwı kerek. Oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın esapqa alıw hám onı ámelge asırıw maqsetinde ayırım shıǵarmalar bolmasa temalar tiykarında jarıslar shólkemlestiriledi.

Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde ádebiy bilim beriw hám tárbiya máseleleri ayrıqsha orındı iyeleydi. Oqıwshılardaǵa baǵdarlamada berilgen materiallardı ádebiy konferenciya, keshe, dógerek jumısları, albom hám jurnallar, diywalı gazeta shıǵarıw, ádebiy sayaxat ótkeriw, kitapxana menen baylanıs máselelerin shólkemlestiriw arqalı úyretip baramız. Bunday jumıslardı ótkeriw barısında oqıwshılardıń jas ózgesheliklerin esapqa alıp qaraqalpaq, ózbek, túrkmen, qazaq hám jáhán ádebiyatınıń úlgiwleri menen tanıstırıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden

esaplanadı. Sol arqalı oqıwshılardıń sanasına watanǵa súyiwshilik, milliylik, kishipeyillik, mehir hám muhabbat sıyaqlı joqarı insanıylıq pazıyetlerdi síndire alıw, olardıń ruwxıy dúnyasın hár tárepleme milliy ideyalarǵa say rawajlandırıw kerek. Kórkem shıǵarmalardıń kórkemlik qásiyetlerin úyretiw tiykarında oqıwshıda sın pikirlew qábiletin, kónlikpelerin hám uqıplılıqların payda etiw zárúr.

Ulıwma orta bilim beriw mektepleri, kásip óner kolledji hám akademiyalıq licey oqıwshıları klastan tıs jumıslardı úyreniw arqalı ádebiyattıń sóz óneri ekenligi, xalıq awızeki dóretiwshiligi, qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı, janlar haqqında tereń maǵlıwmatlarǵa iye boladı. Jáne de olar ádebiyat boyınsha klastan tıs jumıslardı ótkeriw barısında kórkem shıǵarma qaharmanına jeke pikirin bildiw, shıǵarma mazmunın ayta alıw, túrli janrlardaǵı kórkem tekstlerdi kórkemlep oqıw, shıǵarmalardaǵı bayanlangan sezim-tuyǵılarǵa túsiniw, qaharmanıń tiykarǵı ruwxıy pazıyetlerin hám nuqsanların shıǵarmadaǵı tiykarǵı hám ekinshi dárejeli waqıyalardı ayıra biliw, úyrenilgen shıǵarmanıń ápiwayı jobasın dúziw, usı joba tiykarında qısqa kólemlı shıǵarma jaza alıw kerek.

Dógerek jumıslarında, ádebiy konferenciya hám keshe, klastan tıs oqıw arqalı xalıq awızeki dóretpelerin, XVIII ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatı, XIX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatı, XX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatı, XXI ásirdeń 20-jıllardaǵı qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha jazıwshı-shayırlardıń dóretpelerin úyreniwı tiyis. Klastan tıs jumıslarda ádebiyat boyınsha úyrengen bilim hám kónlikpelerin oqıwshılar ámelge asırıwı kerek. Máselen, kórkem estetikalıq mashqalalardı súwretlewde ádebiy túr hám janlardıń ózine tán ózgesheliklerin ajratıw, kórkem shıǵarma qaharmanına pikir bildiriwde shıǵarma mazmunına tiykarlanıw, sózdiń tuwra hám awıspalı mánilerin kórkem shıǵarmada qalay qollanılǵanlıǵın ańlaw, tekstti kórkem hám obrazlı oqıw, insanıylıq jaqsı qásiyetlerdi síndire alıw sıyaqlı bilim-kónlikpe, uqıplılıqlardı qalıplestirip barıw hár bir oqıwshı ushın juwapkershilik wazıypa bolıp tabıladı.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması hám sabaqlıǵı tiykarında klastan tıs jumıslardı shólkemlestiriw hám ótkeriw júdá paydalı. Ádebiyat baǵdarlamasına kirgizilmey qalǵan jazıwshı-shayırlardıń dóretpelerin klastan tıs jumıs túrleri, ádebiy keshe, konferenciya, dógerek jumısları arqalı oqıwshılarǵa úyretiw maqsetke muwapıq boladı.

5-11-klaslarda, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde **dógerek jumısları** baǵdarlama tiykarında ótkerilip barıladı. Dógerek jumısları oqıwshılar ushın bir tematikalıq jobada dúzilgeni maqul. Sonlıqtan, dógerek

jumislari boyınsha metodistlerdiń pikirine súyenip, olardan siltemeler hám metodikalıq baǵdarlar alǵanımız maqsetke muwapıq boladı.

Ádebiyat boyınsha dógerek jumislardı shólkemlestiriw, onı ótkeriw, jumıstıń mazmunı hám wazıypaları haqqında belgili metodistler S.Dolimov, X.Ubaydullaev, Q.Yuldoshev, A.Abdurazzoqov, Á.Paxratdinov, B.Tuxliev hám taǵı basqalardıń miynetlerinde pikirler ayılǵan.

S.Dolimov, X.Ubaydullaev, Q.Axmedovlardıń “Ádebiyattı oqıtıw metodikası” miynetinde dógerek jumısına toqtap: «Ádebiyat hám ádebiy oqıw materiallarına baylanıslı bolǵan dógerekler tiykarınan úsh túrli:

1. Ádebiy dóreiwshilik dógerek. 2. Dramalıq dógerek. 3.Kórkem oqıw hám kórkem gúrriń etiw dógerek»¹⁴, – dep bólip ótedi. Bul dógerek jumis túrlerine pikir bildirip ótken. Bul pikirlerdi rawajlandırıp Q.Yuldoshev, O.Madaev, A.Abdurazzoqovlardıń “Ádebiyat oqıtıw metodikası” atamasındaǵı miynetinde ádebiyat dógerek jumislardıń tómendegi túrlerge ajratıp: «1.Ádebiy dóreiwshilik dógeregi. 2.Kórkem oqıw dógeregi. 3.Drama dógeregi. 4.Ádebiy úlketanıw dógeregi»¹⁵, – dep ataydı.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası boyınsha prof. Á.Paxratdinov: “Dógerek jumislardıń ádebiy dóreiwshilik dógerek, dramalıq dógerek, kórkem oqıw hám kórkemlep sóylep beriw dógereleri”¹⁶, -dep úsh túрге ajratıp kórsetedi. Á.Paxratdinov tárepinen ayılǵan pikirler S.Dolimov, X.Ubaydullaev, Q.Axmedovlar tárepinen dógerek haqqında ayılǵan pikirlerge jaqınlasıp, hátteki dógereklerdi bóliw usılı birdey bolıp ketkenligi seziledi.

Mektepte, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha ótkeriletuǵın dógerek jumislardıń basqasha usıllarda toparǵa ajratıw múmkin.

1. Epikalıq dógerek.
2. Lirikalıq dógerek.
3. Dramalıq dógerek.
4. Klaslarǵa qarap bólinetuǵın dógerek jumislari:
 - a) 5-klasta ádebiy dógeregi
 - b) 6-klasta kórkem oqıw dógeregi
 - v) folklor boyınsha ótiletuǵın dógerek jumislari
 - g) XIX ásir qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha ótkeriletuǵın dógerek jumısı
 - d) XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha ótkeriletuǵın dógerek jumısı

¹⁴ С.Долимов, Х.Убайдуллаев, Қ.Ахмедов “Адабиёт үқитиш методикаси”. Тошкент-1967, 421-бет.

¹⁵ Қ.Йўлдошев, О.Мадаев, А.Абдуразоқов “Адабиёт үқитиш методикаси”. Тошкент-1994, 87-бет.

¹⁶ Ө.Пахратдинов “Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы”. Нәкис “Билим”, 2004, 220-бет.

Mektepte, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde dógerek jumısların ótkeriw tártibi, temalardıń ózgeshilikleri, forması haqqında máselelerge toqtap ótkenimiz maqul.

Dógerek jumısları klasta ótiletuǵın jumıslardan ózgeshelenip turadı. Dógerekte oqıwshılar ózlerin qızıqtıratuǵın jańalıqlar menen tanısadı. Jumıstıń mazmunı qızıqlı hám janlı bolıwı kerek. Ádette, dógerek aǵzaları hártúrli klaslardan jıynaladı. Oqıwshılar bul dógerekke jıllıq jobasında berilgen materiallardı úyreniw ushın birlestiriledi. Sonlıqtan, oqıwshılar joqarıdaǵı dógerek túrleriniń birine aǵza boladı. Dógerek basshısı dógerek jumısınıń tematikasın onıń túrine qarap islep shıqqanı maqul.

Epikalıq dógerek jumısına tartılatuǵın oqıwshılar ertek, gúrriń, povest, romanlardı kóbirek oqıǵan bolıwı tiyis.

5-9-klass ushın epikalıq hám lirikalıq dógerek jumısları ápiwayı hám jeńil temalardan ibarat bolıwı kerek. Óytkeni, oqıwshılardıń jas ózgeshelikleri, olardıń qızıǵıwshılıqları esapqa alınadı.

X-XI klasta, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde epikalıq hám lirikalıq dógerek jumıslarına beriletuǵın temalar biraz quramalı bolıwı kerek. Oqıwshılar berilgen temalar átirapında awızsha hám jazba túrde pikirler bildire alıwı, bayanat jasap biliwi, bir-birine sorawlar beriwı kerek. Bul epikalıq dógerek jumısına dúnya ádebiyatınan, qaraqalpaq ádebiyatınan kóp mısallar keltiriledi. Sh.Aytmatov, R.Gamzatov, M.Aybek, N.Dáwqaraev, M.Dáribaev, Á.Óteпов, A.Dabilov, T.Jumamuratov, I.Yusupov, T.Qayıpbergenov, Sh.Seyitov, U.Pirjanov, Á.Paxratdinov, S.Ismayılov, K.Karimov, X.Dáwletnazarov, O.Sátbaev, N.Tóreshova, G.Nurlepsova hám taǵı basqalardıń dóretilshiliginen tematikalıq joba dúzilgeni durıs.

Dógerek basshısı ádebiy shıǵarmalardı tallaw hám onı túsindiriw arqalı oqıwshılardıǵa teoriyalıq bilim beriwı tiyis. Oqıwshılardı qosıq, gúrrińlerdi kórkem oqıwǵa qızıqtıra alıwı kerek. Sonday-aq, dógerek aǵzaları arasında qosıq jaza alatıǵın óz dóretpeleri menen respublikalıq gazeta hám jurnallardıǵa qatnasatuǵın talantlı oqıwshılar da ushırasadı. Bunday talant iyelerin dógerek jumısına belsendi qatnastırıp, olardıń dóretpelerin túsindiriw hám tallaw kerek.

Dógerek jumısların bir ayda bir yaki eki ret ótkeriw kerek. Bul waqıt aralıǵında dógerek aǵzaları temalardı jaqsı tayarlanıp keledi. Dógerek jumısların kúndelik sabaqlar ótkeriletuǵın klasta emes, oqıwshılardı qızıqtıratuǵın dárejede bezelgen, jaqsı hám taza bólmelerde ótkergen maqul. Óytkeni, ádebiyat bólmesindegi shayır-jazıwshılardıń súwretleri, diywalǵa qıstırılǵan danalıq sózler,

kórkem shıǵarma mazmunı tiykarında salınǵan súwretler oqıwshılardıǵa biraz zawıq baǵıshlaydı. Dógerек aǵzaların qızıqtıratuǵın máselelerdiń biri jumıs jobasını mazmunlı hám tásirli dúziw kerek. Jumıstıń ulıwma mazmunı tańlanǵan temalardıń tárbiyalıq áhmiyetine hám kórkemligine baylanıslı boladı. Qaysı dógerек jumısınıń tematikası bolmasın, bári de bir jıllıq etip dúziledi. Solay etip, usı jobada dógerек aǵzalarınń maqsetleri hám pikirleri esapqa alınǵanı maqul. Bir jılǵa dúzilgen dógerек jumısınıń jobası temalardıǵa bólinip jazıladı.

Ulıwma orta bilim beretuǵın mekteplerde, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde ádebiyat boyınsha ádebiy dóretiwshilik dógerек jumısları ótkeriledi. Bul jumıs túri mektep turmısında ádewir sınaǵan. Bul boyınsha ótkeriletuǵın jumıstıń maqseti eki túrli xarakterge iye. Jumıstıń bir túri klasta alǵan bilimin bekkemlew hám tolıqtırıwǵa, ádebiy shıǵarmalar yamasa ayırım jazıwshılardıń dóretiwshilik jolı menen hár tárepleme tolıq tanısıwǵa qaratılǵan boladı. Sonlıqtan, bul dógerekte joqarı klass oqıwshıları tartıladı. Kolledji hám akademiyalıq liceylerde dóretiwshilik dógerек jumısın ádewir jetilistiriw kerek. Óytkeni oqıwshılar akademiyalıq liceyde óz betinshe pikirlew qábiletin rawajlandırıp baradı. Sonlıqtan, bul oqıw orınlarında klastan tıs jumıs túrleriniń qalay qollanıw kerekligine toqtawdı maqul kórmedik. Dógerек jumısları hám klastan tıs kórkem oqıw jumıslarında ádebiyat boyınsha úyrengen bilim kónlikpelerin oqıwshılar ámelde asırıwı zárúr. Máselen, tiyisli jámiyetlik siyasiy, kórkem estetikalıq mashqalalardı súwretlewde ádebiy túr hám janlardıń ózine tán ózgesheliklerin ajıratıw, kórkem shıǵarmada qaharmanına pikir bildiriw, shıǵarma mazmunın túsiniw, sózdiń tuwra hám awıspalı mánilerin kórkem shıǵarmada qalay qollanıwǵanlıǵın ańlaw, tekstti kórkem hám obrazlı oqıw, insanıyılıq jaqsı qásiyetlerdi sińdire alıw sıyaqlı bilim-kónlikpe, uqıplılıqlardı qalıplestirip barıw hár bir oqıwshı ushın juwapkershilikli wazıypa bolıp tabıladı.

Belgili metodistler Q.Yuldoshev, Á.Paxratdinovlar óz miynetlerinde bul dógerек jumısı tuwralı bahalı pikirlerin bildirgen. Á.Paxratdinov “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası” qollanbasında: “Ádebiy tvorchestvolıq krujok: Mekteptegi bul krujok oqıwshılar ushın eń awır, eń qıyın jáne de eń qızıqlı krujoklardıń biri bolıp esaplanadı. Sonıń ushın mekteptegi bul krujok aǵzalarınń klastaǵı eń saylandı oqıwshıları tartılıwı kerek boladı. Usı ádebiy tvorchestvolıq krujoktıń óz aldına qoyatuǵın tiykarınan eki wazıypası boladı. Birinshi wazıypa: Krujok aǵzaları qaraqalpaq ádebiyatın mektepte tereń úyreniw. Ekinshi wazıypa:

Bul krujoktın aǵzaları mektepte ózlerinshe ádebiy tvorchestvolıq isti rawajlandırıwǵa aktiv iniciatorlardın biri bolıwdan ibarat”¹⁷, – dep kórsetedi.

Sonlıqtan dóretiwshilik dógerek jumısınǵa temaların pán muǵallımı oqıwshılardıń bilim kónlikpelerin esapqa alǵan halda tereń mazmunlı hám qızıqlı temalar átirapında qurıwı kerek. Tómenдегі темаларdı alǵanı maqsetke muwapıq:

1. Axmed Yugnakiydiń “Haqıyqatlar sıylıǵı” dóretpesinde turmıs shınlıǵınıń súwretleniwi.
2. Yusup Has Hajıbtıń “Baxıtqa baslawshı bilim” shıǵarmasında bilimniń táriyipleniwi.
3. Noǵay zamanınıń jıraw-shayırları.
4. Jiyen Amanlıq ulınıń “Posqan el” shıǵarmasında tariyxıy shınlıqtıń jırlanıwı.
5. Kúnxojanıń “El menen”, “Nege kerek?” qosıqlarınıń ideyalıq mazmunı.
6. Ájiniyaz shayırdıń “Ayrılса”, “Kerekti” qosıqlarınıń ideyalıq mazmunı.
7. Saadiydiń “Gúlistan” shıǵarmasınıń syujeti.
8. “Qırıq qız” dástanında xalıqlar doslıǵınıń jırlanıwı.
9. K.Sultanovtıń “Ájiniyaz” romanınıń mazmunı.
10. Berdaqtıń “Xalıq ushın”, “Jaqsıraq” qosıqlarında bilimniń, ádep-ıkramlılıqtıń súwretleniwi.
11. “Amangeldi” dástanınıń ideyalıq mazmunı.
12. S. Májitovtıń “Baǵdagúl” dramalıq syujeti.
13. N.Dáwqaraevtıń “Alpamıs” draması.
14. S.Nurimbetovtıń “Xanalar” dástanınıń syujeti.
15. G.Esemuratovanıń prozalıq shıǵarmalarında awıl temasınıń súwretleniwi.
16. I.Yusupovtıń “Watan topıraǵı” poemasınıń ideyalıq mazmunı.
17. A.Bekimbetovtıń “Awır táǵdirdi jeńiwshiler” povestindegi baslı qaharmanlarǵa sıpatlama.
18. S.Xojaniyazovtıń “Súymegenge súykenbe” dramasınıń tárbiyalıq áhmiyeti.
19. K.Karimovtıń “Aǵa biy” pomanınıń janrlıq ózgesheligi.
20. K.Karimovtıń “Ullı Dasht bórileri” pomanınıń syujeti.

Dóretiwshilik dógerek jumısınǵa tematikası usı baǵdarda dúzilip, dógerek aǵzaları usı temalar boyınsha bayanat jasadı. Bayanat boyınsha basqa dógerek

¹⁷ Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нәқис “Билим”, 1992, 278-бет.

aǵzaları shıǵıp sóyleydi. Oqıwshılarda dógerek jumısına bolǵan qızıǵıwshılıq ádewir jetilisip baradı.

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması tiykarında dramalıq dógerek jumısın shólkemlestiriw kerek. Bul dógerek jumısı oqıwshılardıń ádebiyatqa, dramalıq shıǵarmalarǵa bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttıradı. Dramalıq dógerek jumısınıń ózine tán ózgeshelikleri bar. Bul nárseler dógerek jumısına qoyılatuǵın talaplardan kelip shıǵadı. Dramalıq dógereginiń aǵzaları ádebiyat teoriyası, shıǵarmalardı tallaw usılları, janrlar hám olardıń ózgeshelikleri, dramalıq shıǵarmalardıń payda bolıw sebepleri menen tanısıp baradı. Oqıwshılardıń qızıǵıwshılıqları esapqa alınıp dógerekke aǵza etip qabil etiledi. Sonlıqtan, dógerek aǵzaları dramalıq shıǵarmalardıń mazmunı, syjeti, qaharmanlarınan xabardar bolıwı kerek. Dógerek aǵzalarına dramalıq janr boyınsha teoriyalıq maǵlıwmat beriw, anıq ózgeshelikleri menen tanıstırıw ádebiyat muǵalliminiń baslı wazıypası esaplanadı.

Ádebiy dóretiwshilik dógerek jumısları sıyaqlı dramalıq dógerek jumısında klastan tıs oqılatuǵın materiallar tiykarında jumıs ótkeriw kerek. Bul dógerek kórkem shıǵarmalardıń saxnaǵa qoyılıw máseleleri menen de shuǵıllanadı. Jumıstıń eń áhmiyetli bólekleriniń biri dramalıq dóretpeni saxnalastırıp qoyıwdan ibarat. Usı waqıtları dógerek aǵzaları dramanıń mazmunı hám tekstlerdi kórkem oqıw menen tanısadı. Ayırım dógerek aǵzaları monologtı kórkem oqıydı, saxnalıq kórinislerdi qoyadı. Dramalıq dógerek jumısında eń áhmiyetli máselege tayarlıq boladı. Dógerekte saxnalıq kóriniske tayarlıq barısında dógerek aǵzaları obraz jarata alıwı kerek.

Dógerek jumısınıń tematikasına S.Májitovtıń «Baǵdagúl», Á.Ótepovtıń «Teńin tapqan qız», Q.Áwezovtıń «Tilek jolında», J.Aymurzaevtıń «Qádirdan doktor», Á.Shamuratovtıń «Qırıq qız», J.Aymurzaevtıń «Berdaq» pesalarınan tısqarı ǵárezsizlik dáwirdegi saxnalıq shıǵarmalardan paydalansaқ maqsetke muwapıq boladı. Sonday-aq, tek belgili jazıwshılardıń dóretpelerinen paydalanıp qoymastan, talantlı qálemkeshlerdiń saxnalıq shıǵarmalarınan paydalanıwǵa boladı. Hárqanday tańlap alınǵan saxnalıq dóretpeniń tárbiyalıq áhmiyetine dıqqat awdarıw kerek. Dógerek aǵzaları teoriyalıq bilim arttırıw maqsetinde kino hám teatrlarda kórgen dóretpeleri haqqında, artistlerdiń saxnada qalay oynaǵanı tuwralı pikir alısıp barǵanı maqul. Nátiyjede pikirlew qábileti rawajlanadı, saxnalıq shıǵarmalarǵa túsinigi artadı, dógerek jumısına qızıǵıwshılıǵı kúsheyip baradı.

Kórkem oqıw hám kórkem bayanlap beriw dógeregi boyınsha da bazıbir metodikalıq pikirlerdi bildirgenimiz durıs shıǵar. Klastan tıs jumıslardıń ishinde kórkem oqıw dógerek jumısı mektep turmısında áhmiyetli orındı iyeleydi. Bul dógerek jumısı 5-11-klaslardıń baǵdarlama materialları tiykarında shólkemlestirilgeni maqsetke muwapıq. Dógerek aǵzalarına hárbir klastan 4-5 oqıwshı saylap alınǵanı maqul. Jumıstıń jobası pán muǵallimi tárepinen sheber dúzilgen jaǵdayda ǵana dógerek aǵzaları arasında qızıǵıwshılıq artadı. Bul dógerekte oqıwshılardı jáne de qızıqtıratuǵın nárseler radio hám magnitofonlar. Oqıw texnikası menen tanıstırıw ushın radiodan kórkem oqıw yaki bolmasa tásirli oqıǵan sózlerin magnitofon plynkasına jazıp tınlaw áhmiyetli usıllardan esaplanadı. Dógerek aǵzaları belgili tájiriyebege iye bolǵannan keyin mektepte ótkeriletuǵın ádebiy keshelerde yadlaǵan tekstlerin oqıp beriwı kerek. Sonday-aq, dógerek aǵzaları kórkem oqıwǵa arnalǵan qalada, mektepler arasında ótkerilgen mádeniy oraylarda óz talantın kórsetiwı múmkin. Kórkem oqıw dógereginiń aǵzaları shayıp hám jazıwshılardıń dóretpelerine baylanıslı ádebiy keshelerge qatnasıp baradı.

Ulıwma orta bilim beretuǵın mekteplerde, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde **ádebiy konferenciya hám ádebiy keshe** ótkeriw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Kópshilik metodistler ádebiy konferenciya menen ádebiy kesheni birdey klastan tıs jumıstıń túrleri dep qaraydı. Negizinde ilimiy metodikalıq izertlew jumıslarında bul máseleni basqasha túsindiredi. Belgili metodistler A.S.Zunnunov¹⁸, K.Juraev¹⁹, Q.Yuldoshev²⁰, S.Ismatov²¹ hám taǵı basqalardıń miynetlerinde bul másele boyınsha azı kem metodikalıq pikirler ayılǵan. Á.Paxratdinovtıń “Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasi” miynetinde konferenciyanı jazıwshılardıń kórkem dóretpelerine aralıp ótkeriliwi kerekligi ayıladı. Bul pikirdi basqa da alımlar qollap quwatlaydı. Bizinshe konferenciya eki baǵdarda ótkerilgeni durıs boladı. Birinshiden, jazıwshı-shayırlardıń kórkem dóretpelerine arnalsa, ekinshiden, jazıwshılardıń dóretpelerine tiykarlanıp ilimiy baǵdarda ótkergenimiz maqsetke muwapıq. Konferenciya ótkeriw jobaların qaraqalpaq ádebiyatı muǵallimi islep shıǵadı. Máselen, I.Yusupov dóretpeleri boyınsha konferenciyanı mına baǵdarda

¹⁸ Зуннунов А.С., Хотамов Н., Эсонов Ж., Иброҳимов А. «Адабиёт ўқитиш методикаси». Т., «Ўқитувчи», 1992.

¹⁹ Жўраев К. Мактабда Ойбекнинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш. Тошкент «Ўқитувчи», 1973.

²⁰ Йўлдошев Қ., Мадаев О., Абдурахмонов. «Адабиёт ўқитиш методикаси». Т., «Ўқитувчи», 1999.

²¹ Исматов С. Мактабда Абдулла Қаҳҳорнинг ҳаёти ва ижодини ўрганиш. Тошкент «Ўқитувчи», 1979.

jobalastiramız. Shayırdın dóretpelerine sholıw túrinde ádebiyatshı muǵallimniń kiris sózi boladı.

1. Kiris sóz.
2. I.Yusupovtıń watanǵa baylanıslı lirikası.
3. “Joldas muǵallım” poeması haqqında.
4. Shayırdın “Qara tal”, “Seksewil”, “Kewil kewilden suw isher” qosıqların kórkem oqıw.
5. “Poseydonniń ǵázebi” poemasınıń mazmunı.
6. “Dala ármanları” poemaların tallaw.
7. “Tumaris” poemasınıń ideyalıq mazmunı.
8. “Aktrisanıń ıǵbalı” poemasınıń mazmunı.
9. “Búlbil uyası” poemasınıń mazmunı.
10. “Qaraqalpaq haqqında sóz” poemasında obrazlarǵa sıpatlama berin.

Ádebiy konferenciyanı oqıwshılar menen birlikte ótkeriwge boladı. Sebebi, bul klass oqıwshıları ádebiyat baǵdarlaması boyınsha A.Dabilov, T.Jumamuratov, T.Qayıpbergenov, S.Xojaniyazov, I.Yusupov dóretiwshiliklerin úyrenedi.

Klastan tıs jumislardıń maqseti oqıwshılardıń kórkem ádebiyatqa bolǵan túsiniǵin hám qızıǵıwshılıǵın arttırıwǵa tiykar boladı. Joqarıdaǵı shayırlardıń birewine baylanıslı kitap oqıwshılar konferenciyasın úsh túrde ótkeriw múmkin. Tematikalıq baǵdarda konferenciya shayırlardıń bir shıǵarması, dóretiwshilik jolı yamasa shayır jasaǵan dáwiri tiykarında ótkeriledi. Bul konferenciya oqıwshılardıń kórkem shıǵarma boyınsha sabaq barısında alǵan bilimlerin birlestiriwge, sóz sheberiniń ómiri hám dóretiwshilik jolı menen tereń tanısıw, ideyalıq hám kórkemlik jaqtan belgili bir áhmiyetli orın tutatuǵın shıǵarmalarǵa qızıǵıwshılıǵın arttırıw, olardıń ádep-ikramlılıq, gózzallıq sezimlerin rawajlandırıwdan ibarat. Konferenciyalar oqıwshılardıń belgili bir tema ústinde islewine, ózleri unatıp júrgen kórkem shıǵarma hám kórkem obrazlar haqqında erkin gúrrińlesiwge tolıq jaǵday jasaydı.

Bunı J.Aymurzaevtıń dóretpesi boyınsha kórip shıǵayıq:

Tema: J.Aymurzaev-kórkem sóz ustası.

Maqseti: J.Aymurzaevtıń “Hákisliler” (1954), “Qosıqlar” (1933), “Qosıqlar” (1956), “Ullı watan qosıǵı” (1959), “Tasqın” (1946), “Meniń batırlarım” (1949), “Qaharmanlıq gúreske” (1942), “Shayır sózi”, “Jańa áwladlarǵa” (1951), “Dańqlı doslar” (1954), “Aydın jolda” (1955), “Ámiwdárya boyında” (1967), “Qızketken” (1972), “Ómir shaydasıman” (1986), “Jetpis toǵızınshı báhár” (1989),

J.Aymurzaev. Shıǵarmaları, I tom, (1961), I tom, (1962), J.Aymurzaev. Shıǵarmaların eki tomlıǵı, (1989), “Ulım tınla”, Qosıqlar hám poemalar (1996), “Jetimniń júregi” (1993) sıyaqlı toplamlarına arnalǵan kitap oqıwshılar konferenciyasın keń túrde ótkeriw arqalı jazıwshı shıǵarmaların jámiyetshilikke eń jaydırıw, qaraqalpaq xalqın, onıń úrp-ádetin, tábiyatın qádirlaw sezimlerin tárbiyalawdı iske asırıw.

Konferenciya ótilmesten aldın ádebiyat muǵallımı basshılıǵında belsendi oqıwshılardı jıynap alıp keńesip aladı. Bul keńeste konferenciyanıń teması, ótkeriletuǵın waqtı anıq belgilenedi. Sonday-aq konferenciya da islenetuǵın jumıslar oqıwshılardıǵa bólistirilip beriledi. Konferenciyaǵa tayarlanıw hám onıń is jobasını shama menen tómendegi tártipte dúzedi:

q/t	Jumıstıń mazmunı	Orınlana tuǵın waqt	Orınlawshı
1	Kitap oqıwshılar konferenciyası hám onıń wazıypaları haqqında gúrriń ótkeriw	29.IV.2017	Ádebiyat muǵallımı, kitap oqıwshılar belsendisi.
2	Konferenciyaǵa tiyisli bolǵan ádebiyatlar dizimin beriw hám óz betinshe oqıwdı uyımlastırıw	29.IV.2017	Kitap oqıwshılar belsendisi.
3	Konferenciya jobasını tallaw hám wazıypalardı belgilew	29.IV.2017	Ádebiyat muǵallımı, kitapxanashı.
4	Konferenciya teması hám baǵdarlaması súwretlengen plakatlar islew	03.V.2017	Kitapxanashı
5	Kórkem oqıw boyınsha gúrriń tayarlaw		Ádebiyat muǵallımı
6	S.Xojaniyazovtıń dramalıq shıǵarmaları	10.V.2017	Kitapxanashı, oqıwshılar
7	Saxnalıq dóretpede oqıwshılardıń tayarlıǵın baqlaw	15.V.2017	Dógerek aǵzaları
8	Dógerek aǵzalarınıń qatnasıwında saxnalıq kórinis	18.V. 2017	Ádebiyat muǵallımı, dógerek aǵzaları

	tayarlaw		
9	Konferenciyaǵa arnap diywalı gazeta shıǵarıw	19.V.2017	Dógerек aǵzaları
10	Bayanatshı, kórkem gúrriń aytıwshılar	20.V.2017	Ádebiyat muǵallimi
11	“S.Xojaniyazov belgili dramaturg” degen temada súwretlengen albom tayarlaw	20.V.2017	Kitapxanashı, redkollegiya aǵzaları
12	Konferenciyaǵa qatnasıwshılar hám sózge shıǵıwshılar menen pikir alıswdı uyımlastırıw	22.V.2017	Ádebiyat muǵallimi
13	Konferenciya boyınsha ádebiy kórgizbe shólkemlestiriw	23.V.2017	Kitapxana xızmetkerleri
14	Konferenciyaǵa qatnasıwshılardı eń keyingi sınaqtan ótkeriw	24.V.2017	Ádebiyat muǵallimi
15	Konferenciyanı ótkeriw hám onı juwmaqlaw	25.V.2017	Mektep kitapxanashısı, oqıwshılar belsendileri

Konferenciya ótkerilmesten burın hámme klaslarda S.Xojaniyazovtıń shıǵarmaların oqıw tapsırıladı. “S.Xojaniyazov - belgili dramaturg”, “S.Xojaniyazovtıń “Súymegenge súykenbe” dramasınıń mazmunı”, «“Súymegenge súykenbe” dramasınıń syujeti», «“Súymegenge súykenbe” dramasınıń baslı obrazlarına sıpatlama berin» h.t.b. temalarda jazba jumıs ótkeriliwi kerek. Ayırım shıǵarmalarınan úzindiler yadlanıwı, kórkem oqıwǵa hám dramalıq shıǵarmaların saxnalastırıw jumıslarına tayarlıq kóрилиwi kerek. Sonın menen birge usı jumısta “Súymegenge súykenbe” draması boyınsha shıǵarma jumısın, kitaplar boyınsha pikir alıswlar muǵallım tárepinen tekserilip, olar dógerekte kórip shıǵılıp, eń saylandıların tańlap alıp, diywalı gazetada járiyalanadı. S.Xojaniyazovtıń dramalıq shıǵarmalarına arnalıp tómendegi sorawlar oqıwshılar tárepinen shıǵarılǵan plakatlarǵa jazılıp qoyılıwı da múmkin. Máselen:

1. S.Xojaniyazovtıń “Arıwlar”²² dramasınıń ideyalıq tematikası.
2. “Erkebaydıń epkini” dramasınıń syujeti hám kompoziciyası.
3. “Mamanbiy” dramasınıń mazmunı.
4. “Jaslar” dramasınıń ideyalıq mazmunı.

²² Хожаниязов С. Арыўлар. Нәкіс “Қарақалпақстан”, 1987.

5. “Bunı da kóreyik” dramasınıń janrlıq ózgeshelikleri.
6. “Júrek nusqawı” dramasınıń syujeti.
7. “Baxıt jolı” shıǵarmasınıń baslı qaharmanlarına sıpatlama.
8. “Biziń bahadır” dóretpesiniń syujeti.
9. “Tóreniń tutqan jeńgesi” dramasınıń kórkemliliǵı.
10. “Súymegenge súykenbe” dramasınıń mazmunı.
11. “Súymegenge súykenbe” dramasınıń qaharmanlarına sıpatlama beriń.
12. Dóretpede qaysı dáwirdegi waqıyalar súwretlenedi?
13. Dramalıq shıǵarmadaǵı obraz jasaw máseleleri.

Konferenciya jobasın tómendegishe dúziwge boladı:

1. Kiris sóz.
2. Bayanat: S.Xojaniyazovtıń dramalıq shıǵarmalarında jaslar teması.
3. Bayanat: S.Xojaniyazov qaraqalpaq dramaturgiyasın rawajlandırıwǵa salmaqlı úles qosqan talant iyesi.
4. Bayanat: S.Xojaniyazovtıń “Súymegenge súykenbe” dramasınıń syujeti.
5. “Súymegenge súykenbe” draması tiykarında saxnalıq kórinis.
6. Kórkem oqıw: Aysánem, Parshagúl, Áwez, Ğodalaq sózleri, monologları.
7. Oqıwshılardıń shıǵıp sóylewleri.
8. Dramaturgtiń ádebiyattaǵı ornı.
9. Juwmaqlaw.

Usı joba boyınsha konferenciyanı ótkeriw ushın barlıq nárseni burın tayarlanadı. Baǵdarlamada kórsetilip ótilgendey-aq islenetuǵın jumıslar anıq belgilenedi. Konferenciya bolatuǵın bólmegesi kórgizbe shólkemlestiriliwi kerek. Kórgizbeniń birinshi bólimi S.Xojaniyazovtıń shıǵarmaları, dramaturgtiń ómirine, dóretpelerine tiyisli bolǵan súwretler, dramaturg haqqında ayılǵan pikirler bolıwı kerek. Al, kórgizbeniń ekinshi bólimin oqıwshılardıń dóretiliwshilik isleri menen bezeliwi shárt. Máselen, kitap oqıwshılardıń S.Xojaniyazovtıń shıǵarmaları tiykarında jazılǵan jazba jumısları, pikirleri, kúndelikleri, albom, qosıq, súwretleri ornı aladı. S.Xojaniyazovtıń ómiri hám dóretpeleri boyınsha ádebiyat muǵallımı menen kitapxanashı tárepinen ótkeriletuǵın konferenciyalar da oqıwshılardıń bilim kólemin rawajlandırıwda úlken áhmiyetke iye. Bul konferenciyanı ótkeriwdegi maqset klastan tıs oqıw ushın usınılǵan dramalıq shıǵarmalardı hár tárepleme túsiniw alıwǵa arnaladı. Bul konferenciya tómendegi usılda ótiledi:

Qaraqalpaq ádebiyatı muǵalliminiń qısqasha alǵı sózi menen ashıladı. Bunda muǵallım konferenciyanıń maqsetin túsindiredi. Oqıwshılardı konferenciya talapları menen tanıstıradı. Bunnan keyin konferenciyaǵa tayarlanǵan oqıwshılar ózleri oqıǵan kitapları haqqında sóylep beredi. (Berdaq, Ótеш, Omar, A.Dabılov, S.Nurımbetov, T.Qayıpbergenov, I.Yusupov, S.Xojaniyazov, T.Mátmuratov h.t.basqalardıń shıǵarmaları). Konferenciyanı oqıw jılı dawamında eki yamasa úsh márte ótkerilse, sonıń birewin XIX ásirdegi shayırlarǵa, birewin XX ásirdegi qaraqalpaq shayır-jazıwshılarǵa arnawǵa boladı.

Jazıwshılardıń ómiri hám dóretpelerin úyreniwde esap beriw konferenciyası da úlken orındı tutadı. Bul konferenciya kitapxanashı, ádebiyat muǵallımı hám klass basshısı tárepinen shólkemlestiriledi. Ádebiyatshı muǵallım bul jumıslardı ótkeriw arqalı ádebiyattan alǵan bilimlerin jáne de rawajlandırıwǵa tásir jasaydı. Oqıwshılar sóz mánisin tereń túsinedi.

Ulıwma orta bilim beretuǵın mekteplerde, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde klastan tıs alıp barılǵan jumıs túrleri barısında oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew qáiletin rawajlandırıw eń áhmiyetli metodikalıq máselelerden esaplanadı. Bul másele boyınsha belgili metodistler Q.Yuldoshev²³, B.Tuxliev²⁴, Q.Husanboeva²⁵, Á.Paxratdinov²⁶lardıń miynetlerinde bazıbir pikirler ayılǵan.

Klastan tıs alıp barılǵan jumıs túrleri barısında oqıwshılardıń óz betinshe pikirlew qáiletin rawajlandırıw máseleleri tiykarǵı maqsetlerden esaplanadı. Ádebiy kesheni, klastan tıs oqıwdı, dógerek jumısların ótkeriwde oqıwshılarǵa hárqıylı tapsırmalar beriledi. Sonlıqtan bunday tapsırmalardı orınlawda jańa pedagogikalıq texnologiyadan paydalanıw oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın arttıradı.

Ulıwma orta bilim beriw mekteplerinde, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde ádebiyat páni boyınsha eń áhmiyetli metodikalıq máselelerdiń biri – bul klastan tıs oqıw. Bul máseleni ámelge asırıw ushın klasta ótiletuǵın materiallar menen málim dárejede baylanıs kerek. Bul haqqında metodistler hárqıylı kózqarasların bildiredi. Belgili metodist Á.Paxratdinov: «Mektepte ótiletuǵın klastan tıs qarı oqıwdı qaraqalpaq ádebiyatı muǵallımı múmkinshiligi bolǵansha klasta ótiletuǵın sabaq penen baylanıstırıp barıw

²³ Қ.Йўлдошев. Ўқитувчи китоби. Методик қўлланма. Тошкент “Ўқитувчи”, 1997 й.

²⁴ Б.Тўхлиев. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент, 2010 й.

²⁵ Қ.Хусанбоева. Адабиёт-маънавият ва мустақил фикр шакиллантириш омилли. Тошкент, 2009 й.

²⁶ Ө.Пахратдинов. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис, “Билим”, 2004 ж.

kerек»²⁷, -dep metodikalıq pikirin bildiredi. Usıǵan jaqın pikirlerdi metodist J.Pirniyazov: «Muǵallım baǵdarlamadaǵı berilgen shıǵarmalardı sabaq barısında oqıtıw menen bir qatarda oqıwshılardıń bos waqtınan ónimli paydalana biliwi ushin qosımsha klastan tıs oqıwǵa hárqıylı usınadı. Bul oqıwshılardıń baǵdarlamadaǵı berilgen hárbir shıǵarmanı durıs ózlestiriwine hám olardıń úyindegı waqtın miynetsiz bosqa ótkeriwine járdemin tiygizedi.»²⁸, - dep klastan tıs oqıwdıń áhmiyetin aytıp ótken. Biraq bul pikirler klastan tıs oqıwdı shólkemlestiriw, onı ótkeriw sıyaqlı máselelerdi sheshe almaydı. Metodistlerdiń pikirlerin esapqa alıp 5-9-klaslarda klastan tıs oqıwdıń metodikalıq jaqtan ótiliw usıllarına dıqqat awdarǵandı maqul kórdik.

Klastan tıs jumıslardıń bir túri - bul klastan tıs oqıw bolıp esaplanadı. Bul máseleńin áhmiyetli táreplerine belgili metodistler Q.Yuldoshev, O.Madaev, A.Abdurazzoqovlardıń metodikalıq qollanbalarında pikirler aytılgan. Biraq, ayırım metodistler kórkem oqıwdı ádebiy dógerek jumısın bir túri sıpatında qaraydı. Ózbek ádebiyatının metodistleri K.Oripov, M.Obidovalar kórkem oqıwdıń tariyxına, ádebiy janrlardı kórkem oqıwdıń ózgesheliklerine ayrıqsha itibar qaratqan²⁹. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası boyınsha izertlewshi prof.Á.Paxratdinov “klastan tıs qarı oqıw”³⁰ - dep qaraydı. Al, mekteplerdegi ádebiyat baǵdarlamasında 5-klastan baslap 9-klassqa shekem klastan tıs oqıw ushin saatlar ajratılǵan. Usı klaslarda bilim hám tárbiya máselelerin sheshiwde klastan tıs oqıwdı shólkemlestiriw hám onıń mazmunı úlken áhmiyet atqaradı.

Oqıwshılardıǵa klastan tıs oqıwdıń maqseti:

1. Klasta ótilgen oqıw sabaqları hám sonday-aq basqa sabaqlar boyınsha alǵan bilimlerde keńeytiw hám tereńlestiriw.
2. Kitapxanadan kerelikli kitaptı, al kitaptan kerelikli materiallardı taba biliwge úyretiw.
3. Kitap oqıwǵa qızıǵıwshılıqtı hám háreketshenlikke tárbiyalaw.
4. Kitap ústinde óz betinshe islew, uqıplılıǵın jetilistiriw.
5. Oqıwshılardıń jeke qızıǵıwshılıǵın arttırıw bolıp tabıladı.

Klastan tıs oqıw sabaqlarında muǵallım dáslep bir hápte ishinde oqıwshılardıń nelerdi oqıǵanlıǵın hám qalay oqıǵanlıǵın tekseredi. Oqılǵan shıǵarmalar boyınsha gúrriń ótkeredi, bunnan sońǵı háptede klastan tıs nelerdi

²⁷ Э.Пахратдинов Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. «Билим», 2004-жыл, 219-бет.

²⁸ Ж.Пирниязов. Әдебий оқыў. 5-класс ушын методикалық қолланба. Нөкис, «Билим», 2003. 22-23-бетлер.

²⁹ К.Орипов, М.Обидова. Ифодали ўқиш. Тошкент, “Ўқитувчи” 1994. 136-бет.

³⁰ Э.Пахратдинов. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис, “Билим” 2004. 219-бет.

oqıyтуѓınlıqların aytıp tapsırma beredi. Klastan tıs oqıw ushın usınılatuѓın materiallar múmkin bolѓanınsha klasta oqıw sabaqlarında ótilgen materiallar menen logikalıq túrde tıǵız baylanısqa bolıwına itibar beriw shárt. Bunıń ózi oqıwshılardıń klasta alѓan bilimlerin keńeytiw hám tereńletiw menen birge oqıwdı turmıs penen baylanıstırıwǵa hám balanıń oy-órisin keńeytiwge járdem etedi. Sonlıqtan 5-9-klaslardıń ádebiyat pániniń muǵallimleri oqıwshılardıǵa ılayıqlı bolѓan kórkem ádebiyatlardıń, gazeta-jurnaldaǵı materiallardıń dizimin burın anıqlap alıwları shárt. Sonday-aq, oqıwshılardıǵa ılayıqlı bolѓan hár túrli kerekli materiallardı gazeta-jurnallardan qıyıp alıp, albom jasap, onnan paydalanıw jumısları da maqsetke muwapıq keledi.

5-9-klaslarda klastan tıs oqıw ushın berilgen materiallardıń mazmunı, ideyalılıǵı hám kólemi jaǵınan sáykes keletuǵın qosıqlardı yadlatıw, olardı deklomaciya (taqmaqlap) hám xor etip aytıp beriw de úlken áhmiyetke iye. Bunday jumıslardı klastan tıs jumıslardıń waqtında ótkergen maqul. Klass oqıwshılarınıń kórkem shıǵarmalardı oqıwdaǵı qızıǵıwshılıǵın artırıw maqsetinde klass kitapxanasın shólkemlestiriwge ayrıqsha kewil bóliw kerek. Oqıwshılar ózleriniń oqıp shıqqan kitapların tapsırса, sol arqalı klass kitapxanasınıń fondın kóbeytiwge boladı. Bul iske ata-analardıń da kewilin awdarıw kerek. Klass kitapxanasında bolѓan kitaplardı hám onnan paydalanıwdı dizimge alıp barıw jáne xoshametlew kerek.

Muǵallım klastan tıs oqıw sabadıńın bolatuǵın kúnin hám waqtın oqıwshılardıǵa birneshe kún burın eskertkeni maqul. Oqıwshılardıǵa ózleri oqıp kelgen kitapların klassqa alıp keliwlerin eskertip ótedi. Alıp kelgen kórkem shıǵarmaların partanıń ústine shıǵarıp teris awdarıp qoyıwların usınadı. Bunnan soń ádebiyatshı muǵallım oqıwshılardıń úyde kim qanday kórkem shıǵarma oqıǵanlıǵın sorap anıqlay baslaydı.

Muǵallım: - Qáne, Islambek, sen qanday kórkem shıǵarma oqıdıń?

Islambek: - Men T.Qayıpbergenovtıń “Sekretar” povestini oqıp keldim.

Muǵallım: - Bul dóretpе qaysı dáwirdegi waqıyalardı súwretleydi?

Islambek: - Ullı watandarlıq urıs jıllarındaǵı qaraqalpaq xalqınıń, jas balalardıń sol jıllardaǵı turmısı haqqında bayan etedi.

Muǵallım: - Tazagúl, sen qaysı dóretpelerdi oqıdıń?

Tazagúl: - I.Yusupovtıń “Gilemshi hayal haqqında haqıyqatlıq” poemasını qızıǵıwshılıq penen oqıp shıqtım. Shıǵarma maǵan júdá unadı.

Muǵallım: - Shıǵarmada qanday tema súwretlenedi?

Tazagúl: - XIX ásirdeń aqırlarındaǵı túrkmen hayal-qızlarınıń turmısı tuwralı waqıyalar dóretpede súwretlenedi. Bir túrkmen qızı ájayıp gilem toqıydı. Onıń toqıǵan gilemleri haqqında xan esitip, onı sarayǵa aladıradı. Xan oǵan zulımlıq isleydi. Qız xan ushın gilem toqıwdan bas tartadı. Aqıbetinde qızdı zindanǵa taslaydı.

Muǵallım: - Tursıngúl, sen qaysı kórkem shıǵarmanı oqıdıń?

Tursıngúl: - Sh.Seyitovtıń “Kóp edi ketken tırnalar” povestini oqıp shıqtım. Shıǵarma urısqa ketken jawıngerlerdeń turmısınan alınǵan. Jas balalardıń urıs aqıbetinen jetim qalıwları súwretlenedi. Shıǵarmadaǵı waqıyalar Petka tilinen bayanlanadı.

Solay etip, muǵallım oqıwshılardıǵa bir-eki soraw beriw arqalı qanday shıǵarmalar oqıǵanın, oqıǵan shıǵarmalarınıń mazmunın qalay ózlestirgenin anıqlap aladı. Ádebiyatshı muǵallım oqıwshılardıń klastan tıs oqıǵan kitapları jóninde qısqasha gúrriń ótkerip klass dápterine bahalar qoyadı, geypara oqıwshılardı xoshametleydi hám endigi bolatuǵın klastan tıs oqıwǵa usınılǵan qosıqlardıń atların aytıp, geypara oqıwshılardıǵa ádebiy kitaplar beredi.

Klastan tıs oqıw sabaǵında kórkem oqıwdıń talaplarına ayrıqsha itibar qaratuılıwı kerek. Kórkem oqıwdıń óz aldına qoyatuǵın maqseti - kórkem shıǵarmanıń sóz óneri ekenligin tanıtıw, onıń barlıq ideyalıq kórkemlik sıpatın túsindiriwge úyretiwden ibarat. Sonlıqtan da ádebiy shıǵarmanı dáslepki oqıwda muǵallım oqıwshılardıǵa úlgi bolarlıq túsiniikli, tásirli oqıwı kerek. Ayırım jaǵdayda shıǵarma ekinshi ret qaytalanıp oqılıwı da múmkin. Bunda muǵallım ótilip atırǵan shıǵarmanıń mazmunın oqıwshılardıń yadında qaldırıw, bekkemlew sıyaqlı maqsetlerdi gózleydi. Oqıw dáwirinde shıǵarmanıń túsiniksiz orınları túsindiriledi. Tekstke túsindiriw beriledi. Shıǵarma úshinshi ret te oqıladı. Biraq bul shıǵarmanı tallawdan keyin ǵana júrgiziledi. Buǵan kólemli shıǵarmalardıń qızıqlı hám mazmunlı bólimleri tańlanıp alınadı. Bul arqalı muǵallım óz oqıwshılardıń yadlawǵa tiyisli tekstlerdi tolıq uǵınıwǵa tayarlaydı.

Klastan tıs oqıw boyınsha ótkeriletuǵın sabaqtıń eń baslı shártleriniń biri kórkem oqıw. Oqıwshılar kórkem tekstti tásirli oqıp, úyreniwge ádetleniw maqsetinde de ótilgen materialdı bekkemlew maqseti menen de oqıwı múmkin. Bulardan basqa da kóplegen maqsetler bar. Olardıń ishinen oqıǵanınan óz túsingenin sóylep beriw, tekstke joba jazıw, til kórkemligin anıqlaw sıyaqlı

talaplardı eskertiw zárúr. Klastan tıs oqıwǵa berilgen kórkem shıǵarmalardıń tekstin kórkem oqıw ushın tómendegi talaplardı esapqa alıwı kerek.

Oqıtıwshı anıq sóylewi, barlıq klass oqıwshılarına jeterli, túsiniikli sóylewi, stil hám orfografiyalıq jaqtan durıs sóylewi talap etilip, ol óz sózine úzliksiz dıqqat awdarıp barıw kerek. Onıń sóylegen sózleri oqıwshılar ushın úlgi bolıwı tiyis. Klastan tıs oqıw sabaqlarında oqıwshılardıń sóylegen sózlerine, olardıń sózdi durıs aytıwına, kemshiliklerin dúzetip, anıq hám tásirli oqıwına hám sóylewine dıqqat qaratiladı.

Klastan tıs oqıwda kórkem shıǵarmalardı kórkem oqıwdıń eń baslı shártlerinen biri - bul dawıstıń hár túrli qubılısları arqalı ádebiy shıǵarmalardıń ideyalıq-emociyalıq sıpatın tereń ashıp beriwden ibarat. Shıǵarmanı oqıwda metodistlerdiń kórsetiwi boyınsha intonaciyanıń mınaday túrlerine dıqqat awdarıw talap etiledi: Teksttiń xarakterine baylanıslı oqıwda dawıstı kóteriwi yamasa páseytiw, kúsheytıw múmkin. Bul qubılıstı hárbir shıǵarmanıń janrlıq ózgesheligi talap etedi.

Klastan tıs oqıwǵa berilgen kórkem shıǵarmalar boyınsha oqıwshılardı kórkem oqıwǵa úyretiw maqsetinde texnikalıq qurallardan paydalanǵan durıs boladı. Ertek, gúrriń, dramalıq shıǵarmalardıń qalay oqılıwı kerekligi jóninde magnitofon plynkasına jazdırılıp alınǵan tekstlerdi oqıwshılardıǵa esittirgen maqul boladı. Solay etip, klastan tıs oqıw arqalı oqıwshılardıń ádebiyat pánine bolǵan qızıǵıwshılıǵın hám túsiniǵin arttıra alamız.

Kórgizbe múyesh. Oqıwshılardıń ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttıruw maqsetinde klastan tıs jumislardıń ele izertlenbey atırǵan bir túri – bul kórgizbe múyesh bolıp tabıladı. Bul jumıs túrin ámelge asırıwdıń metodikalıq táreplerine dıqqat awdarıp hám izertlep ótkenimiz maqul. Kórgizbe múyeshiti shólkemlestiriwdiń maqseti: oqıwshılardı qaraqalpaq ádebiyatı pánine bolǵan súyiwshiligin kúsheytıw.

Oqıwshılardıǵa hárbir pán muǵallimi ádebiyat baǵdarlaması tiykarında qatnas jasap, olardıǵa belgili kórkem shıǵarmalardı qayta oqıp keliw, jazıwshı-shayırlardıń dóretpeleri boyınsha albomlar dúzetip keliw, kórkem dóretpelerdiń mazmunı tiykarında hárqıylı kórinistegi súwretler salıp keliw juwapkershilik penen tapsırıladı. Bul jumıstı tapsırıw ádebiyatshı muǵallimniń juwapkershiligi hám sheberligi nátiyjesinde iske asadı. Birinshiden, ádebiyatshı muǵallim baǵdarlama materialların túsiniw hám tolıq oqıp shıǵıp jumısqa kirisiwi tiyis. Ekinshiden,

hárbir klastıń jas ózgesheliklerin esapqa alıwı, sonıń menen birge olardıń pánge qızıǵıwshılıqların esapqa alıwı kerek.

Kórgizbe múyesh ótkeriw usılları muǵallimniń metodikalıq sheberlikleri arqalı ámelge asırılıp baradı. Sonlıqtan qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması tiykarında tematikalıq, ulıwma temalarǵa baylanıslı kórgizbe múyesh shólkemlestiriw oqıwshılar ushın kóp paydalı nárselerdi beredi.

Baǵdarlama tiykarında kórgizbe múyesh shólkemlestiriw – bul sol klassqa sabaq beriwshi ádebiyatshı muǵallım arqalı ámelge asırıladı. 5-7-

oqıwshılarına tómendegi tapsırmalar beriledi:

- Qaraqalpaq folklorı;
- Qaraqalpaq folklorın atqarıwshılar;
- Aytıslar: Qız-jigitler aytısı, juwap aytısı;
- Dástanlar hám onıń túrleri;
- “Edige” dástanı. Dástannıń teması hám obrazları;
- “Qırıq qız” dástanı. Dástandaǵı obrazlar;
- Orxon-Enisey, Avesto, Kodekus-Kumanikus jazba estelikleri;
- Qorqıt ata esteligi, Xoja Axmet Yassawiy dóretiwshiligi;
- Yusup Has Hajıbtıń “Baxıtqa baslawshı bilim” dóretpesi;
- Axmet Yugnakiydiń “Haqıyqatlar sıylıǵı” dóretpesi;
- Jiyeń jırawdıń “Posqan el” tolǵawı;
- Kúnxojanıń “El menen”, “Nege kerek” qosıqları;
- Ájiniyazdıń “Ayrılsa”, “Kerekti” qosıqları;
- Berdaqtıń “Qashan ráhátlanadursan” qosıǵı;
- Saadiydiń “Gúlistan” dástanı;
- Al Beruniydiń “Ata-babalardan qalǵan estelikler” h.t.b. tapsırmalar usı

baǵdarda aytıladı.

8-klass oqıwshıları ádebiyat baǵdarlaması tiykarında tómendegi temalar beriliwi kerek:

- “Qoblan” dástanı hám onıń syujeti;
- “Máspatsha” dástanı hám onıń qaharmanları;
- Kúnxojanıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Ájiniyazdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Berdaq shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Ótesh shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Omar shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligi;

- “Gárip-ashıq” hám “Góruǵlı” dástanları;
- Gúlmurat shayırdıń ómiri hám dóretpesi;
- Sarıbay shayırdıń ómiri hám dóretiwshiligi;
- Sıdıq shayırdıń dóretpeleri;
- Annaqul shayırdıń ómiri hám dóretpesi;
- Alisher Nawayımın dóretiwshiligi;
- Maqtımqulının dóretpeleri;
- Abay shayırdıń dóretpeleri;
- Jańabay shayırdıń ómiri hám dóretpeleri;

IX-XI klass, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerdiń oqıwshılarına tómenдеgi temalar beriledi:

- Qazı Máwliktiń dóretpeleri;
- A.Muwsaevtıń ómiri hám dóretpeleri;
- S.Majitovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- N.Dáwqaraevtıń ómiri hám dóretpeleri;
- A.Dabilovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- S.Nurımbetovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- Á.Shamuratovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- J.Aymurzaev dóretiwshiligi;
- T.Qayıpbergenovtıń dóretiwshiligi;
- I.Yusupovtıń dóretiwshiligi;
- T.Jumamuratov dóretiwshiligi;
- U.Pirjanovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- T.Mátmuratovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- K.Raxmanovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- Sh.Seyitovtıń ómiri hám dóretpeleri;
- G.Esemuratovanın dóretiwshiligi;
- S.Bahadırovanın ómiri hám dóretpeleri;
- T.Qabulovtıń poeziyası;
- Q.Kamalovtıń dóretiwshiligi;
- K.Karimovtıń dóretiwshiligi;
- J.Izbasqanovtıń dóretiwshiligi;
- O.Ábdiraxmanovtıń dóretiwshiligi;
- M.Nızanovtıń dóretiwshiligi.

Oqıwshılardıǵa kórgizbe múyeshtiń maqseti hám wazıypaları túsindiriledi. Olar bir yaki eki ay ishinde berilgen temalar boyınsha albom, bukletler, súwretler dúzetip keledi. Olardıń tayarlap kelgen jumısları boyınsha juwmaq jasaladı. Eń

jaqsı islengen jumıslar muǵallım tárepinen bahalanıp, olarǵa bahalar qoyılsa maqsetke muwapıq boladı. Sebebi oqıwshılar óz miynetleri arqalı alǵan bahaları menen maqtanıp júriwi múmkin. Solay etip, kórgizbe múyeshtiń áhmiyeti tómendegilerden ibarat:

- Oqıwshılardıń baǵdarlamada berilgen materiallardı tereń hám túsinip ózlestiriwi ushın paydalı tárepleri kóp;
- Berilgen tapsırmalardı orınlaw barısında sol shayır hám jazıwshınıń dóretiwshiligin kóbirek oqıwına májbúr boladı;
- Berilgen temalar boyınsha súwretler, albom hám bukletler tayarlap keliwi olardıń ádebiyatqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın oyatadı;
- Oqıwshılar tárepinen tayarlanıp kelgen tapsırmalar muǵallım ushın kórsetpeli qural bolıp xızmet etedi.

Sonday-aq, klastan tıs jumıstıń bul túri – oqıwshılardıń ádebiyatqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın kúsheytip qalmastan, ádebiyat bólmesiniń bezeliwine hám kórsetpeli qurallar menen bayıtılıwına kóp nátiyjeler beredi. Sonlıqtan, ádebiyatshı muǵallımler bunday jumıslardı sabaq barısında emes, klastan tıs waqıtları tez-tez ótkerip tursa maqsetke muwapıq boladı.

Diywalı gazeta hám jurnal. Ulıwma bilim beretuǵın mekteplerde, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde diywalı gazeta hám jurnal eń kerekli metodikalıq jumıslardan esaplanadı. Diywalı gazeta – bul mekteptiń turmısındaǵı júz berip atırǵan jańalıqlar, ádebiy jańalıqlar, oqıwshılar tárepinen jazılǵan hárqıylı temalardaǵı maqalaları, gúrrińleri, qosıqları tuwralı maǵlıwmat beretuǵın ádebiy dóretiwshilik oray esaplanadı. Bul haqqında belgili metodist Á.Paxratdinov: “Diywalı gazetada ádebiy krujoktıń tájiriybeleri, mekteptegi sport, den-sawlıq máseleleri, mekteptegi qáte-kemshilikler haqqında boladı. Diywalı gazeta shama menen tómendegidey bólimlerden turadı: 1) Bas maqala. 2) Biziń mektebimizdiń kúndelikleri. 3) Yumor beti. 4) Ádebiy bet. 5) Sport. 6) Pochta yashigi.”³¹ - dep diywalı gazetaǵa beriletuǵın temalar tuwralı metodikalıq kórsetpe beredi. Biz bul metodikalıq pikirlerdi qollay otırıp, onı basqasha formada diywalı gazetanı shólkemlestirgen maqul dep esaplaymız. 1.Mektep turmısı. 2.Lirika beti. 3.Proza beti. 4.Satiralıq hám yumorlıq qosıqlar - dep diywalı gazetaǵa orın belgilesek maqsetke muwapıq boladı. Joqarıdaǵı ilimpazdıń aytqan pikirleri bassılıqqa alınadı. Óytkeni, ádebiyat boyınsha shıǵarılatuǵın diywalı gazeta – mekteptiń turmısı, oqıwshılar jámaáti, úlgeriw máselesi, mádeniyatlı sóylew, ádebiyattı

³¹ Пахратдинов Ә. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Нөкис. “Билим”, 1992. 288-бет.

túsinip oqıw, jalqaw, keshigiwler tuwralı sóz etiledi. Gazeta izbe-iz shıǵarılıp juwmaǵı tiyisli orınlarda qaralıp otıradı. Al, bunnan basqa ádebiyat boyınsha dógerek aǵzalarınń shólkemlesken orayı bolıp xızmet etetuǵın diywalı gazeta da bolıwı múmkin. Gazetanıń ataması dógerek aǵzalarınń oylasıǵı menen qoyılıwı hám hárqıylı mazmunda quralıwı múmkin. Máselen, ádebiyattıń áhmiyetli máseleleri, ádebiyatqa baylanılı hárqıylı temada krossvord, oyın, tapsırma, soraw, ádebiyat haqqında alımlardıń pikirleri, shayırlardıń qosıqları, oqıwshılardıń dóretpeleri, naqıl-maqallar sıyaqlı temalardı óz ishine alıwı múmkin. Bunda diywalı gazeta arnawlı shıǵarıladı.

Sonlıqtan diywalı gazetanı tómendegi tematikaǵa bólgenimiz maqul:

1. Hár ayda shıǵarılıp turatuǵın “Jas ádebiyatshı” diywalı gazetası.
2. Sánege baylanıslı shıǵarılatuǵın diywalı gazeta.

“A.Dabılov - lirik shayı”, “I.Yusupov - qaraqalpaq klassik shayı”, “T.Qayıpbergenov - xalıq jazıwshısı”, “T.Qabulov - lirik shayı”, “Ájiniyaz - qaraqalpaq klassik poeziyasınıń maqtanışı” sıyaqlı temalarda diywalı gazetalar shıǵarıladı. Bul jıl dawamında ózgerilip turılıwı kerek. Nátiyjede oqıwshılardıń ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵı artadı. Mektepte ádebiyatqa baylanıslı ádebiy jurnal eki ayda bir márte shıǵarılıwı kerek. Bul jurnaldı ádebiyatshı muǵallimler menen birgelikte dógerek aǵzaları oylasıp tómendegi mazmunda shólkemlestiredi:

Ádebiyatqa baylanıslı jurnalǵa “Sóz óneri”, “Dilwar”, “Bulaq kózleri” dep atamalar dógerek aǵzaları hám ádebiyatshı muǵallimler tárepinen oylasıp qoyıladı. Mektepte, kásip óner kolledji hám akademiyalıq liceylerde ádebiyatqa baylanıslı diywalı gazeta hám jurnallar shıǵarılıwı ushın ádebiyatshı muǵallimlerdege tómendegi talap qoyıladı:

- Diywalı gazeta hám jurnalǵa ádebiyatshı muǵallimler basshılıq etedi;
- Diywalı gazeta hám jurnallardıń dúziliwine, avtorlarına, kórkem sın maqalalardıń temasın tańlawǵa járdemlesedi;
- Olar diywalı gazeta hám jurnaldıń sapalı, mazmunlı shıǵarılıwına másláhátler beredi;
- Diywalı gazeta hám jurnallarda járiyalanatuǵın maqalalardıń áhmiyetin, stillik, orfografiyalıq táreplerine itibarlı boladı.

Qaraqalpaq ádebiyatınıń muǵallimi diywalı gazeta hám jurnallardıń waqtında shıǵarılıwına janlı qatnas jasap, shólkemlestiriwshilerge paydalı másláhátler aytıp turadı. Ádebiy diywalı gazeta hám jurnal áhmiyetli máselelerdi bayanlap baradı.

Qaraqalpaq ádebiyatı boyınsha shólkemlestirilgen kórgizbe múyeshler oqıwshılardıń izleniwshiligini hám estetikalıq sezimlerin arttırıp barsa, diywali gazeta hám jurnallar oqıwshılardıń jazba pikirlew qábiletin, dóretiwshiligini, uqıbın qalıplestirip baradı.

Mámleketlik bilimlendiriw standartlarınıń talapları boyınsha oqıwshılardıń jas ózgesheligin hám ádebiy shıǵarmalar haqqındaǵı túsiniǵin esapqa ala otırıp ulıwma orta bilim beretuǵın mekteplerdiń baǵdarlamasında jeńilden awırǵa, ápiwayıdan qospalıǵa degen pedagogikalıq princip basshılıqqa alınıp temalar kirgizilgen. Bul temalardıń barlıǵın klasta ótip bolıw múmkin emes. Usılardı esapqa alıp ayırım materiallardı pedagogikalıq psixologiyadan paydalana otırıp klastan tıs jumıs túrleri arqalı ámelge asırıw múmkin. Ádebiy keshelerdi ótkeriw barısında slayd, interaktiv metodtıń túrleri zigzag, insert, múyeshler metodların paydalansa boladı.

4-tema: Ádebiyattı oqıtıw metodikasınıń basqa ilimler menen baylanısı

Qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlamasında berilgen materiallardı texnikalıq hám informaciyalıq texnologiyalar arqalı úyreniw zárúr. Bunnan basqa radio, televideniye, audio hám video materiallar ádebiyattı oqıtıwda basqa pánler menen baylanısın tereńlestirip hám áhmiyetli wazıypanı atqaradı. Metodist alım S.Matjanovtıń kórsetkenindey: “Baǵdarlama hám sabaqlıqlarda berilgen ádebiyattıń materialları kórkem óner, til bilimine kirispe, qosıq, estetika, tariyx, kino óneri menen baylanıslı dárejede mazmunın tapqan. Tariyxıy temadaǵı shıǵarmalar kino óneri menen baylanıssa, gózlengen nátiyjege erisedi. Ádebiy qaharmanlardıń xarakteri, óz-ara baylanısları túsindirilgende etika hám milliy ideya, ruwxıylıq pánleri menen baylanıspasa nátiyje bolmaydı. Bizińshe, máseleni solay qoyıw kerek, oqıwshılar teoriyalıq bilimsiz kórkem shıǵarmanı túsindiriw, tallaw múmkin emesligin ańlap jetsin” (S.Matjanov. Maktabda adabiyotdan mustaqqıl ishlar “Uqıtuvchi”, 1996, 19-bet). Demek hár bir pán tek óz nızamlılıqları menen jasamastan, basqa pánlerdegi imkaniyatlardı esapqa alıp, usı arqalı óz múmkinshiliklerin jáne de keńeytedi. Sol sıyaqlı qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası ádebiyattanıw, ádebiyat tariyxı, til ilimi, tariyx, estetika, pedagogika, social-gumanitar pánleri menen tıǵız baylanıslı ótıledi. Kórkem ádebiyat dúnyadaǵı haqıyqatlıqtı, ilimiy texnikalıq pánler túsindire almaǵan táreplerin túsindiredi.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası ádebiyattanıw ilimi, ádebiyat teoriyası hám ádebiyat tariyxı menen baylanıslı úyretiledi. Ádebiyatshı muǵallım

ádebiyat teóriyası, ádebiy sını hám ádebiyat tariyxın bilmey turıp qaraqalpaq ádebiyatınan sabaq beriwi múmkin emes. Bul tájiriyebe ámeliyatta tolıq sinalǵan. Sonlıqtan muǵallimniń teoriialıq bilimi hám metodikalıq sheberligi joqarı bolıwı tiyis. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda ádebiyattanıw pánine baylanıstırıp sabaq ótiw júdá paydalı. Máselen, erte dáwirde dóretilgen mádeniy hám ádebiy miyraslar dáslep ádebiyat tariyxı páninen bahasın aladı. Kórkem dóretpeler ádebiy sın arqalı bahalanadı. Kórkem shıǵarmanıń mazmunı hám forması, ádebiyattıń jámiyetlik turmıstaǵı ornı, kórkem ádebiyattıń ózine tán ózgeshelikleri, jazıwshılardıń sheberligi haqqında maǵlıwmatlar ádebiyat teóriyası arqalı túsindiriledi.

Til-bul kórkem ádebiyattıń janlı materialı. Jazıwshı tilden kórkem shıǵarmadaǵı óziniń tiykarǵı ideyaların ashıwda, qaharmanlardı sıpatlawda paydalanadı. Ádebiyatshı muǵallım sabaq ótiw barısında til nızamlılıqların basshılıqqa alıwı zárúr.

Pedagogika teóriyası-bul oqıw menen tárbiyanıń bir-birine qatnası, tárbiyanıń rawajlanıw barısı menen baylanıslı muǵallimniń basshılıǵı hám oqıwshınıń óz betinshe islewi. Ádebiyatshı muǵallım sabaq barısında oqıwshılardı mudamı pedagogikalıq hám psixologiyalıq jaqtan baqlap barıwı zárúr. Hárbir oqıwshınıń xarakterin tereńnen biliwi tiyis.

Tariyx – bul ádebiyattı oqıtıw menen tıǵız baylanısadı. Usı kózqarastan qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda tariyxıy maǵlıwmatlardı, dáwirdi baylanıstıra alıwı tiyis. Sebebi ádebiyatshı muǵallım tariyxtı bilmey turıp, ádebiyat tariyxın biliwi múmkin emes. Sonlıqtan ayırım kórkem shıǵarmalardıń dóretiliw tariyxı, tariyxıy dóretpede berilgen qaharmanlardıń obrazları, onda súwretlengen waqıya, hádiyseler, Jiyen jıraw, Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq, I.Yusupov, T.Qayıpbergenovlardıń ómiri hám dóretiliwshiligin tereńnen úyreniw ushın tariyx pánin jetik biliwi kerek. Sonday-aq baǵdarlamada berilgen qaraqalpaq ádebiyatı tariyxına baylanıslı maǵlıwmatlardı biliwi ushın sol dáwirdiń tariyxın jaqsı úyrenip shıǵıwı tiyis. Máselen, Jiyen jırawdıń «Posqan el» poemasını túsindiriw ushın XVIII ásirdegi tariyxıy waqıyalar menen ádebiyatshı muǵallım tanısıp shıqqan bolıwı kerek. Al, Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq dóretpelerin túsindiriw ushın dáslep ádebiyatshı muǵallım XIX ásirdegi qaraqalpaq tariyxın tereńnen úyrenip shıǵıwı zárúr. Nátiyjede, oqıwshılardıń bul materiallarǵa túsiniǵı artıp, tariyxıy maǵlıwmatlarǵa iye boladı. Sonday-aq ádebiyat sabaǵı geografiya páni menen baylanıstırılıp ótilse, sabaq qızıqlı boladı.

Geografiya páni – bul qaraqalpaq ádebiyatındaǵı ushırasatuǵın tariyxıy atamaldı oqıwshılardıń biliwi ushın úlken áhmiyetke iye. Sabaq barısında baǵdarlamadaǵı berilgen jazıwshılardıń ómiri, tuwılǵan ornın, shıǵarmalarında berilgen tariyxıy orınlardı, awıl, el-xalıq haqqında atamaldı geografiyalıq karta arqalı túsindirip beriw oqıwshılarda qızıǵıwshılıq payda etedi. Bul jaǵınan geografiya páni menen tıǵız baylanasadı. Baǵdarlamadaǵı berilgen “Qırıq qız”, “Alpamıs”, “Máspatsha”, “Qoblan”, “Góruǵlı”, “Sháryar” dástanların oqıtıw barısında olarda ushırasatuǵın Túrktan, Sarkop, Xorezm, Buxara h.t.b.tariyxıy atamaldı geografiyalıq karta arqalı oqıwshılardıǵa túsindiriw tiyis. Jáne de baǵdarlamadaǵı berilgen Jiyen jıraw, Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq, Ótesh, Omar hám basqa da shayırlardıń kórkem dóretpelerinde ushırasatuǵın jer-suw, awıl, qala usaǵan tariyxıy atamaldı geografiyalıq karta menen túsindirip sabaq ótiw oqıwshılardıń ádebiyatqa qızıǵıwshılıǵın arttıradı. Mısalı: Kúnxoja shayırdıń “Jaylawım” qosıǵında berilgen:

“Ata jurım Túrktannan kelgeli,
Ata-babam qonıs basqan jaylawım...
...Qamıs orıp altaw-jetew oraqlı,
Teris tóbe, Uzun qayır jaylawım.
...Erjan ataw menen shıǵısı Írza,
Balıq awlap Toqtas, Mantıq boyıman...
Jaylawım Jalayır, Kópir hám Bóget,...
Áwel-ha óskenim Kók ózek boyı, ...
Kól saǵa, Ayırsha, Terbenbes teńiz,

Ásirese Ayırshada óskenbiz.”³² Bul qosıq qatarlarında berilgen **Túrktan, Teris tóbe, Uzun qayır, Erjan ataw, Toqtas, Mantıq boyı, Jalayır, Kók ózek boyı, Ayırsha, Terbenbes** usaǵan jer-suw, awıl-el atamaların geografiyalıq kartadan oqıwshılardıǵa kórsetiw birinshiden, shayırlardıń tuwılıp ósken mákanın, jasaǵan ornın bilse, ekinshiden, umıtılıp ketken ata-babamızdıń jasaǵan ortalıǵın tereńnen bilip, jáne de jaslardıń xalqınıń tariyxına, tuwılǵan jerine túsiniǵi artıp baradı. Bul usıllardı ádebiyat sabaqlarında ónimli paydalanıw metodikalıq talaplardan esaplanadı.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw barısında matematika páni menen baylanıstırıp sabaq ótiw paydalı metodikalıq usıllardıń biri. Matematikalıq oylaw – oqıwshılardıń oy-órisin, aqılın rawajlandıradı. Sonlıqtan qaraqalpaq ádebiyatınıń

³² Күнхожа. Ел менен. (Таңдамалы шығармалары). Нөкис, «Қарақалпақстан», 1989, 3-4-бетлер.

talantlı sóz zergerleri matematikalıq máselelerdi kórkem shıǵarmalarda orınlı hám sheberlik penen paydalanadı. Máselen, belgili shayır T.Jumamuratovtıń “Qásiyetli gáwhar tas hám aqıllı shopan haqqında ertek” poemasında matematikalıq másele berilgen. Bundaǵı maqset shopan úsh balasınıń aqılın hám oylaw dárejesin sınamaqshı bolıp 17 maldı kesirsiz bólip alıwdı tapsıradı. Sonnan úzindi keltireyik:

On jeti maldı bóliniz,
Tiykarın sózdiń biliniz,
Báلكim men ólip ketemen,
Tirimde bólip ketemen,
Bar maldı eki bóliniz,
Birin úlkeniń alınız,
Jası on segizge jetti.
Kómek berdi, miynet etti.

Bar maldı úshke bóliniz,
Birin ortanshıń alınız,
Jası on altıǵa jetti,
Shamalı xızmet etti.
Bar maldı toǵızǵa bóliniz,
Birin kishińizge beriń,
Jası on ekiden ótti,
Erjetse eter xızmetti,
Sizler solayınsha bólinizler.

Ǵarrınıń úsh balası ári oylanadı, beri oylanadı. Sirá durıs bólinbeydi. Aqırı qazıǵa baradı. Biraq qazı mallardı durıs bóle almaydı. Tek óziniń paydasın oylap, mallardı ózlestirmekshi boladı. Balalar onıń bólgene qanaatlanbaydı. Bunnan keyin Aqılbek degen balanıń úyine izlep baradı. Aqılbektiń usı jerde aqıllıǵı hám ádilligi kórinedi. Ol máseleniń shártine durıs túsinip, mallardı ádil bólistiredi. Bunday matematikaǵa baylanıslı mısallardı baǵdarlamada berilgen basqa da kórkem materiýallardan tabıwǵa boladı.

Kórkem ádebiyattı oqıtıw arqalı oqıwshıda jańasha sezimler payda bolıp hám olar tárbiyalanıp jetilisedi. Olarda estetikalıq sezimler rawajlanadı. Estetika-bul qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası menen óz-ara tıǵız baylanıslı. Sonlıqtan oqıwshılardıń estetikalıq sezimleri kórkem shıǵarmalardı oqıtıw arqalı qalıplestirilip barıladı. Baǵdarlamadaǵı berilgen materiallar arqalı oqıwshılarda watanǵa súyiwshilik, adamgershilik, jaqsılıq hám gózzallıq sezimleri qalıplese.

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodıkası filosofıya ilimi menen tıǵız baylanıladı. Baǵdarlamada berilgen materiallar arqalı oqıwshılardıǵa tereń bilim berip, olardıń dúnya túsiniklerine bolǵan kózqarasların rawajlandıramız. Sonlıqtan kórkem ádebiyat dúnyanı biliwdiń ózine tán tiykarı. Kórkem ádebiyat dúnyanı hár tárepleme tásirli hám kórkem etip súwretleydi. Máselen, Ájiniyaz, I.Yusupov, T.Qayıpbergenov h.t.basqalardıń poetikalıq dóretpelerin oqıtıw arqalı oqıwshılar sanasında filosofıyalıq, estetikalıq, gózzallıq siyaqlı ruwxıy sezimler qalıplesip baradı. Solay etip ádebiyattı oqıtıwda basqa pánler menen tıǵız baylanıstırılsa ádebiyat sabaǵı sapalı hám nátiyjeli ótıledi.

Soraw hám tapsırmalar:

1. Ádebiyattı oqıtıw metodıkası qaysı pánler menen baylanıslı úyreniledi?
2. Ádebiyat oqıtıw metodıkasınıń búgingi baspa sóz benen baylanısı degende nelerdi túsinemiz?
3. Ádebiyat sabaǵın tariyx páni menen baylanıstırın.
4. Ádebiyat sabaǵın estetika páni menen baylanıstırın.
5. Ádebiyat sabaǵın pedagogika páni menen baylanıstırın.
6. Ádebiyat sabaqlıqlarında ótiletuǵın temalardan birin tańlap hám onı basqa pánler menen baylanıslı oqıtıw boyınsha sabaq jobasın tayarlań.
7. Ádebiyat sabaǵın matematika páni menen baylanıstırın.
8. Ádebiyat sabaǵın geografiya páni menen baylanıstırın.
9. Kúnxoja, Ájiniyaz, Berdaq dóretpelerinen tańlap, onıń miynetlerinen basqa pánlerge baylanıstırıp referat tayarlań.

5-tema: Kórkem shıǵarmalardı tallawdıń prinsipleri

Jobası:

1. Kórkem shıǵarmalardı tallawdıń ilimiy teoriyalıq tiykarları
2. Kórkem shıǵarmalardı tallawdıń túrleri
3. Tariyxıy princip
4. Mazmun hám forma birligi principı
5. Pedagogikalıq princip
6. Epikalıq shıǵarmalardı tallap úyreniw

Tayansh sózler: tariyxy princip , mazmun hám forma birligi princip, kórkem shıǵarmalardıń mazmunı, pedagogikalıq princip, filologiyalıq tallaw, didaktikalıq tallaw, kórkem shıǵarmanı tallaw.

«Hámme nárseni oqıy beriw jaramaydı. Qálbinde tuwılǵan sorawlarǵa juwap bere alatuǵın kitaplardı oqıw kerek.» (L.N.Tolstoy). Kórkem shıǵarmanı tallaw hám kórkem shıǵarma ústinde islew basqıshları eń áhmiyetli máselelerdiń biri. Tallawdıń maqseti, wazıypası, dúzilisi, ózine tán mazmunı bar. Hár bir dóretiwshiniń shıǵarması menen baylanıslı tallaw hám ózine tán ózgeshelik penen úyreniw talap etiledi. Safo Matjannıń pikirinshe: “Haslında kitap oqıwshı jazıwshı sıyaqlı dóretiwshı. Ol dóretpe úyreniw barısında avtordıń iskerligin tákirarlaw jolınan bardı. Jazıwshı dóretiwshiliginiń qunlılıǵı sonda, ol qıyalında payda bolǵan pikirlerdi, ideyaları ádebiy qaharmanlardıń is-háreketi, gúresleri mısasında anıqlastırsa, kitap oqıwshısı kerisinshe, ádebiy qaharman is-háreketi, gúresleri tásirinen ulıwma juwmaq shıǵarıw jolın tutadı. (Safo Matjan. Maktabda adabiyotdan mustaqıl ishlar. 49-50-bet). Barlıq tallawlar ushın qoyılatuǵın tiykraǵı talap-ilimiyligi. Teoriyalıq tiykarlarǵa, kórkem estetikalıq talaplarǵa juwap bere alatuǵın tallaw oqıwshınıń haqıyqıy járdemshisi bola aladı.

Kórkem shıǵarmanı tallawda oqıwshılardıń jas ózgeshelikleri esapqa alınırı kerek. Akademiyalıq liceydiń oqıwshılarına tallap úyretken maqul boladı. Sonlıqtan kórkem shıǵarmalardı tallaw barısında onıń tárbiyalıq áhmiyetine hám janrlıq ózgesheliklerine ayrıqsha toqtap ótiw zárúr. Folklor yaki jazba ádebiyat úlgesi, dóretiwshiniń ómir bayanın, epikalıq, lirikalıq, dramalıq shıǵarmalardı dóretiw sheberliklerin tallaǵanda pedagogikalıq maqsetlerdi kózde tutqan maqul. Bul táreplerine itibar berilmese gózlegen tiykarǵı maqset nátiyjesiz bolıp qala beredi. Metodist alım M.Mirqasımova kórsetip ótkenindey: “Ádebiy tallaw qosıq yaki prozalıq shıǵarmalardı kórkem oqıwdan baslanadı. Oqıw dawamında dóretiwshı jaratqan oy-pikirler túsiniledi, ózlestiriledi. Oqıwshınıń kóz aldında jaratılǵan poetikalıq sheginis yaki hayat, sırtqı hám ishki háreketler, tuyǵılar arqalı seziledi. Usınıń tásirinen kórinislerdi jaratıwda shayır ya jazıwshınıń sheberligi kerek”.

Ádebiyat baǵdarlamasında berilgen kórkem shıǵarmalardı tallawǵa tiyisli geypara pikirler, kirisiw sabaqları, ádebiy oqıw, shıǵarmalardıń mazmunın ózlestiriw hám bekkemlewge baylanıslı temalardıń ishinde de qısqasha sóz boladı.

Biraq, bular kórkem shıǵarmanı tallawdıń ózi emes. Ádebiy shıǵarmanı tallaw-ádebiyattı úyreniwdiń eń qıym hám juwapkershilikli bólimi.

Baǵdarlamadaǵı berilgen kórkem shıǵarmalardı anıq tallawǵa shekemgi júrgizilgen jumıs túrleriniń óz aldına qoyatuǵın maqsetleri bar. Óz usıllarına iye. Bulardıń bárin jıynaqlap aytqanda tallaw jumısına kirispe sıpatında dep qarawǵa boladı. Usıǵan qarap shıǵarmanı tallawdı óz aldına tallawǵa shekemgi jumıslardı óz aldına bir-birinen bólek turǵan, bir-birinen ǵárezsiz nárese sıpatında qarawǵa bolmaydı. Tallawdıń sapalı ótkeriliwi, oǵan oqıwshılardıń jeterli túsingen bolıwı sol jumıslarǵa da tikkiley baylanıslı.

Ádebiy shıǵarmanı tallawdı, onıń úzindilerin tallaw arqalı oqıwshılar onıń ideyalıq mazmunı, obrazları menen janrlıq sıpatlar menen tanısadı. Shıǵarmanıń avtorı tuwralı belgili túsinikke iye boladı. Shıǵarmanı tallaw barısında teksti tutas túrinde de, ayırım bóleklerge ajratıp ta úyreniwge tuwra keledi. Biraq soǵan qaramastan tallaw pedagogikalıq jaqtan talapqa juwap beretuǵın, izbe-izlikte júrgiziliwine kesent keltirmeydi. Sonıń menen birge shıǵarmanı tallawda tiykarǵı bir qatar principi bar. Solardıń ayırımlarına dıqqat awdarǵanıwız maqul.

Tariyxıy princip boyınsha ádebiy shıǵarmalardı tallawda súwretlengen shınlıq turmısqa jazıwshınıń qatnası menen xarakterlenedi. Kórkem shıǵarmanıń teması, ideyası, onda súwretlengen waqıyalardıń qanday dáwirge tiyisiligi, sol dáwirdiń qalayınsha sáwlelengenligin úyrengende, jazıwshınıń ózi jasap turǵan dáwirge kózqarasın da dıqqattan shette qaldırmaw kerek. Basqa xalıqlardaǵı sıyaqlı qaraqalpaq mekteplerindegi ádebiyat baǵdarlamasında túrli dáwirdegi shıǵarmalar bar. Sonlıqtan da hár bir dáwirdiń shıǵarmaların úyreniwdegi usıllar birdey emes. Shıǵarmanı tallawǵa baylanıslı oqıwshılardıń dıqqatın awdaratuǵın máselelerdiń iri baslıları: a) shıǵarmada qanday waqıya sáwlelengenligi; b) usı waqıyalar qanday baǵıttan sáwlelengenligin anıqlawdan ibarat. Ádebiy shıǵarma shınlıq turmıstıń kórkemlik sáwlesi sıpatında ózi dóregen tariyxıy jaǵdaydan ǵárezli, sonıń menen birge ol tariyxıy ádebiy fakt sıpatında turmısqa kúshli tásir tiygizedi. Onı ózgeriwde háreketshen qural bola aladı. Baspa sóz arqalı yamasa awızsha taralıw menen de shıǵarma oqıwshılar jámiyetshiliginiń sanasına, erkine tásir etedi. Sonlıqtan da onı tallawǵanda shıǵarmada sáwlelengen oy-pikirler, sol oy-pikirlerdiń qaysı dáwirge tiyisli ekenligin anıqlaw, negizinde shıǵarmalardıń jámiyetlik siyasiy áhmiyetin tanıstıwǵa názer awdarılıwı kerek. Hár bir

shıǵarmaǵa tiyisli bolǵan tariyxıy qatnas muǵalimnen sol shıǵarmalardıń ózi sáwlelendirip otırǵan dáwiri menen baylanısın anıqlaydı. Shıǵarmanıń avtorın óz watanın perzenti sıpatında túsindiriwdi qatań talap etedi. Biraq, hár bir shıǵarmaǵa tariyxıy qatnastı anıqlawdıń shegi bolıwı tiyis. Geyde, ol ayırım shıǵarmalarǵa, bolmasa jazıwshılardıń ómirbayanına baylanıslı qaraltırılıwı múmkin.

Mazmun hám forma birligi principini boyınsha shıǵarmanı tallaw-áhmiyetli ornın tutadı. Tallaw barısında shıǵarmanıń mazmunı menen forması organikalıq birlikte úyreniledi. Ulıwma qabil etilgen qaǵıyda tiykarında, mazmunsız forma bolıwı yamasa formasız mazmun bolıwı múmkin emes. Bular tereń filosofıyalıq másele, olar bir-birisiz jasay almaydı. Mazmun jetekshilik etedi. Forma oǵan baǵınıshlı. Biraq formadan tısqarı turǵan mazmundı biliw qıyın. Demek, bular háreketshen terminler. Kórkem shıǵarmanı úyreniwdiń birden-bir tuwrı jolı mazmunıń qanday formada berilgenligi yamasa formanıń qanday mazmunda sáwlelendirgenligin anıqlaw bolıp esaplanadı.

Kórkem shıǵarmalardıń mazmunı - bul onıń ideyalıq-tematikalıq tiykarı yaǵnıy shıǵarmada sáwlelengen turmıs shınlıǵı, oǵan jazıwshı tárepinen berilgen baha. Bilayınsha aytqanda, shıǵarmanıń ideyalıq-tematikalıq mazmunı degende jazıwshı ideyalarınıń sistemasına, súwretlengen waqıyalarǵa aytamız. Demek, kórkem shıǵarmanıń qalǵan elementleriniń barlıǵı obrazlar sisteması, kompoziciyası, til onıń forması boladı. Biraq kórkem shıǵarmanıń mazmunı menen formasın usılayınsha bóliniwı shártli xarakterge iye emes.

Pedagogikalıq princip muǵallimniń ulıwma didaktikalıq qaǵıydalardı, pedagogikalıq jaǵdaylardı esapqa alıwdı talap etedi. Oqıwshılardıń ádebiy tayarlıǵın, tallap atırǵan temanıń ulıwma temalar arasında alatuǵın ornı, ajratılǵan saattıń kólemi, oqıwshılardıń jas ózgesheligi menen klass jaǵdayları tallawda alınıwı talap etiledi. Kórkem shıǵarmanı tallaw barısında onıń ózine tán bolǵan ózgesheligi esapqa alınadı, háttteki bir janrdagı shıǵarma bolmasın, ol hár túrli pedagogikalıq sheberlikti, ótiw usılın talap etiwı múmkin. Solay etip, baǵdarlamadaǵı kórkem dóretpelerdi tallawda tómendegi máselelerge itibar beriw kerek: 1. Shıǵarmanıń teması. 2. Qatnasıwshılardıń obrazı. 3. Kompoziciyası 4. Tili. 5. İdeyalıq mazmunı, emociallıǵı. 6. Janrlıq sıpatı. 7. Tárbiyalıq áhmiyeti.

Bul arnawlı xarakterge iye emes, sonlıqtan shıǵarmanı qalay tallaw múmkinligin ádebiyatshı muǵallım hár bir shıǵarmanıń sıpatına qarap tańlaydı. Shıǵarmanıń teması tuwralı licey oqıwshılarına túsiniqler beriledi. Ayırım

shıǵarmalardı tema ózinen-ózi belgili boladı. Máselen, Ájiniyazdıń «Sáwdigim», «Bozataw», Berdaqtıń «Amangeldi», «Aydos baba» hám taǵı da basqalar. Sonıń menen birge oqıwshılardıń temanı tereńirek túsiniwine itibar beriw kerek. Sonday-aq shıǵarmanıń temasın onıń ideyalıq mazmunı menen baylanıstırıp úyreniw talap etiledi.

Qatnasıwshılardıń obrazın túsindiriw muǵalliminen juwapkershilik talap etedi. Kórkem ádebiyattıń tiykarǵı obektti-adam, onıń jámiyetlik qatnasıqları, baylanısları. Jazıwshı adam obrazın tiykarında ómirin, turmıs tirishiligin, basqalar menen qatnasıqların súwretleydi. Kórkem ádebiyatta orın alǵan hár túrli waqıyalarǵa, metodlarǵa, stilge, janrlarǵa baylanıslı adamnıń súwretleniwi hár qıylı bolıp keledi.

Ádebiy shıǵarmalardıń obrazın tallaǵanda shıǵarmanıń kólemine, janrlıq sıpatına baylanıslı olardı baslı hám ekinshi dárejeli qaharmanlarǵa ajratıw zárúr. Ádebiy shıǵarmalardıń kompoziciyasın úyretiw barısında turmıs shınlıǵın sáwlelendiriwinde ádebiy shıǵarmalar áhmiyetli bolıp, olardıń arasındaǵı baylanıs hám bulardıń tutas shıǵarmaǵa bolǵan qatnası esapqa alınadı. Ádebiy shıǵarmalardıń kompoziciyası bir sxemaga qurılmaydı. Óytkeni, insan xarakterleri, waqıyalar, olardıń rawajlanıw, baylanısw, shiyelenisiw múmkinshiligi bir qıylı emes. Sol sebepli kompoziciyası hár túrli qurıladı. Lirikalıq janrda adam xarakterin jasaw, waqıyalardı rawajlandırıw maqset etiledi.

Epikalıq shıǵarmalardı tallap úyreniw

Kórkem ádebiyat jaslardı ómir shınlıǵın tereń túsiniwge úyretetuǵın ruwxıy qurallardıń biri. Oqıwshılardıń oy-órisin ósiriwde, olardıń jazba hám awızsha sóz baylıǵın, sawatlılıǵın rawajlandırıwda ádebiyat pániniń wazıypaları hám xızmeti úlken. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasında prozalıq shıǵarmalardı úyreniw áhmiyetli máselelerdiń biri. Ulıwma bilim beretuǵın orta mektep, kásip óner kolledj hám akademiyalıq liceylerde prozalıq shıǵarmalardı baǵdarlamada kórsetilgen saatlardıń kólemine muwapıq úyreniw, sonday-aq oqıwshılardı prozalıq shıǵarmalar boyınsha tómendegidey talaplardı úyretiw zárúr:

- Prozalıq shıǵarmalar boyınsha oqıwshılardı tiykarǵı tálim tárbiya beriw, olardıń ilimiy oy-órisin rawajlandırıw.
- Prozalıq shıǵarmalarda súwretlengen dáwirdiń xarakterli belgilerin úyretiw.
- Úyrenilgen shıǵarmalardaǵı baslı obrazlardıń ózgesheliklerin hám áhmiyetin úyretiw.

Prozalıq shıǵarmalardı oqıtıw arqalı oqıwshılarda mınaday bilim kónlikpelerin úyretiw hám qalıplestiriw:

- Kórkem shıǵarmanı forma hám mazmun birliginde ózlestiriwin, shıǵarmanıń janrlıq túrin, shıǵarmada qoyılǵan tiykarǵı mashqalanı anıqlay alıw.
- Syujet, kompoziciya elementlerin, obrazlar sisteması hám kórkemlik ideyalıq áhmiyetin anıqlay alıwın úyretiw eń áhmiyetli máseleler bolıp tabıladı.

Gúrrińlerdi, povestlerdi hám romanlardı oqıtıw metodikasına itibar berilip, bul janrlardıń oqıtılıwındaǵı ózgeshelikler, sabaq tipleri, interaktiv usıllardıń túrлерinen paydalanıw máselelerin biliw kerek. Sonday-aq prozalıq shıǵarmalardı oqıtıw metodikasınıń ózgesheliklerine toqtalıp, prozalıq shıǵarmalardı kórkemlep oqıw usılları, prozalıq shıǵarmalardı klasstan tis jumıslar arqalı úyreniw sıyaqlı máselelerge metodikalıq kórsetpeler beriliw zárúr.

Qaraqalpaq ádebiyatınan berilgen prozalıq shıǵarmalardıń oqıwshılar tárepinen mazmunın ózlestiriw házirgi zaman metodikasındaǵı eń áhmiyetli máselelerdiń biri bolıp esaplanadı.

6-tema: Lekciyanı oqıtıw texnologiyaları

Lekciya-bul sabaq ótiwdiń tiykarǵı formalarınń biri. Lekciya ádebiy bilimdi sóz benen túsindiriw, awızsha bayan etiwdi názerde tutadı. **Lekciya** (latinsha sóz “oqıw degendi” ańlatadı) oqıw materialı, qandayda bir máseleńiń, temanıń logikalıq izbe-izligin, belgili bir sistemaǵa salınǵan teksti bolıp esaplanadı. Lekciyaǵa eki túrli kóz qarasta jantasıwǵa boladı. Birinshiden, oqıwdı shólkemlestiriwdiń forması sıpatında, bunda bilimlerdi sóz benen ańlatıw, awızeki bayan etiw metodi qollanıladı. Ekinshiden, lekciya basqa awızeki sóz arqalı ańlatatuǵın metodlardan esaplanıp onda oqıw materialın logikalıq izbe-izlikte bayan etiw, qatań belgilengen qurılısı, obrazlı dálillew, materiallardıń mazmunın ashıp beriwdiń izbe-izligi menen ózgeshelenedi.

“I.Yusupovtıń ómiri hám dóretiwshiligi” degen temada lekciya formasındaǵı sabaǵın ótiw texnologiyası.

Sabaq ótiletuǵın topar, bólim	Oqıw predmeti	Temanıń oqıw baǵdarlamasındaǵı tártip nomeri, ajratılǵan saat
3-kurs, 3-	Qaraqalpaq ádebiyatı	№21

topar gumanitar bólimi		2 saat
Sáne, may, 2018-jil	Topar oqıwshılarınıń sanı: 25	Pán muǵallımı: Yusupova Gúlsáwir
Rejesi	I.Yusupovtıń ómiri hám dóretiwshiligi 1.I.Yusupovtıń ómiri hám dóretiwshiligi tuwralı maǵlıwmatlar 2. I.Yusupov lirikasınıń ideyalıq hám tematikalıq baǵdarı 3. I.Yusupov poeziyasınıń janrlıq ózgeshelikleri 4. I.Yusupovtıń epikalıq dóretpeleri 5.I.Yusupovtıń ádebiyatta tutqan ornı	
Tiykarǵı túsinikler hám terminler	I.Yusupov XX ásirdeń 50-jıllarınan baslap XXI ásirdeń 10-jıllarına shekemgi qaraqalpaq ádebiyatınıń shayı, awdarmashı, dramaturg, jazıwshısı. Onıń poemalarınıń janrlıq ózgesheligi. Qaraqalpaq ádebiyatında tutqan ornı.	
Sabaqtıń maqseti	I.Yusupovtıń ómiri hám dóretiwshiligin tereńnen úyreniw; Oqıwshılarda shayır dóretiwshiligi boyınsha bilim kónlikpelerin jetilistiriw, shayırdıń lirikalıq shıǵarmalarınıń mazmunı, formalıq ózgesheliklerin túsindiriw, shıǵarmalarınıń kórkemlik dúnyasını ańlaw, shayırdıń ádebiyatımızda tutqan ornın belgilew hám anıqlaw, túsinip alıw.	
Muǵallımınıń wazıypası	Motivaciyalıq wazıypası. Bul tema boyınsha tereń mazmunǵa iye sorawlardı qoyıp, oqıwshılardı ótilip atırǵan temaǵa, sonday-aq keyingi temaǵa jáne de basqa ádebiy terminlerin úyreniwge, qızıqtıra alıw. Úyretiwshiniń wazıypası. Temanıń tiykarǵı mazmunı menen tanıstırıw, olardıń óz-ara baylanıslılıǵın ashıp beriw. Rawajlandırıwshı wazıypa. Oqıwshılarda tereń	

	pikirlewshi sın kóz qaraların qalıplestiriw	
Oqıw iskerliginiń natiyjeliligi	Oqıwshı I.Yusupovtıń ómiri hám dóretiwshiligi haqqında tolıq maǵlıwmatqa iye bolıp, onı yadtan aytp bere alıwı kerek. Shayırdıń lirikalıq hám epikalıq shıǵarmalarınıń mazmunın hám formalıq ózgesheliklerin durıs anıqlawı kerek. Shayırdıń kórkem dóretiwshilik sheberliginiń sırın anıqlaw zárúr. I.Yusupovtıń qaraqalpaq ádebiyatın rawajlandırıwǵa qosqan úlesin tereńnen túsindiriw kerek	
Oqıtıw metodları hám úyreniw texnikası	Insert, múyeshler, klaster, gúrrińlesiw	
Oqıtıw quralları	Taxta, slaydlar, kitap, jurnal, jazıw qaǵazları	
Oqıtıw sharayatı	Kabinet, auditoriya	
Bul sabaqtı ótpesten aldın oqıwshılardıń biliwi shárt bolǵan bilim, kónlikpe, tájireybe hám materiallar	XX ásir qaraqalpaq ádebiyatı 80-90-jılları tematikalıq, ideyalıq, kórkemlik hám janrlıq jaqtan rawajlandı. Usı ulıwma baǵdardı biliwi, shayır poeziyalıq shıǵarmalarınıń mazmun hám janrlıq jaqtan bóliniwlerin, teoriyalıq tiykarların ózlestirgen bolıwı, hárqanday lirikalıq dóretpelerdi kórkemlep oqıp, ózinshe dóretiwshilik penen talıqlay alıw sheberliklerin biliwi kerek. Sonday-aq I.Yusupov poeziyasınıń, prozalıq hám dramalıq shıǵarmalarınıń baspa sózde járiyalanıwın biliwi tiyis.	

Tarqatpa material. Kishi toparlardıń jumısların bahalaw kestesi

Kishi toparlar	Tapsırma	Juwaptıń anıqlılıǵı, durıshlıǵı	Túsiniqliligi hám qısqalıǵı	Oqıwshılardıń belsendeliligi	Toplaǵan balı
1-kishi topar	1.Tapsırma 2.Tapsırma 3.Tapsırma				

	Jámi				
2-kishi topar	1.Tapsırma 2.Tapsırma 3.Tapsırma				
	Jámi				
3-kishi topar	1.Tapsırma 2.Tapsırma 3.Tapsırma				
	Jámi				

Tarqatpa material

Kishi toparlarǵa tapsırma: I.Yusupov lirikasınıń tematikası hám mazmunı

	I.Yusupov lirikasınıń tematikası hám nazmunı		
I.Yusupov lirika-sında watan teması, qosıqlar-dıń atamaları	Filosofiyalıq lirikası	Didaktikalıq lirika	Muhabbat lirikası
	I.Yusupov shıǵarmalarınń janrlıq jaqtan bóliniwi		
muxammes	ǵázzeller	Tórtlik	Poema drama

Tarqatpa material: “Delfa” metodu - bul oqıwshılardıń dóretiwshilik pikir júritiw, bildirilgen pikirlerdi salıstırıp baha beriw kónlikpelerin qalıplestiretuǵın metodlardan biri. Onda belgili ólshemlerge muwapıq neytral variantlar tańlanadı hám olardan áhmiyetligi ajratıladı.

Neytrallıq	I.Yusupovtıń qaraqalpaq ádebiyatında tutqan ornı neler menen belgilenedi?	Bahalaw, tańlaw
1	Shayırdıń ómiri tuwralı maǵlıwmat	
2	I.Yusupov dóretiwshiliginde Nawayı dástúrleri	
3	I.Yusupov dóretiwshiliginde túrkmen teması	
4	I.Yusupov poeziyasında doslıq teması	

5	Shıǵıs poeziyası úlǵilerin jaqsı bilgenligi	
6	I.Yusupov poeziyasınıń janrlıq ózgesheligi	
7	I.Yusupovtıń dramalıq shıǵarmaları	
8	Muhabbat temasınıń jırlanıwı	
9	“Búlbúl uyası” dóretpesiniń syjeti	
10	“Máńgi bulaqlar” awdarmaları	
11	Ǵárezsizlik dáwirdegi poeziyası	

Seminar haqqında túsinik

Seminar - (latinsha sóz bolıp, derek, awıspalı mánisi mektep) oqıw ámeliy shınıǵıwlardıń formalarınıń biri. Joqarı oqıw orınlarında ilimiy dógerekte, konferenciya qollanıladı. Onıń tiykarǵı úsh túri bar:

1. Úyrenilip atırǵan pán yamasa kurstı tereń járdem beretuǵın seminar sabaǵı.
2. Ayırım mashqala tiykarǵı kerekli úyreniw ushın ótkeriletuǵın seminarlar.
3. Izertlew xarakterindegi seminar.

Ol tómendegi funkciyalardı atqaradı:

- Studentlerge (oqıwshılardıǵa) professional bilim beriw hám tárbiyalaw;
- Óz betinshe izleniw kónlikpesin ósiriw;
- Logikalıq pikirlewge úyretiw;
- Sóylewdi ósiriw, ilimiy diskussiyalar alıp barıwǵa úyretiw;
- Studentlerdiń, oqıwshılardıń bilimin tekseriw, bahalaw;
- Teoriyalıq bilimlerde ámeliyat penen baylanıstırıw.

“I.Yusupovtıń prozalıq hám dramalıq shıǵarmaları” degen temada seminar formasında shólkemlestirilgen sabaǵın ótiw texnologiyası

Sabaq ótiletuǵın kurs, topar, bólimi	Oqıw predmeti	Temanıń oqıw baǵdarlamasındaǵı tártip nomeri hám ajratılǵan saati	
2-kurs, 204- topar gumanitar tálim bólimi	Qaraqalpaq ádebiyatı	№15	2 saat
Ótiletuǵın sabaqtıń teması	I.Yusupovtıń prozalıq hám dramalıq shıǵarmaları	Pán muǵallımı	
	Rejesi:	i	

	1. I. Yusupov prozalıq shıǵarmalarınń syjeti 2. “Seydan ǵarınıń gewishi” gúrrińiniń teması hám ideyalıq mazmunı, obrazları 3. “Ómirbek laqqı” draması 4. “Qırıq qız” draması	
Tiykargı túsinikler hám terminler	I. Yusupov qaraqalpaq ádebiyatına qosqan úlesi. Prozalıq hám dramalıq shıǵarmalarınń kórkemlik ózgeshelikleri	
Sabaqtıń maqseti	1. I. Yusupovtıń “Ǵarri tuttaǵı gúz” ocherkler hám gúrrińler toplamı haqqında túsinik beriw 2. I. Yusupovtıń “Ómirbek laqqı” pessosınıń syjetin túsendiriw 3. I. Yusupov poemaları haqqında teoriyalıq maǵlıwmatlar beriw 4. I. Yusupovtıń “Ájiniyaz” operasınıń qaraqalpaq ádebiyatında tutqan ornı 5. I. Yusupovtıń dramalıq shıǵarmalarınń kórkemligi	
Muǵallimniń wazıypaları	Motivaciyalıq wazıypa: Bul tema boyınsha tereń mazmunǵa iye sorawlardı qoyıp, I. Yusupovtıń prozalıq hám dramalıq shıǵarmaları boyınsha ádebiy terminlerdi tereńnen úyretip, oqıwshılardıń sabaqqa qızıǵıwshılıǵın arttırıw kerek. Úyretiwdiń wazıypası: Temanıń tiykargı túsinikleri, mazmunı menen tanıstırıw, olardıń óz-ara baylanıshılıǵın ashıp beriw.	
Oqıw iskerliginiń nátiyjeliligi	Oqıwshı: 1. I. Yusupovtıń dramalıq hám prozalıq shıǵarmalarınń qaharman obrazları, syjeti tuwralı aytıp beriw; 2. I. Yusupovtıń prozalıq shıǵarmalarınń poeziyalıq shıǵarmalarınan ózgesheliklerin túsendiriw;	

	3. “Ómirbek laqqı” dramasınıń syjeti hám kórkemlik ózgeshelikleri; 4. “Ájiniyaz” operasında kórkem obrazlardıń jasalıw usılların biliwi kerek; 5. “Seydan garrınıń gewishi” gúrrińiniń syjetin túsindiriwi kerek; 6. XX ásir qaraqalpaq ádebiyatınıń rawajlanıwına I. Yusupov dóretiwshiliginiń tásiiri; 7. I. Yusupovtıń dramalıq shıǵarmalarında monolog hám dialoglardıń qollanıwı.	
Oqıtıw metodları hám úyreniw texnikası	Kórgizbeli qurallardan, tarqatpa material paydalanıw, kishi toparlarǵa bólinip birgelikte islew, soraw-juwap, dedukciya h.t.b.	
Oqıw quralları	Taxta, slaydlar, dápter, gazeta, ruchka, jurnal	
Oqıtıw sharayatı	Kabinet, auditoriya	
Bul sabaqtı ótpesten aldın oqıwshılardıń biliwi shárt bolǵan bilim, kónlikpe hám tájiriybeleri	Oqıwshı I. Yusupovtıń dramalıq hám prozalıq shıǵarmaların úyrenbesten aldın kórkem ádebiyattıń túrlerge bóliniwi, lirikalıq dóretpeniń ayırmashılıqları, ideyalıq-tematikalıq, kórkemlik ózgesheliklerin, kórkem súwretlew quralları hám usılları jóninde teoriyalıq bilimlerge iye bolsa maqsetke muwapıq boladı.	

“I. Yusupovtıń poemaları” degen temada seminar formasındaǵı sabaǵınıń texnologiyalıq kartası (úlgı)

Texnologiyalıq basqısh, waqıt	Iskerliktiń mazmunı	
	Muǵallım	Oqıwshı
Tema boyınsha sabaq ótiwge tayarlanıw	Oqıwshılardıń xabar, sabaq processinde ámelge asırıwı kerek bolǵan tapsırmalar menen támiyinlew maqsetinde: -Pikirlew ushın sorawlar tayarlaydı;	Seminar sabaǵına tayarlanadı

	-Testler, tema boyınsha tekstler, sabaq ótiwge tayarlaydı; -Tema boyınsha kórgizbeli qurallar hám tarqatpa materiallar tayarlaydı, sabaq ótiw metodların tańlaydı. Sabaq ótiwdiń texnologiyalıq kartasın tayarlaydı.	
1 basqısh. Kiriw Dáslepki tema menen baylanıstırıw Temanı úyreniw motivaciyası 6-8 minut	1.1. Dáslepki sabaqta ótilgen tema boyınsha qısqasha soraw metodu qollanıp, ótilgen tema yeske túsiriledi. 1.2. I.Yusupovtıń poemaları boyınsha tema ayıladı, onı ótken tema menen baylanıstıradı. 1.3. Temanıń maqseti, sabaqtıń nátiyesi hám onı ótke-riw rejesin járiya qıladı 1.4. Tekstler hám oqıw shınıǵıwlarınıń wazıy-pası, olardı oqıwshılar-dıń bilimin tereńlestiriwge tásirin kórsetip beredi	Tiykargı túsiniqlerdiń mazmunın aytıp beredi. Esitedi
2.Tiykargı basqısh. Oqıwshılarda bilim alıwǵa jedellestiriw. Seminar sabaǵınıń birinshi sorawınıń talıqlanıwı 10 minut	Oqıwshılardıǵa I.Yusupovtıń poemaları haqqında soraw beredi. Shayır poemalarınń janrlıq ózgesheliklerin túsindiriw. Shayırdıń poemalarınń syujetindegi ózgesheliklerdi túsindiriw. Pikirlew metodın qollanıladı. Pikirlewdi juwmaqlaydı.	2.1.1. Esitedi, juwap beredi, óz-ara pikirlesedi.
Seminar sabaǵınıń ekinshi sorawınıń talıqlanıwı	2.2.1. Shayırdıń lirikalıq shıǵarmalarınń basqalardan ajratıp turatuǵın parqlı belgilerin atap kórsete alasız ba? Siziń pikirinizshe, eldegi bolıp atırǵan waqıyalar shayır	2.2.1. Dáslep individual tárizde soń kishi toparlardıǵa

10 minut	dóretiwshiligine qanshelli dárejede tásir kórsetti. “Aqlıy hújim” metodın qollanladı. 2.2.2. Kishi toparlarda ayılğan pikirler ajratılıp, baha beriw ámelge asırıldı. Pikirlewin juwmaqlaydı.	bólingen halda toparlarda pikirlesin, juwap beredi.
Seminar sabagınıń úshinshi sorawınıń talıqlanıwı 10 minut	2.3.1. I.Yusupovtıń poemaları boyınsha dúzilgen test hám juwaplar kestesi tarqatıldı; 2.3.2. Test juwapların jynastırıp aladı; 2.3.3. Test juwaplarınıń talqılawın shólkemlestiredi. Onı tamamlaydı.	2.3.1. Oqıwshılar kesteni toltıradı 2.3.2. Test sorawların talqılaydı
Seminar sabagınıń tórtinshi sorawınıń talıqlanıwı 10 minut	2.4.1. Kishi toparları I.Yusupov poemaları yamasa olardan úzindeler usınıs etiledi. Tapsırmanıń shártleri túsindiriledi. Kórkem tekstten avtor súwretlegen kórkem obrazlardıń sıpatlamasın tawıp, onıń bazı bir ózinshelik belgilerin aytıp beriw kerekligin atap ótedi. 2.4.2. Kishi toparlardıń tekstinen juwapların esitedi hám tolıqtıradı	2.4.1. Kishi toparlar kórkem tekst penen tanısıp shıǵadı. 2.4.2. Kishi toparlar óz betinshe tapsırmanı orınlaydı. 2.4.3. Kishi toparlardıń bir-birewi juwap beredi
Seminar sabagınıń besinshi sorawınıń talıqlanıwı 5 minut	2.5.1. Kishi topar oqıwshılarına I.Yusupovtıń “Tumaris” poeması-nan dialog hám monologlar berilgen tarqatpa materiallar beriledi. 2.5.2. Tarqatpa material menen tanısıp bolǵannan keyin oqıwshılardıń tekstte keltirilgen dialog hám monologlardıń poemadaǵı obrazlardıń qaysı birine tiyisli yekenligin anıqlawı onıń qaharman xarakterin ashıp beriwdegi ornı haqqında sóz etiledi. Qısqasha jazba bayanat tayarlawdı usınıs yetedi. 2.5.3. I.Yusupovtıń poemaları boyınsha	2.5.1. Kishi toparlar taqatpa materiallar menen tanısıp shıǵadı 2.5.2. Kishi toparlarda hár biri jazba bayanat tayarlaydı 2.5.3. Kishi

	prezentaciyalarda shól-kemlestiriledi. Olardıń pikirlerin tolıqtıradı.	toparlar bayanat boyınsha prezentaciya qıladı
Seminar sabagınıń altınshı sorawınıń talıqlanıwı	2.6.1. Kishi toparlarǵa I.Yusupov poemalarınıń bir-birinen ózgeshelikleri hám kórkemligi boyınsha keste tarqatıladı 2.6.2. “Dala ármanları” poeması boyınsha dúzilgen kestesini toltırıwdı túsindiredi, jol-jobalar kórsetip tekserip baradı. 2.6.3. Kishi toparlardan kesteni jıynap aladı. “Dala ármanları” poemasınıń janrlıq ózgeshelikleri boyınsha jazılǵan pikirler talıqlanadı	2.6.1. Kishi toparlar keste aladı, oqıydı. 2.6.2. Kesteni toltıradı 2.6.3. Kesteni beredi. Esitedi. Pikirlesedi.
Seminar sabagınıń jetinshı sorawınıń talıqlanıwı	2.7.1. I.Yusupovtıń “Watan topıraǵı” poeması qaraqalpaq ádebiyatında tutqan ornın neler menen dálillep beresiz? Shayırdıń júrek tórindegi tolǵanıslardı qozǵaltıp, ilhamlanıp geyde qayǵılanıp jazıwshı turmıslıq waqıyalar sebep boldı ma? 2.7.2. Kishi toparlardı sorawlar boyınsha oy juwırtıp, pikirlewdi shólkemlestiriledi 2.7.3. Pikirlesiw tamamladı. Pikirlerdi ulıwmalastırǵan halda juwmaq jasaydı.	2.7.1. Kishi toparlar óz-ara pikirlesedi 2.7.2. Óz-ara pikirlesedi 2.7.3. Esitedi
3. Juwmaqlawshı basqısh	3.1. Oqıwshılardıń hár bir kishi toparlardan sabaqqa jedel qatnasıwın, bahalawdı usınıs etedi. Birinshi orın 1 ball, ekinshi orın 0,9 ball; 3-orın 0,8 ball, 4-orın 0,7 ball; 5-orın 0,6 ball 3.2 Sabaqqa juwmaq jasaydı. Oqıwshılardıń dıqqatın tiykarǵı máselege qaratadı, seminar formasındaǵı sabaqqa tayarlanıwda nelerge itibar beriw, túsiniksiz sorawlarǵa kórsetpe beredi.	3.1. Kishi toparlardı tapsırmanı orınlaw boyınsha qılǵan isleri hám bildirilgen pikirleri tiykarında qoyılǵan ballardı járiya

		etedi.

Akademiyaalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı pání boyınsha lekciya hám seminar formasındaǵı “I.Yusupovtıń dóretiwshiligine” arnalǵan sabaq úlgilerinen mısallar keltirildi. Bul qatıp qalǵan úlgi emes, akademiyaalıq liceyde I.Yusupov dóretiwshiligini oqıtıwda hár bir ádebiyatshı muǵallım dóretiwshilik penen qatnas jasap metodikalıq jaqtan ózgerisler kirgiziwi múmkin. Solay etip, akademiyaalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması tiykarında I.Yusupov dóretiwshiligine arnalǵan sabaqlarǵa jańa pedagogikalıq texnologiyalar engiziw arqalı onıń sapasını arttırıw hám nátiyjeligin elede asırıw jaslardıń estetikalıq tárbiyasını bayıtıp, rawajlanıp barıwına óziniń unamlı tásirini jasadı.

V.KEYSLER

Keys- bul (inglisshe – **TRUE LIFE** atamasına qaray) turmıstıń bir bólegi degendi ańlatadı. Keys jaǵday ápiwayı haqıyqıy bayanı emes, al jaǵdaydı túsiniw hám bahalawǵa múmkinshilik beretuǵın birden-bir maǵlıwmatlar kompleksi esaplanadı.

Keys-stadi (inglisshe sóz bolıp, kase –toplam, anıq jaǵday, stadi-tálim) keyste bayan etilgen hám tálim alıwshılardı mashqaalı sáwlelendiriw jáne onı maqsetke muwapıq túrdegi sheshim variantların izlewge baǵdarlangan anıq yamasa jasalma túrinde jaratılǵan jaǵdaydıń mashqalalı jaǵdaydı tallaw ushın tiykarlaatuǵın tálim metodı.

QADAǴALAW SORAWLARÍ

1. Qaraqalpaq ádebiyatı sabaǵının mazmunı nede beriledi?
2. Kórkem shıǵarmanı tallawda qaysı máselelerge dıqqat awdarıladı?
3. "Qaraqalpaqstan Respublikası aǵla muǵallımı" jarısınıń birinshi jeńimpazı kim?
4. Ózbekstan Respublikasınıń "Bilimlendiriw haqqında"ǵı nızamı" qashan qabil etildi?
5. Neshinshi jıldan baslap ulıwma orta bilim beriwdiń mámleketlik bilimlendiriw standartlarınıń monitoringin júrgiziw tártibi yengizildi?
6. Házirgi sabaqtı shólkemlestiriwdiń dáslepki formaları tariyxta birinshi márte qaysı pedagog tárepinen islenip shıǵıldı?
7. Akademiyalıq litseylerde qaraqalpaq ádebiyatı baǵdarlaması qanday baǵdarda dúziledi?
8. Bilimlendiriw basqıshlarında ádebiyat kursınıń mazmunı hám qurılısı
9. Dramalıq shıǵarmaları oqıtıw usılları
10. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda jańa pedagogikalıq texnologiyadan paydalanıw usılları
11. Seminar sabaǵın ótkeriw usılları
12. Qaraqalpaq ádebiyatı metodikasınıń izertlew metodları
13. Qaraqalpaq ádebiyatı metodiasınıń tariyx penen baylanısı
14. Qaraqalpaq ádebiyatı metodikasınıń estetika páni menen baylanısı
15. Ádebiyat sabaǵın shólkemlestiriw hám ótkeriw
16. Ádebiyat sabaǵında oqıwshılardıń awızeki hám jazba sówlew mádeniyatın rawajlandırıw jolları
17. Kórkem shıǵarmalardıń tilin úyreniw usılları

18. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń pedagogika pání menen baylanısı
19. Jazıwshılardıń dóretiwshiligin úyreniw usılları
20. Ádebiyat sabaqları hám onıń aldına qoyılatuǵın talaplar
21. Poemalarda oqıtıw sabaq túrлерinen paydalanıw.
22. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda tallawdıń túrлерin túsindirín.

PITKERIW JUMÍSLARÍ

1. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń ilimiy teoriyasınıń tiykarları
2. Ádebiyat pánlerin oqıtıwda lekciya túrлерinen paydalanıw
3. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwdı jańa pedagogikalıq texnologiyadan paydalanıw usılları
4. İnteraktiv metodlar (zikzag, múyeshler)
5. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń tariyxı
6. Kórkem shıǵarmalardı tallawdıń ilimiy teriyalıq tiykarları
7. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń basqa pánler menen baylanısı.
8. Bilimlendiriw basqıshlarında ádebiyat kursınıń mazmunı hám qurılısı
9. Dramalıq shıǵarmaları oqıtıw usılları
10. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıwda jańa pedagogikalıq texnologiyadan paydalanıw usılları
11. Seminar sabaǵın ótkeriw usılları
12. Qaraqalpaq ádebiyatı metodikasınıń izertlew metodları
13. Qaraqalpaq ádebiyatı metodiasınıń tariyx penen baylanısı
14. Qaraqalpaq ádebiyatı metodikasınıń estetika pání menen baylanısı
15. Ádebiyat sabaǵın shólkemlestiriw hám ótkeriw
16. Ádebiyat sabaǵında oqıwshılardıń awızeki hám jazba sówlew mádeniyatın rawajlandırıw jolları
17. Kórkem shıǵarmalardıń tilin úyreniw usılları
18. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasınıń pedagogika pání menen baylanısı
19. Jazıwshılardıń dóretiwshiligin úyreniw usılları
20. Ádebiyat sabaqları hám onıń aldına qoyılatuǵın talaplar
21. Poemalarda oqıtıw sabaq túrлерinen paydalanıw.
22. Qaraqalpaq ádebiyatı sabaqlıǵınıń dúziliw baǵdarı
23. Konferentsiya sabaǵı
24. T.Qayıpbergenov dóretiwshiligin oqıtıw usılları
24. I.Yusupov dóretiwshiligin oqıtıw usılları

- 24. Berdaq dóretiwshiligin oqıtıw usılları
- 24. Ájiniyaz dóretiwshiligin oqıtıw usılları
- 24. J.Aymurzaev dóretiwshiligin oqıtıw usılları
- 24. T.Jumamuratov dóretiwshiligin oqıtıw usılları
- 24. Ótesh shayır dóretiwshiligin oqıtıw usılları
- 24. Kúnxoja dóretiwshiligin oqıtıw usılları
- 24. K.Karimov dóretiwshiligin oqıtıw usılları

VI. GLOSSARIY

Kórkem oqıw	Bul kórkem shıǵarmanıń háraakterine qaray alıp barılıwı kerek
Kórkem shıǵarmalardıń mazmunı	Bul onıń ideyalıq-tematikalıq tiykarı yaǵnıy shıǵarmada sáwlelengen turmıs shınlıǵı, ogan jazıwshı tárepinen berilgen baha
Kirisiw jumslarınıń maqseti	Bul oqıwshılardı baǵdarlamada berilgen materiallardı úyreniwge tayarlaw
Diafilm	Bul shayıw-jazıwshılar dóretiwshiligin túsindiriwde zárúrli texnikalıq qurallardıń biri
Diywalı gazeta	Bul mekteptiń turmısındaǵı júz berip atırǵan jańalıqlar, ádebiy jańalıqlar, oqıwshılar tárepinen jazılǵan hárqıylı temalardaǵı maqalaları, gúrrinleri, qosıqları tuwralı maǵlıwmat beretuǵın ádebiy dóretiwshilik oray esaplanadı
Pedagogikalıq princip	Bul múǵallimniń ulıwma didaktikalıq qaǵıydalardı, pedagogikalıq jaǵdaylardı esapqa alıwı
Kórkem shıǵarmalardıń mazmunı	Bul onıń ideyalıq-tematikalıq tiykarı yaǵnıy shıǵarmada sáwlelengen turmıs shınlıǵı, ogan jazıwshı tárepinen berilgen baha
Tariyxıy princip	Bul ádebiy shıǵarmalardı tallawda súwretlengen shınlıq turmısqa jazıwshınıń qatnası. Diafilm-bul shayıw-jazıwshılar dóretiwshiligin túsindiriwde zárúrli texnikalıq qurallardıń biri.; Mashqalalı metodı – bul mashqala jaratıw usılı
Birlesken sabaq	Bul tórt basqıstıan turatuǵın sabaq
Texnologiya	Bul grekshe sheberlik, dóretiwshilik
Ámeliy sabaq	studentlerge izleniw kónlikpesin ósiriw, teoriyalıq bilimlerde ámeliyat penen baylanıstırıw
Grafikalıq kórsetpeli qurallar	Bul kartalar, diagramma, sxemalar
Vebinar metodı	Bir waqıttıń ózinde eki oqıtıwshınıń bir seminardı oqıtıwı
Lekciya	bul sabaq ótiwdiń tiykarǵı formalarınıń biri
Kórkem shıǵarmalardıń mazmunı	Bul onıń ideyalıq-tematikalıq tiykarı yaǵnıy shıǵarmada sáwlelengen turmıs shınlıǵı, ogan jazıwshı tárepinen berilgen baha
Kirisiw jumslarınıń maqseti	Bul oqıwshılardı baǵdarlamada berilgen materiallardı úyreniwge tayarlaw
Diafilm	Bul shayıw-jazıwshılar dóretiwshiligin túsindiriwde zárúrli texnikalıq qurallardıń biri

Diywali gazeta	Bul mekteptiń turmısındaǵı júz berip atırǵan jańalıqlar, ádebiy jańalıqlar, oqıwshılar tárepinen jazılǵan hárqıylı temalardaǵı maqalaları, gúrrinleri, qosıqları tuwralı maǵlıwmat beretuǵın ádebiy dóretiwshilik oray esaplanadı
Pedagogikalıq princip	Bul múǵallimniń ulıwma didaktikalıq qaǵıydalardı, pedagogikalıq jaǵdaylardı esapqa alıwı
Kórkem shıǵarmalardıń mazmunı	Bul onıń ideyalıq-tematikalıq tiykarı yaǵnıy shıǵarmada sáwlelengen turmıs shınlıǵı, ogan jazıwshı tárepinen berilgen baha
Tariyxıy princip	Bul ádebiy shıǵarmalardı tallawda súwretlengen shınlıq turmısqa jazıwshınıń qatnası
Grafikalıq kórsetpeli qurallar	kartalar, diagramma, sxemalar
Mashqalalı metodı	Bul mashqala jaratıw usılı
Estetika	Bul qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası menen óz-ara tıǵız baylanıslı. Sonlıqtan oqıwshılardıń estetikalıq sezimlerin kórkem shıǵarmalardı oqıtıw arqalı qalıplestirilip barladı
Psixologiya	Adamnıń obektiv barlıqtı seziw, qábileti, oylaw, sezim hám basqa psixik hádiyseler arqalı sáwlelendiriw protsessin úyretetuǵın pán
Anketa	Aldinnan tayarlanǵan sorawlar tiykarında juwap alıw ushın tayarlanǵan bet
Autogen shıǵıw	Óz-ózin isendiriw hám óz-ózin basqarıw tiykarlanǵan psixoterapevlik usıl
Sáwbet	Psixologiya metodlarınıń biri bolıp sóylew qarım-qatnası járdeminde tikkeley hám tikkeley emes maǵlıwmat alıwdan ibarat
Biografiyalıq metod	Adamnıń onıń biografiyası menen baylanıslı bolǵan hújjetler arqalı úyreniw usılı
Tábiyiy eksperiment	Tekseriwshiniń ózine bildirilmegen jaǵdayda onı oynı, oqıw hám miynet xızmetinde úyreniwden ibarat psixologiyalıq tájriybe
İntrospektsiya	Adamnıń óz-ózin dúzetiwi
Laboratoriyalıq eksperiment	Psixologiya metodı bolıp tekseriliwshige tásir etetuǵın hámme faktorlar qadaǵalaw qılınǵan halda jasalma sharayatta alıp barladı
Psixologiya metodları	psixik hádiyselerdi hám olardıń nızamlılıqların ilimiy

	tárepten úyreniwdiń jol jorıq usılları
Gúzetiw	psixologiyalıq metodlarınan bolıp adamnıń is háreketlerinde payda bolatuǵın túrli hádiyselerdi esapqa alıw hám subektiv psixikalıq hádiyseler haqqında pikir alıwdan ibarat
Sotsiometriya	J.Moreno tárepinen usınıs etilgen bolıp óz-ara múnásebetler dúzilisi menen psixologiyalıq birigiwshilikti anıqlaw maqsetinde topar hám jámáátlerdegi shaxslar ara múnásebetlerdi úyreniwden ibarat psixologiyalıq izertlew metodı
Ózin-ózi gúzetiw	Bunda subektin óz psixik jaǵdayları menen óz is háreketlerin úyreniwden ibarat metod
Test	Standartlastırılǵan psixologiyalıq sınav bolıp, buniń nátiyjesinde ol yamasa bul túrdegi psixik protsessi bahalawǵa yaqi shaxstı bir pútinliginshe úyreniwge qaratılǵan usıl
Eksperiment	Psixologiyanın tiykarǵı metodlarınan bolıp, ózgeriwshen ğarezsiz psixik jaǵdaylardın basqa ğarezsiz emes jaǵdaylarǵa tásir etiwdegi anıq maǵlıwmatlarǵa tayanadı
Kishi topar	Aǵzaları birgeliktegi xızmet penen shuǵıllanıwshı hám tuwrıdan-tuwrı shaxsiy múnásibetlerde bolıwshı adamlar toparı
Motiv	Málim zarúrliklerdi qandıraw penen baylanıslı xızmetge úndewshi sebep
Motivatsiya	Adamnıń aktiv xızmetine úndewshi motivler jıynaǵı
Dúnyaǵa Kózqaras	Adamnıń dógerek átiraptaǵı álemge hám onda óziniń tutqan ornına qarasarınan kelip shıqqan dizim
Záru'rlik	Adam hám haywan jedelliginiń tiykarǵı deregi – anıq sharayatlar menen baylanıslı zárúriyattın ishki halatı
Referent topar	shaxstın hár tárepleme isengen, ózin jaqın tutqan toparı; «Etalon topar», bull topar haqıyqıy bolıwı hám sonın menen birge ámeliy bolıwı dı múmkin
Sotsiallastiriw	Individtin sotsiallıq tájriybelerin iyelewi hám buniń nátiyjesinde ol tájriybeni takirar islep shıǵarıwda qollawı protsessii. Sotsiallastırıw – tiykarǵı, jetekshi komponenti – tárbiya bolıp esaplanadı
Óz-ózin qadag'alaw	Shaxstın óz halatın tártipge salıw, onı basqarıp barıw
Óz-ózi baha beriw	shaxstın óz-ózi baha beriw

Frustratsiya	Aldanıw, qapa bolıw, rejelerdiń izden shıǵıwı – adamnıń maqsetke erisiw jolında ushraytuǵın obektiv ráwishte jeńip bolmaytuǵın yaqi subektiv ráwishte sonday túyiletuǵın qıyınshılıqlar sebebinen payda bolatuǵın psixodogik halatı
Empatiya	basqa adamlardıń psixik hallatların túsiniw hám olarǵa hám dártlik qılıw qábileti
Orientatsiya	Shaxstıń sotsial-siyasiy hám jámiykttiń ádep-ikramlılıq normalarına múnásibeti dizimi
Diqqat	Bir waqıttıń ózinde ańnıń málim bir obektten ekinshi obektge jóneltiriliwi hám toplanıwı bolıp , ıqtıyarsız, ıqtıyarlı hám ıqtırlıdın keyingi túrlerge ajratıladı
Dominanta	Bas miy qabıǵında waqtınsha húkımran qozǵalıw oshaǵı bolıp, bul húkımran oray ushın qozǵalıslardı ózine toplaı, basqa nerv oraylarınıń isin tormazlab turıwı xarakterli bolıp tabıladı. A.A. Uxtamyokinniń pikrinshe , húkımran dominanta dıqqattıń fiziologik tiykarı bolıp esaplanadı
Induktsiya - (Neyrofiziologiya)	Oraylıq nerv sistemasınıń qaysıdur orayında qozǵalıw payda bolsa, ol basqa oraylarda tormozlanıwdıń kelip shıǵıwına, tormozlanıw bolsa qozǵalıstıń kelip shıǵıwına sebepshi bolıwdan ibarat nızam

VII. PAYDALANÍLGAN ÁDEBIYATLAR

Bash ádebiyatlar

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon demokratik Ózbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent, “Ózbekiston” NMIU, 2017. – 29 b.
2. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini taminlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. “Ózbekiston” NMIU, 2017. – 47 b.
3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. “Ózbekiston” NMIU, 2017. – 485 b.
4. Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “Ózbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bwyicha harakatlar strategiyasi twgrisida”gi PF-4947-sonli Farmoni. Ózbekiston Respublikasi qonun hujjatlari twplami, 2017 y., 6-son, 70-modda.

Tiykargí ádebiyatlar

1. Azizxwjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. Toshkent. 2003.
2. Ayjanova Z. Ádebiyat sabağında İ.Yusupovtń shıǵarmaların úyreniw. Nókis. «Bilim», 1993.
3. Ayjanova Z. Ádebiyat sabaqlarında ayırım prozalıq shıǵarmalardı úyreniw. Nókis. «Bilim», 1991.
6. Allaniyazova Sh., Turdibaev Q., Yusupov Q. Pedagogikalıq praktika. Nókis. «Qaraqalpaqstan», 2011.
7. Axmedov Q. X.H.Niyaziyning «Boy ıla xizmatchi» dramasini wranish. Toshkent. 1968.
8. Axmedov S., Paxratdinov Á., Pirnazarov Á. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. Nókis. «Qaraqalpaqstan», 1988.
9. Axmedov S. Ádebiyat hám kritika, Nókis. "Qaraqalpaqstan", 1978.
10. Axmedov S. Adabiyot darslarida epik janrlarni wranish. Toshkent. «Wqıtuvchi», 1986.
11. Álewov O. Qaraqalpaqstanda tálim-tárbiyalıq oylardıń qáliplesiwı hám rawajlanıwı. Nókis, «Bilim», 1993.
12. G’ulomova N. Adabiyot darslarida ilgor pedagogik texnologiyalaridan foydalanish. Toshkent. «RTM», 2003.
14. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab wqıtuvchisining psixologiyasi. Toshkent. «Ózbekiston», 1999.
15. Járimbetov Q. XIX ásir qaraqalpaq lirikasınıń janrlıq qásiyetleri hám rawajlanıw tariyxı, Nókis. "Bilim", 2004.

16. Járımbetov Q., Orazımbetov Q. Qaraqalpaq ádebiyatı. (Kolledj oqıwshıları ushın sabaqlıq) Nókis. 2006.
17. Zunnunov A. Wzbek adabiyoti metodikasi tarixidan ocherklar. Toshkent. «Wqıtuvchi», 1992.
18. Zunnunov A.S. Wzbek adabiyoti metodikasi tarixidan ocherklar. Toshkent. «Wqıtuvchi», 1973; Pedagogik tadqiqot metodikasi. Toshkent. 2000.
19. Zunnunov A.S., Xotamov N., Esonov J., İbrohimov A. «Adabiät wqıtish metodikasi». T., «Wqıtuvchi», 1992.
20. Yuldoshev Q. Adabiyot wqıtishning ilmiy-nazariy asoslari. Toshkent. «Wqıtuvchi», 1996.
21. Yuldoshev Q. Adabiy saboqlar. Toshkent. «Sharq», 2004.
22. Yuldoshev Q., Madaev O., Abdurazzoqov A. Adabiyot wqıtish metodikasi. Toshkent-1994.
23. Yuldoshev J.G'., Usmanov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent. «Wqıtuvchi», 2004.
24. Kadrlar tayarlawdıń milliy baǵdarlaması. Nókis. Qaraqalpaqstan. 2000.
25. Klarin M.V. Pedagogicheskiya texnologiya v uchebnom protsess. Moskva. «Znaniya», 1989.
26. Kóbentaev Á. Pán hápteliklerin ótkeriw hám metodikalıq birlespelerdi attestatsiyalaw. Nókis, “Qaraqalpaqstan”, 1993.
27. Oripov K., Obidova M. İfodali wqısh. Toshkent. “Wqıtuvchi” 1994.
28. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi. «Nasaf», 2000.
29. Paxratdinov Á. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasi. Nókis. «Bilim», 1992.
30. Paxratdinov Á. Qaraqalpaq ádebiyatın okıtıw metodikasi. Nókis. «Bilim», 2004.
31. Paxratdinov Á. Pedtexnologiya tiykarları. Nókis. «Qaraqalpaqstan», 2009.
32. Pirmazarov M. “Maktabda Uyǵunning hayoti va ijodini wrǵanish”. T. «Wqıtuvchi», 1972.
33. 48. Roziqov O., Otaev S. Didaktika. Toshkent. «Fan», 1997.
34. Saidov T. İlǵor pedagogik texnologiyaning mazmun-mohiyatini «Aqliy hujum» usuli bilan wqıtish texnologiyasi. Toshkent. 2003.
35. Saidnazarov F., Saidnazarov İ. Tarbiya, odob va oqibat. Toshkent. «Ózbekiston», 1991.
36. Sultonov B., Tilegenov A., Boynazarov F. Yangi pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent. «Falsafa va huquq instituti», 2007.
37. Tolipov W.Q., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent. 2006.

38. Turdibaev Q., Yusupov Q. Pitkeriw qánigelik jumısların tayarlaw. Nókis. «Qaraqalpaqstan», 2011.
39. Twxliev B. Adabiyot wqitish metodikasi. Toshkent. «Yangi asr avlodi», 2006.
40. Twxliev B. Adabiyot wqitish metodikasi. Toshkent. 2010.
41. Usmonova K. Adabiy talimda ilǵor pedagogik texnologiyalar. Toshkent. 2004.
42. Xusanboeva Q. Adabiyot–manaviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili. Toshkent-2009.
43. Xusanboeva Q. Adabiy talimda mustaqil fikrlashga wratish asoslari. Toshkent-2003.
44. Юсупов К.А. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikasi. Sabaqlıq. – Tashkent: Sano-standart, 2018. – 21 б.т. – 336 б.
45. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Монография. – Нөкис: Qaraqalpaqstan, 2019. – 7 б.т. – 112 б.
46. Юсупов К.А. Kamal Mámбетovtıń ómiri hám dóretiwshiligin úyreniw usılları. Metodikalıq qollanba. – Nókis: Miraziz Nukus, 2017. – 4 б.т. – 68 б.
47. Юсупов К.А. Sh.Seytov prozasın tallaw usılları. Metodikalıq qollanba. – Nókis: Miraziz Nukus, 2017. – 4,25 б.т. – 68 б.
48. Юсупов К.А. Akademiyalıq liceylerde qaraqalpaq ádebiyatın sabaqtan tıs jumıslar arqalı úyreniwdiń ilimiy metodikalıq máseleleri. Metodikalıq qollanba. – Nókis: Miraziz Nukus, 2018. – 5 б.т. – 68 б

İnternet saytları

1. <http://www.ziyonet.uz>
2. <http://www.edu.uz>
3. <http://www.cheloveknauka.ru>
4. <http://dissercat.com>
5. <http://ziyouz.com>
6. <http://www.kitob.uz>
7. <http://www.wikipedia.ru>
8. abdikamalov.narod.ru

Қарақалпақ мәмлекетлик университети жанындағы Педагог кадрларды қайта таярлау хәм олардың қәнигелигин жетилистириу аймақлық орайының Қарақалпақ тили хәм әдебияты қәнигелиги тыңлаушыларына арналған «Қарақалпақ әдебиятын оқытыудың илимий методикалық тийкарлары» пәниниң оқыу-методикалық комплексине

ПИКИР

«Қарақалпақ әдебиятын оқытыудың илимий методикалық тийкарлары» модули хәр бир тыңлаушы ушын оқыу-тәрбиялық искерликти нәтийжели алып баруу ушын зәрүр болған билимлер хәм көнликпелерди, оқытыушы-тәрбияшыға тән болған қәсиплик хәм жеке пазыйлетлерди ийелеуде, сондай-ак инсанның методиканың рауажланыуы ызыамлылықлары, методиканың бир қатар тарауларының илимий жетискенликлери жәмийетлик сананы қәлиплестириуде хәм хәзирги дәуирдеги жас әуладтың психологиялық рауажланыуын үйрениуде жүдә зәрүр есапланады. Педагогикалық хәм психологиялық билимлер тәлим хәм тәрбия процессиниң жәмийеттин социал-экономикалық рауажланыуы менен байланыслы болған мәселелерин шешиуде жәрдем береди, сондай-ак басқа педагогикалық хәм методикалық оқыу пәнлери, пән түсиниклери бойынша пикир жүргизиуге имканият жаратады.

«Қарақалпақ әдебиятын оқытыудың илимий методикалық тийкарлары» модулин оқытыудың тийкаргы мақсети – тыңлаушыларды хәзирги заман педагогика пәниниң теориялық тийкарлары менен куралландыруу, «Кадрлар таярлау миллий бағдарлама»сын әмелге асырууда жас әуладты рухый хәм әдеп-икрамлылыққа тәрбиялауда тәлим сапасын арттыруу ушын зәрүр көнликпелерди пайда етиу, сондай-ак тыңлаушылардың методикалық билимлерди ийелеуи, оның искерлиги хәм қарым-қатнасы, педагогикалық рауажланыуы ызыамлылықлары үйрениу бойынша билим, көнликпе хәм уқыплылықларды қәлиплестириу.

Бул оқыу методикалық комплексте оқыу процессинде қарақалпақ әдебиятын оқытыудың илимий методикалық тийкарлары модулинен лекция хәм семинар сабақлары ушын оқыу-технологиялық карталарын ислеп шығуу, визуал материаллар бойынша үлги методикалық көрсетпелер баян етилген.

Пикир билдириуши:

А.Досымбетова

КМУ «қарақалпақ әдебияты»
кафедра баслығы, Филология
илимлери кандидаты, доцент